

★ ساڳيو جا سور ★

(نظمن جو مجموعو)

* مصنف *

عبدالڪريم گدائي.

چپائيندڙ:

ضلع ترقياڻي ائسوسيئيشن جيڪب آباد.

فہمیت خدوہ و محبت سائن
پنہنایک پیا ریا دوست جناب تنویر عباسی
جی خفا مت جنھو جی زندگیاں بھٹکے منتر کے لہجے
گیتوں پر واپس آئیے اس کے ساتھ جی روح کی بھنچھو
جو سجا کہ جیو آھیا۔

عبدالحکیم۔ کدالک

بیچہ آباد

۱۰ اکتوبر ۱۹۶۶ء

★ ساڻيه جا سور ★

(نظم جو مجموعو)

* مصنف *

عبدالڪريم گدائي.

چپا ٿيندڙ:

ضلع ترقياتي اسوسائيشن جيڪب آباد.

هن ڪتاب جا سڀ حق ۽ واسطا ليکڪ وٽ محفوظ آهن.

☆ ساڳيو ڄا سور ☆

چاپو پهريون

سال ۱۹۶۵ع

ڪاپيون ۵۰ هزار

قيمت ۳۰۰۰ روپيا

ملڪ جو هنڌ

* مومن بوڪ اسٽور *

ڪاشميرام پل - جيڪب آباد.

★ فهرست ★

★

از مصنف	ماڻهه جا سور
”	انتساب
”	نوٽ
شيخ اياز	پيش لفظ (تعارف)
از مصنف	پيش لفظ
صفحہ ۱	ابتدا
۲	نعت
۳	مرحوم خانصاحب بهادر خان کومر
۵	ابوڪس ٻارڪ
۷	خيرو گڙهي
۹	جواني کانپوءِ
۱۰	در پيلو ۾ ڏينهن
۱۴	گهر لا
۱۶	بهار جو زلزلو
۱۷	خواب
۱۹	آخر فنا
۲۲	وطن جي اڏاوت
۲۷	رنگين دوکو
۲۸	وطن آزاد ڪر پنهنجو
۲۹	اٽ اي جران هندي
۳۱	جنگ جو خاتمو
۳۲	پوتار اڪري پيا
۳۳	اڃا ڪجهه کيت ڳائڻ ڏي
۳۴	دورنگي
۳۷-۳۶-۳۵	زندگي جا ٽي دور

۳۸	صفحه	حادثہ - ڪو بلا
۴۰		خطا ڪيڙي؟
۴۲		جمہور کي خطاب
۴۳		ملڪ جو معمار
۴۵		خبر پي آه ڪا توکي؟
۴۷		رحمت - هروردگار
۴۹		اٽ خارش نصيب دھقان
۵۱		غريب جي عيد
۵۳		چٽاڻ هاريءَ کي
۵۵		خيردار هاري!
۵۸		ڪنهنجي بدولت؟
۶۰		ڏورا پو
۶۲		ڪجهه منهنجي به سن
۶۴		وڏيري جي همت
۶۷		يلغار
۶۸		آزادي جا انگور
۷۰		روداد - چمن
۷۲		وقت جي رفتار جون ڳالهيون
۷۵		آزاديءَ جو انعام
۷۷		بهار آيو
۷۹		رهبر ڏانهن
۸۱		احوال - وطن
۸۳		ساقی نامون
۸۵		پنڪستاني ڀارن جو گيت
۸۶		انمول امانت

۸۷	صفحو	ايندي ڪڏهن بهار؟
۸۹		گرد ڪارواڻ (اردو)
۹۱		دولت جو نشو
۹۲		وطن بيت الصنم آهي
۹۴		امن جو پيغام
۹۷		عزم - انسانِي
۹۹		بهار اينده
۱۰۱		پيغام رديبران - قوم ڏانهن
۱۰۳		حسرت - بهار
۱۰۴		اڃا رات آهي
۱۰۵		انجام - محبت
۱۰۷		احوال - جمهور
۱۰۹		شاعر - قوم ڏانهن
۱۱۰		اسانجي عيد
۱۱۱		غزل
۱۱۲		تنهنجو هي منسار
۱۱۴		جشن - آراڌي
۱۱۸		اي پٽائي گهوت
۱۲۰		نگون دور
۱۲۴		انقلاب
۱۲۵		زرعي سڌارن جو اعلان
۱۲۸		بلندي ۽ بستي
۱۳۱		هينئر بنياد ڳوٺن ۾
۱۳۳		آءُ ته گڏجي گهاريون
۱۳۵		سي تي سيارو

۱۳۷	غزل
۱۳۸	ڏياري
۱۳۹	وچڙيل جا ورلاپ
۱۴۱	بڪب آباد جو جلسو
۱۴۳	ڪنگڙي جي عيد
۱۴۷	ن آءِ علوم
۱۴۰-۱۴۱	اچي دس قائد - اعظم

Printed by:— Ghanshamdas. H. Panjabi.
Manager Azad Printing Press, Shahi Bazar,
Jacobabad.

AND

Published by:— District Development
Association, Jacobabad.

☆ ساڻهه جا سور ☆

سور سين کي ٻاهنجو، پنهنجو پنهنجو پور.
ڪن جو عشق الله سين، ڪي مجازي منصور.
ڪوڙين ڪوڙي ڏيک تي، ورنه ٿيا وهلور.
ڪوئي ٻولهي رات جو، سجدن منجهه سرور.
پنهون ڪارڻ سڻي، ٿي روهن ۾ رنجور.
سائيه تنهنجو سور، ڇي چايم چاه مان.
”گدائي“

افتساب

پنهجي منڙي امڙ مرحوم جي نالي جنهنجي گود
۾ مون کي ننڍي هونديئي انساني درد ۽ دک ۾ ڀاڱي
ڀائيوار ٿيڻ ۽ ٻئي جي غم کي پنهنجو غم ڪري سمجهڻ جو
پهريون سبق مليو.

عبدالڪريم . گدائي .

نوٽ.

★

هن ڪتاب جي ڇپائي درحقيقت نومبر ۱۹۶۱ع ۾ شروع ڪئي ويئي هئي ۽ اميد اها هئي ته ڪتاب مارچ ۱۹۶۲ع ۾ مڪمل ٿي شايع ٿي ويندو. ليڪن ڪتاب جي پريس ۾ وڃڻ بعد جيڪي رنڊڪون ۽ تڪليفون پيش آيون انهن جي اڀتار ڪرڻ نهايت تڪليف ده آهي. بهرحال ڪتاب هينئر اڪل ساڍن ٽن سالن جي ناقابل برداشت تاخير کان پوءِ پڙهندڙن جي هٿن ۾ آهي. هن مرحلي تي آءٌ جناب سيد عيسن شاه آنريري سيڪريٽري ضلع ترقياتي ائسوسيئيشن جيڪب آباد ۽ جناب شيخ احمد خان چيلرمين ضلع ترقياتي ائسوسيئيشن جيڪب آباد جو نهايت شڪرگذار آهيان جن جي ادب دوستي ۽ ڪوشش سان هيءُ ڪتاب اڄ پڙهندڙن جي هٿن تائين پهتو آهي. جيڪڏهن جناب سيد عيسن شاه جهڙي پرخلوص ۽ ادب دوست شخصيت جون همدرديون شامل - حال نه هجن ها ته هيءُ ڪتاب شايد ڪڏهن به شايع نه ٿئي ها.

عبدالڪريم گدائي

{ جيڪب آباد.
{ ۳۱ مارچ ۱۹۶۵ع

پيش لفظ.

مون هميشه سوچيو آهي ته زندگي جي آئينه خاني ۾ ابتدا به حيرت آهي ۽ انتها به حيرت ۽ پر جڏهن انهيءَ پوري آئينه خاني تي ڪٽ چڙهي وڃي ٿي، تڏهن حيرت جي ڪاٺي گنجائش نه ٿي رهي ۽ جيءَ ۾ اچي ٿو ته يا ته هر آئيني کي پڇي ٺڪرا ٺڪرا ڪري ڇڏجي يا ته ان تان ڪٽ هنائي وڃي جيلن روح وري زندگي جي پر اسرار حسن ۽ حقيقت ۾ محو ٿي وڃي. انڪري هر عظيم فنڪار، جو حسن ۽ حق جو امين آهي، پنهنجو اهو فرض ٿو سمجهي ته نه فقط سياسي ۽ سماجي زندگيءَ جو پر فريب لباس ٽاڙي، ان کي ننگو ڪري بيهاري، پر هنجو فڪر ۽ فن هڪ پاڪيزه معاشري جو تخيل به پيش ڪري. ڪنهن ڪنهن وقت ابدي حقيقت مانيءَ پور کان مٿي نه آهي ۽ فلسفي کي اقتصاديات کان زياده اهميت نه آهي. زندگيءَ جي تڪميل لاءِ اقتصادي انصاف ابتدا آهي ۽ فلسفياني حيرت انتها آهي ۽ اقتصادي انصاف ۽ سياسي انصاف ڪيتريءَ حد تائين لازم ملزوم آهي.

اهو لازمي نه آهي ته هر عظيم فنڪار هڪ عظيم مفڪر به هجي ۽ معاشري جو منطقي ۽ مثبت (Positive) تخيل پيش ڪري سگهي. پر جيڪڏهن هو معاشري جي منفي (Negative) پهلوءَ جي عڪاسي ڪري سگهي ۽

پڙهندڙ ۽ انجي هر برائي لاءِ نفرت پيدا ڪري سگهي ٿو. هنجو رول به گهٽ انقلابي نه آهي ۽ هنجي فن کي به پابنده اهميت آهي. مغرب جي حقيقت پسند ادب جي مڪتبي (Realist School of Literature) اهڙي حقيقت پسند فن جي تخليق ڪئي آهي ۽ ان مڪتبي ۾ ڊڪنز (Dickens)، ايملي زولا (Emilie Zola) وغيره اچي وڃن ٿا ۽ برصغير جي شاعريءَ ۽ ”نظير“ اڪبر آباديءَ کي اهو فخر حاصل آهي. مان فخر سان چوان ته اسانجي ”گدائيءَ“ ۾ معاشي حقيقت ايترو ته جرڪي رهي آهي جو ڪنهن به جوهرِيءَ جي جهول کي مات ڏيئي سگهي ٿي. ”گدائي“ ”يوس“ جو همعصر آهي ۽ جڏهن جميعت الشعرا جا مشاعري باز شاعر قافيا ڪيترن جڦن اڏائيندا ها، ۽ جڏهن لاڙڪاڻي ۾ عروض جي انڌي ڪهوڙي ڪل ۾ ڌوڪيندي ويندي هلي، جڏهن اديب سنڌ جي ابي ادبي انهي حد تي پهتي هلي جو ”شراب خالص“، ”آب خالص“ ۽ ”جلاب خالص“ جهڙي قافئي ۽ رديف تي ناموزون طبيعتون هٺا ڪارا ڪنديون هيون ۽ حواس باختم شاعر ڪنهن ”ڪانو“ جي تلاش ۾ هوندا ها جنهن کي آڏاندي ڪنهن به نه ڏٺو هو، جڏهن پنگ جي ”ڪهڙو ڪهڙو“ ”ڪهڙو ڪهڙو“ فاعلات فاعلات ڪندي رهندي هئي ۽ اسرد هرست شاعر محبوب جي خط کي سڃي سان تشبيهه ڏيندا ها (جيتوڻيڪ تشبيهه ۾ مڪاني رنگ پيدا ڪرڻ لاءِ خط کي پنگ جي ڀوڳي سان تشبيهه ڏيڻ گهري هئي)، جڏهن ڪل ٿيهر چاليهر لفظ ۽ انهن

جي ڦير گهير شاعريءَ جي وري ڪائنات هلي ۽ شاعر
 زندگي جي انڌي ڪوه جا ڏيڏر ها، تڏهن ”بيوس“
 ۽ ”گدائي“ جهڙا باشعور شاعر هڪ نئين ادب جو
 بنياد رکي رهيا ها. انهيءَ ادب ۾ نه فقط فن جي
 فرسود، روايتن مان بغاوت هئي پر پنهنجي معاشري جو
 گهرو شعور ۽ انجي اظهار جي جرات به هلي. بيوس
 سامراج خلاف نظم لکيا ۽ حب الوطن ۽ آزاديءَ جي
 شعلي کي پوکايو. هنجي مڪتبي جا ڪجهه شاعر
 ٺٽي، دڪايل ۽ دلگير انهيءَ چر جون اهي ڇهون هيون
 جنکي اڃا تائين وقت وسائي نه سگهيو آهي ۽ ”گدائي“
 جي شعور ۾ جو سماج جو آدرش آهي، اهو ”بيوس“
 ۽ نه آهي. هنجو مجموعو هڪ جراح جي ميز آهي
 جنهن تي ماحول جو ناسور زده عضو و عضو پکڙيو پيو
 آهي. پنهنجي محدّد تعليم جي باوجود، ”گدائي“
 جي ڪلام ۾ جان نظر جي وسعت ۽ زبان تي قدرت
 ملي ٿي، اها انجي گواه آهي ته فن جي ڪمال لاءِ
 زندگي جي ڪتاب جو مطالعو ڪيترو نه ضروري آهي.
 جڏهن هو تقدير جي آلاءِ، ملا يا واعظ ڏانهن اشارو
 ڪري چوي ٿو ته دسترخوان ٿي هنجو دين آهي ۽
 هو ”ڪٿي چار نڪتا، پراڻا شڪاري“ چئي، سياست جي
 مڪر ۽ فريب جي نقاب ڪشائي ڪري ٿو، تڏهن
 هنجي شاعري اڪبر الله آباديءَ جي مسخري نه ٿي لڳي.
 ڀرست ست هڪ زهر آلوده ٿور بڻجي سماج جي سنڌ سنڌ
 ۾ ڇپي وڃي ٿي.

هنجو ڪلام ڪٿي وڌيڪي رنگ رنگ، ڊيل
 ڊول، رعب تاب جو ڪارئون آهي ۽ ڪٿي هنجي هرست
 ٿري ناٺ ٿري جي گولي آهي جا هن دٻڙدونس ۽
 پڪرپوساٽ واري ماحول کي دون ۾ لڳي ٿي. جا کيرداري
 نظام جي اندرين ڪو ڪلائپ جي اهڙي هراطف عڪاسي
 شايد ئي هئي ڪنهن سنڌي شاعر ڪلي هجي. مون کي
 ”گداڻيءَ“ جو ڪلام پڙهي ڪوگول (Gogol) ۽ گويا
 (Goya) جي ياد ايندي آهي پهرين جي روسي ناول
 ۽ هئي جي هسپانوي مصوري ۾ به ساڳي زهر پري طنز
 آهي. ادبي طنز همدرديءَ جي اڳ ۾ ڄاڻي ڏيڻ آهي.
 گداڻيءَ جي اها همدردِي سنڌ جي اڃي اڌ-بکلي،
 اڌ-ننگي عوام سان آهي جو هن دلوراءَ جي ننگريءَ
 ۾ ڪيتريءَ مدت کان ڪهرج جي گهاٽي ۾ پيڙبو آيو
 آهي. اها شاعري پروڳنڊا نه آهي ۽ نه ڪنهن سياسي
 پارٽيءَ جي منشور جي نعري بازي آهي.

هر حقيقت پسند شاعر ”ڪنول پاڙون پاتار ۾“ وارو
 مثال آهي. هو ڏک جي ڏانڻ جو گهونگهٽ هٽائي،
 انجو پيانڪ روپ پسائي ٿو ۽ اهو سوچي ته انهيءَ
 ڏانڻ جي ڏاٽ ڪنهن ڪنهن کي رڙڪي چڪي آهي،
 هن جو هانءُ هجي پوي ٿو. جيتوڻيڪ گداڻي ۾ اها
 دور رس نگاهه نه آهي، جا صديون هتي ۽ اڳتي ڏسي،
 تاريخ جو هڪ صحيح تڙيل قائم ڪري سگهي ۽ سياسي
 قدر طئي ڪري سگهي (۽ ان لاءِ هن تي ميار به نه آهي
 چوڻ، جنهن دور جي هو پيدائش آهي تنهن ۾ سياست

جي اهميت جذباتي نعرہ زنيءَ کان زياده نہ هلي ۽ ان دور ۾ ايترو بہ تاريخ ۽ سياست جو شعور جيترو گدائي ۾ ملي ٿو وڏي غنيمت آهي (شال هنڪي اڃا بہ عمر دراز ملي ۽ هن کان پوءِ شاه صاحب جي اماست بي اختيار زبان تي اچي ويندي :-

ڪل گڏيو سون ڪاڙهي ، ٻاٻو بان بري .

گدائيءَ جي قلبي واردات جي شاعريءَ ۾ ”ڪينجهر هندورو ٿئي“ واري ڪيفيت آهي ۽ نہ ان ۾ خواص جي جي ڪت آهي نہ ڪت فقط هڪڙي ٻيڙي سڙه سٺاهي ، لهرين تي لهواري وڃي رهي آهي ۽ شايد ئي ڪنهن ٻلي بزرگ شاعر فارسي بحر و وزن ۾ ٺيڪ سنڌي ايتريءَ روانيءَ ۽ فصاحت سان ڪم آندي آهي . گدائيءَ جي ڪلام ۾ نہ ڪن - رهڙيندڙ رينگت آهي ۽ نہ هٿ ٽوڪيون توڪيون انجو ڍنگوئي ڏيري ڪن ٿيون . ست ست مالھ جو ڦيرو آهي جنهنجي مٿي اوت ذات ۽ ڏانو جي ھياس ٻجھائي ٿي . ائين آهي تہ مجموعي جو جيڪڏهن اڌ نہ ، تہ ٿيون حصو شعر پنهنجي ادبي ذوق کي نہ آڻيو پر جي اوهان بہ مون وانگر ڪنڪر هڻي ھيرا ڏسندڙ تہ اوهان کي يقين ٿي ويندو تہ گدائيءَ جو ڪلام اسان جي ادبي ورثي ۾ هڪ املھ اضافو آهي .

سکر

تاريخ ۷ جون ۱۹۶۵ع

شيخ اياز

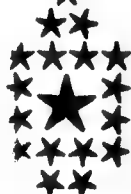
* پيش لفظ *

اها هڪ رسم ٿر چڪي آهي ته هر ڪتاب مجموعي، يا ديوان جو مصنف پنهنجي ڪتاب ۾ شايع ڪرايل مواد متعلق پنهنجا تاثرات پيش لفظ طور ضرور اظهار ڪري ڪري آهي. ههڙي رسم پوري ڪرڻ لاءِ هن مجموعي بنسبت ڪجهه نه ڪجهه پنهنجي متعلق هن ڪتاب جي پڙهندڙ اصحاب کي ٻڌائڻ لاءِ مجبور آهيان.

پنهنجي متعلق پنهنجي والد ٻن کان ٻڌندو هوس ته منهنجي پيدائش سال ۱۹۰۱ع جي جنوري واري مهيني ۾ نل کان اڏائي ميلن جي مفاصلي تي هڪ ننڍڙي زمينداري ڳوٺڙي ڪريم آباد ۾ ٿي هئي. منهنجو خاندان ان پڙهيل هو ۽ منهنجو والد صاحب، منهنجي پيدائش کان ستت ئي پوءِ، ڪريم آباد کان لڏي اچي نل شهر ۾ سڪونت اختيار ڪري ويٺو ۽ هاڻ نل تعلقي مختيارڪار جي آفيس ۾ ٻيوالي جي ملازمت اختيار ڪيائين. انهن ڏينهن ۾ ٻيوالي جو ماهوار پگهار فقط ۹۰۰ روپيا هوندو هو، مگر مولڪي باد آهي ته الهيءَ تليل پگهار ۽ ستن ڀاتين هوندي به اسانکي ٻه ڪٽون هونديون هيون ۽ ڪير، مڪڻ ۽ ڌڌ جام هوندو هو ۽ اسانجي ڪٽمب جو گذارو چڱو سفيد پوشي جهڙو هوندو هو. اٽڪل ساڍن چئن سالن جي عمر ۾ بابي سائينءَ مون کي نل جي پرائمري اسڪول ۾ داخل ڪيو ۽ غريبيءَ هوندي به، منهنجي والد ٻن مولڪي انگريزي تعليم مشترڪ تائين ڏياري. ليڪن سال ۱۹۱۸ع ۾ ڪانگريس ۽ خلافت تحريڪ کان متاثر ٿي آڻ سکر جي ميونسپل هاءِ اسڪول منجهان مشترڪ ڪلاس منجهان تعليم کي ترڪ ڪري پهريائين خلافت هلچل ۽ پوءِ ڪانگريس تحريڪ ۾ شامل ٿي ويس.

منهنجي والده مرحوم هڪ نهايت ئي درد دل رکنندڙ

(الف)

حساس خاتون هئي. ڪنهن به بکئي ڏکئي انسان جي ڏک ۽
تڪليف کي پنهنجو ڏک ڪري سمجهندي هئي ۽ سندن تربيت
قرب ۽ محبت منهنجي دل ۾ به ننڍي هوندي کان ئي مٽم زده
غريبن لاءِ همدردِيءَ ۽ درد منديءَ جو احساس پري ڇڏيو.
الهيءَ ننڍي وهيءَ ۾ ئي آءٌ ٻئي ماڻهوءَ جو ڏک ۽ تڪليف
ڏسي بقرار ٿي ويندو هوس. پنهنجي والده محترم ڪان
ورثي ۾ مليل اهو انساني درد جو احساس، هن پيرسنيءَ
جي عمر ۾ به منهنجي دل ۾ اڃا سوڌو موجود آهي.

ڌارڻي انگريزي راڄ خلاف مونکي نفرت جو احساس
خلافت ۽ ڪالگريس تحريڪن ۾ شامل ٿيڻ بعد پيدا ٿيو.
سال ۱۹۲۲ع کان ۱۹۲۶ع تائين وارو عرصو مون ضلع
جي هڪ وڏي زميندار جي ملازمت ۾ گذاريو جتي غريب
هارين نارين تي روز سره ٿيندڙ زمينداري زبردستين، بي انصافين،
ڏيائين ۽ هاري طبقي جي مظلوميت ۽ بي وسيءَ جو مونکي
عملي مشاهدو ٿيو. الهيءَ عرصي ۾ مونکي برادرم لطف الله
بدوي صاحب شڪارپوري جي صحبت ۾ ميسر ٿي جو انهن
ڏينهن، اتان جي گهٽ جي سنڌي اسڪول ۾ هيڊ ماستر هو ۽
ان وقت سندن تخلص جوڳي هوندو هو. سندن ئي صحبت
جي اثر هيٺ آءٌ به گداڻي بڻجي غزل ۽ ڪافيون لکڻ لڳس.
هيس جي ڪروڙين غريب هارين نارين ۽ مزدورن تي
ڌارڻي راڄ هيٺ ٿيندڙ بي انصافين ۽ دٻڙدونس منهنجي دل
تي نهايت گهرو اثر ڪيو ۽ آءٌ گل و بلبل، رخسار و ابرو
واري خيالي ۽ فضول شاعريءَ کي ترڪ ڪرڻ تي مجبور
ٿي ويس ۽ ۱۹۲۷ع، ۱۹۲۸ع کان منهنجي شاعري هڪ نئون
۽ حقيقي موڙ اختيار ڪري قومي بڻجي ويئي. انهيءَ ئي دور
جا مشاهدات ۽ تاثرات اڄ آءٌ پڙهندڙن جي خدمت ۾ پيش
ڪري رهيو آهيان.

هنن هن حقيقت جو اظهار ڪرڻ به بلڪل ضروري
ٿو سمجهان ته آءٌ نڪو شاعر آهيان نه وري ڪنهن به استاد - فن

(ب)

وڏن علم عروض جي تعليم حاصل ڪئي اٿم. منهنجا نئل
قتر نثرات نظم جي صورت ۾ ۱۹۲۷ع کانوئي سنڌ ايراضيءَ
جي اڪثر بلند پايه ۽ معياري روزنانن ۾ هفتي وار اخبارن ۽
ماهينامن رسالن ۾ وقت بوقت شايع ٿيندا رهيا آهن. جن مان
الوحيد روزنامو، نواڻي سنڌ روزنامو، عبرت روزنامو، هلال پاڪستان
روزنامو، هاري حقدار هفتيوار، سنڌ و ماهوار، مهراڻ ۾ ماهي ۽
نئين زندگي قابل ذڪر آهن.

وطن عزيز جي آزاديءَ بعد يقين هو ته پنهنجي ديس
جون حڪومتون -رحوم قائد - اعظم ۽ مرحوم قائد - ملت
جي واضح ڪيل اصولن ۽ نظرين تي عمل ڪندي وطن عزيز
۾ هڪ اهڙي معاشره جي تشڪيل ڪنديون جنهن کان ديس
جي ڪروڙن هارين تارين، مزدورن ۽ ماروڙن مان بڪ
پروزرگاري، اقتصادي عدم مساوات ۽ بي انصافي دور ٿيندي ۽
عام ماڻهوءَ جو معيار - زندگي بلند ٿيندو. مگر انقلاب
آڪٽوبر ۱۹۵۸ع کان اڳ ڀرپور اقتدار وڌيڪ شاهي حڪومتن
جي خود غرضين، شخصي مفاد ۽ سندن باهمي اقتدار جي
ڇڪتاڻ انهيءَ حسين خواب کي ڀر سچ ثابت ٿيڻ نه ڏنو.
انهن ٽن ڏهن سالن ۾ ملڪ ۽ ملڪ جي مظلوم هارين،
تارين، سانگيڙن ۽ سنگهارن تي جيڪي ٿي گذريو، انهيءَ
جي تصوير، پڙهندڙن کي هن مجموعو - ڪلام ”سائيه جا سوو“
۾ صاف نظر ايندي. آءٌ اها دعوا ته نٿو ڪري سگهان ته
انهيءَ دور ۾ سائيه جي سانگيڙن مان ٿيندڙ سڀ سوو ۽
ستم آءٌ نظم ڪري سگهيو آهيان پر ايترو ضرور چوندس ته
انهيءَ دور ۾ مون جيڪي اکين سان ڏٺو ۽ محسوس ڪيو
آهي، انهن مشاهدن ۽ احساسن کي پنهنجي محدود علم ۽
استعداد آهر نظم ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي اٿم جنهن ۾ علم
عروض، بحر، وزن ۽ قافيه ۽ رديف وغيره جون ڪيتريونئي
خاميون معزز پڙهندڙن ۽ استادن - فن کي نظر اينديون جن
لاءِ آءٌ درگذر ۽ معافي جو خواهستگار آهيان ڇو ته اڄ اڳهڙي

سائيه جا سور.

عرض ڪري چڪو آهيان ته آءٌ نه شاعر هجڻ جي دعوا ٿو ڪريان نه وري مون ڪنهن به استاد - فن ڪان ٿي علم عروض جو سبق پڙهيو آهي.

پنهنجي ملڪ جي مارشل لا کان اڳ جي حڪومتن کي ته پنهنجي شخصي مفاد کان سواءِ، ديس جي علم و ادب، اديبن ۽ شاعرن جي خدمات جي همت افزائي ڪرڻ جو خيال به تصور ۾ اچي نه ٿي سگهيو، مگر خدا ڀلو ڪري باني - انقلاب فيلڊ مارشل محمد ايوب خان جو جنهن اقتدار ايندي ئي ملڪ جي ڪرلڊر معيشت کي بحال ڪرڻ، زرعي سڌارا آڻي هارين تارين کي ڪجهه قدر خوشحال ڪرڻ ۽ ٻين سماجي برائين جي ٻاڙن ٻڙي ڪيڏين جو عزم ڪيو ۽ انهن سڌارن سان گڏوگڏ هن جليل القدر انسان ملڪ جي اديبن ۽ شاعرن کي به وساريو ۽ سال ۱۹۵۱ع جي ماه مئي ۾ هن پاڪستان جي مختلف زبانن جي اهڙن ائڻ اديبن ۽ شاعرن کي پنهنجي خاص فنڊ مان هڪ سال لاءِ وظائف ڏيڻ جو اعلان ڪيو، جن پنهنجي تعميري ۽ تخليقي شاعري ۽ ادب جي ذريعي ملڪ ۽ قوم جون خدمات انجام ڏيڻو هيون ۽ جي هينئر پنهنجي پيرائو سالي ۱۱ ضيف العمري جي ڪري پنهنجي ۽ پنهنجي ڪٽنب ۽ ٻارن ٻچن جي قوت گذران لاءِ پورهيو نڪرڻ کان لاچار هئا. انهن ائڻ اديبن ۽ شاعرن به وظيفا هن سنڌي زبان جي اديبن ۽ شاعرن کي مليا تن مان هڪ وظيفو سنڌ جي مائه لازم مورخ جناب رحيمداد خان مولائي شيدائي کي مليو ۽ ٻيو وظيفو هن نيازمنڊ کي مليو جي هڪ سال برابر ملندا رهيا ۽ سال ۱۹۶۲ع ۾ به جاري آهن.

پنهنجي پيرائو سالي ۱۱ اقتصادي پریشالي ۽ غريبيءَ جي ڪري آءٌ ته اهو تصور به نه ٿي ڪري سگهيس ته آءٌ پنهنجي هنن ڀڳل ٿيل نظمن جو مجموعو پنهنجي خرچ تي ڇاپرائي پڌرو ڪرڻ جي قابل به ٿي سگهندس مگر خداوند ڪريم ڀلو ڪري محترم جناب سرور حسن خان، سي - ايس - بي ڊپٽي ڪمشنر

(پ)

جيڪب آباد جهڙي ادب نواز، ڪريم النفس، غريبن جي همدردي ۽ درد - دل رکندڙ عظيم انسان جو جنجي ذات والافات "بـترڪت ڊيوئلونٽ ائسوسيئيشن" جي فنڊ منجهان هڪ گرانٽدر مالي امداد منهنجي هن مجموعي "ساڻيه جا سور" جي طباعت لاء منظور ڪري، نه رڳو سنڌي زبان ۽ سنڌي علائقي ادب بلڪ پنجاه لک سنڌي ڳالهائيندڙن تي هڪ احسان عظيم ڪيو آهي - نه رڳو ايترو بلڪ هن عظيم بي لوث ۽ ادب دوست انسان منهنجي ٻن ٽيڪرن (جي هن وقت گورنمينٽ هاء اسڪول جهڪب آباد ۾ زير - تعليم آهن) کي هر هڪ لاء ويه، ويه، ويه ماهياني اسڪالرشپ ۾ ضلع جي ترقياتي ائسوسيئيشن جي فنڊ مان ڏيئي، مون جهڙي غريب ۽ پيرن کي ڪجهه قدر ته پنهنجي ٻارن جي تعليم جي اخراجات کان به بي نياز ڪري ڇڏيو آهي - اهڙي محسن، عظيم ۽ ڪريم النفس انسان جا احسان آڻ تازندگي وساري نه ٿو سگهون ۽ سندن حق ۾ غريب گداڻي ۽ جي دل منجهان هر دم دعائون نڪرنديون رهنديون. خداوند ڪريم کين هميشه بامراد، شاد ۽ آباد رکي. آمين!

جناب مسرور حسن خان جي احسانن سان گڏوگڏ آڻ پنهنجي ضلع جي هڪ تعليم يافته، لائق ۽ محنتي شخصيت جناب اوسه در محمد خان (آنرري سيڪريٽري ضلع ترقياتي ائسوسيئيشن) جو به ممنون احسان آهيان جن جي ذات والافات مون جهڙي ضعيف العمر جي جائز امداد لاء هروقت مستعد ٿي رهي آهي خداوند - برتر کين شاد ۽ آباد رکي - مٿين صاحبن کان سواء آڻ انهن ٻنهي اصحاب جو مشڪور آهيان جن منهنجي ضعيف العمري ۽ ادبي خدمتن جي قدر افزائي ڪندي وقت بوقت مون ڏانهن پنهنجي مالي امداد جو هٿ پئي ڊگهيرو آهي هتي محترم جاسمي معصومي ۽ برادر م شاد احمد سومري جي مهربانين جي ذڪر ڪرڻ کان سواء به رهي ٿو سگهان جن مان پهرين صاحب هن مجموعي - ڪلام "ساڻيه جا سور" جي نظمن ۾ عروضي غلطين جي تصحيح ڪرڻ ۾ پنهنجو قيمتي وقت سهڙائي

(ت)

سائيء، جا مور.

مون تي احسان ڪيو ۽ برادر مر شاد احمد سومري هن سموري
مجموعه - سلام کي پريس ۾ ڏيڻ لاءِ ۽ دفعا خوش خط ڪرڻ
۾ لکي نقل ڪيو. سندن اهڙي بي لوث خدمت جو آءٌ معاوضو
ڏيڻي نٿو سگهن.

آخر ۾ اهو عرض ڪرڻ ضروري آهي ته مون هن مجموعي
جي ترتيب ڪنهن به صنفِي يا فني لحاظ سان ڪانڌ ڏئي آهي
بلڪ تاريخوار ترتيب رکي آهي جنهن مان منهنجو مقصد هي
هو ته جيئن سنڌ جي هاڻوڪن پڙهندڙن خواه مستقبل جي
مورخن کي سنڌ علائقي جي وقت بوقت ڦرندڙ گهراندڙ سياسي
ساجي ۽ اقتصادي حالتن ۽ ان وقت جي ماحول جو هتو لڳي
جنهن ماحول ۽ جن سياسي ۽ اقتصادي حالتن ڪرڻ متاثر ٿي
مون اهي نظم لکيا آهن.

آخر ۾ وري به ايترو عرض ڪرڻ ضروري ٿو سمجهان
ته آءٌ ڪو شاعر ڪو اهڙو آهيان انڪري منهنجي هن ڀڳل ٿيل
نظم ۾ جهڪڻ ڪي به عام - عروض جون غلطيون ۽ فني
خاميون نظر اچن ته پوءِ ڪرم مڻدي سمجهي مون کي معاف
ڪيو وڃي - فقط والسلام.

نماز مند

عبدالڪريم - گدائي
بيڪ آباد.

ابتدا

۱- انهيءَ سان ابتدا ڪريان ٿو، جو رب-عظيم آهي.
ازل کان پي اڳي موجود جو قادر قدير آهي.

۲- نهان جنهن کان نه ڪجهه آهي، ٿو ڄاڻي ظاهر و باطن.
اهو رب-جليل آهي، اهو عالمِ علیم آهي.

۳- هميشه جنهن جي رحمت جو سهارو آه ٻانهي ڪي.
گنهگارن تي باجها رو ۽ رحمان و رحيم آهي.

۴- ڪلام ان جو هدايت آه بيشڪ هر زماني ۾.
چراغ-راه جنت ۽ صراط-مستقيم آهي.

۵- سنڀاري روز جو روزي ڏئي ٿو دشمنن کي پي.
اهو پروردگار آهي رحيم آهي ڪريم آهي.

۶- ڏسي ٿو ۽ ٻڌي ٿو حال هر دل جو عيان ان تي.
هميشه حاضر و ناظر ۽ هر دل ۾ مقيم آهي.

۷- انهيءَ جي رحمتن جو آسرو آهي گدائي ڪي،
جو مالڪ آه محشر جو ۽ ٻانهي تي ڪريم آهي.

نعت

۱. احمد - مرسل جو پروا نه ورتو ٿي ويو.
۲. باغ - يثرب ببلن جو آڻيانو ٿي ويو.
۳. شافع - هزد و جهان جڏهن ڪيو ٻاڏ رکاب،
جنتي براق دلبر لاءِ دوزانو ٿي ويو.
۴. آسمان وارا به حيرت جي بحر ۾ غرق ٿيا.
دم جنهن دلدار داور ڏي روانو ٿي ويو.
۵. خاک - يثرب کي چمي چمن جو سرمون مان ڪريان.
جيڪڏهن ڪڏهن مديني آب و دانو ٿي ويو.
۶. من ڪڏهن قسمت مديني ڏي پئجي، ماڻهو چون،
شوق زيارت ۾ گدائي پي روانو ٿي ويو.

* مرحوم خانصاحب بهادر خان کوسم *

(۱۹۲۵ع ۾ ٻچڙي جي ڳوٺ ۾ لکيو ويو)

هن دنيا اندر ڪروڙين خاندان پيدا ٿيا.
۽ انهن ۾ مرد سورھ پهلوان پيدا ٿيا.
ڪيترا غازي، ڪئين فخر - زمان پيدا ٿيا.
خلق جا صاحب سوين گوهر فشان پيدا ٿيا.
اڄ به جن جي ڪارنامن کان جهان معمور آه.
صفوح - هستي تي جن جي شخصيت مشهور آه.

اي بهادر خان تنهنجي ذات پي هڪ راز آ!
جنهن ۾ پنهنجي زندگي جو درد و سوز و ساز آ.
تنهنجي هستي پي وڏيرا باعث - صدف ناز آ.
اصل ۾ ڇا هئين ۽ هاڻي ڇا سندن پرواز آ.
ان پڙهيل هوندي به آهين مخزن - عام و هنر!
تنهنجي فطرت بي ربا، هر بات تنهنجي با اثر!
پنهنجي ڪوشش سان ڪيوتو ڪين ٿا هي گهڻو.
تو ڪيو انبار ان ڪي، جو هيو ڊڪڙو ڪڻو.
بي بها، بيشڪ بلوچن جا بهادر تون مڻيو.
خانڳڙهه کان رند واهي، هئين فقط هڪڙو ڇڻو.
تنهنجي محنت سان وري سرسبز ٿيو ۽ شاد ٿيو.
جهنگل و دشت و پيا بان آ ڦري آباد ٿيو.

[۳]

تو قدامت کي ڇڏيو ڪڏهن نه اي عالي وقار!
پر ڪٿي سهڻي روش پنهنجي وڏن جي اختيار.
سو ڊگهو چولو، اهائي زيب ده دستار يار!
گر زماني رنگ بدليو، پر بلوچن جا مزار!
ڪين ڪي هرگز ڇڏيندڙ اسلاف جي آئين ڪي.
تو هئين ٺوڪر ٺوڪي دنيا رنگين ڪي.

ساڻيھ جا سورہ

گھڻگھرو مخلوق جو آھين صدا بي امتيازہ
تو سندا دست - سخاوت هر سوالی تي درازہ
جستجو تنھنجي حياتي، تنھنجي فطرت بي نیازہ
فکر تنھنجي جو ھميشه آسمان تي شاھبازہ
عزم تنھنجي جو ھميشه رقص ۾ آھي سمندا
تو سندي تقليد کان ٿيو هر بلوچي بھر مندہ

جن بلوچن ۾ ھوا جاري صدا جنگ و جدلہ
قتل و خونريزي ۽ جھڳڙا جنھنجي عادت ھئي اصلہ
صدین کان ٿي ويا ھا جي وڏيرا بي عملہ
جنھنجي عادت قتل و خون ھئي جنھنجي فطرت بي بدلہ
باھمي تڪرار ۾ جي ھا ھميشه مبتلا
جنگجو وحشي ڪرايڻ سي زراعت آشنا!

ليوڪس ڀارڪ سڪر .

(۱۹۲۷ ع)

هي باغ حسن جي هڪ ، بازار آ سڪر ۾ .
هي پارڪ اهل - دل لئ ، بازار آ سڪر ۾ .
هر وقت هت دلين جي ، ڦرمار آ سڪر ۾ .
آيو هتي سو ڦاٿو ، هي چار آ سڪر ۾ .

آهي ڪليل سين لئ ، ادنيٰ هجي يا اعليٰ .
هر جا ، تي لڳن ٿا ، فشر سوين نرالا .
ڪنهنڪي ڪمان هٿ ۾ ، ڪنهنڪي هٿن ۾ پالا .
ڪنهن جو بيان ڪجي هت نازڪ ٿيا نرالا .

مستانه چال سان هت ، رشڪ - قمر ڦري ٿو .
فطرن کان عاشقن جي ، ڪيئن بيخبر ڦري ٿو ؟
هن جا ، تي هو عاشق ، خستم جگر ڦري ٿو .
سهڻي جو دل ۾ سانڍيو تير - نظر ڦري ٿو .

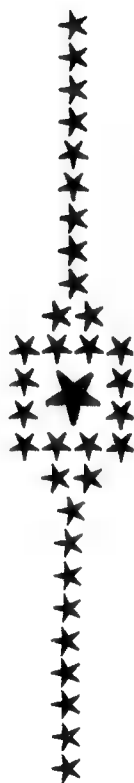
هر وقت هت هزارين ، ماه - جين اچن ٿا ؟
هن باغ جي چمن ۾ ، هر دم حسين اچن ٿا .
دنيا جي نازڪن کان ، نازڪ ترين اچن ٿا .
ڇا هت به تنهنجا جلوه ، ڀرد ۾ نشين اچن ٿا ؟

اي بي پناه جلوه ، مجنون کي تو رلايو !
فرهاد جي مٿي تي ، تيشو به تو هلايو !
سرمه جو خون دهلي اندر به تو وهايو !
سڪر جي اهل - دل کي عاشق به تو بنايو !

حورون بهشت واريون ، آيون لهي زمين تي .
ليوکس جو پارڪ آ يا جنت بٿيو زمين تي .
صد ناز سان ٽپي ٿو ، ناوڪ فگن زمين تي .
پرواز آسمان تي ، آهي بدن زمين تي .

ڇا جنگجو هليو آ ، سهڻو لهي سپاهي ،
ڪنهنڪي ڪري ٿو گهايل ، ڪنهنڪي وجهي ٿو ڦاهي .
اڃ اوچتو اچي وئي ، دل جي مٿان تباھي ،
سامهون آ شاه - خوابان ، ڪر خير يا الاهي .

پيدا ٿيو گداڻي ، سڀني ۾ سوز ساڙو
ليوکس جي سر زمين تي ، دل تي لڳي ويو ڌاڙو

■ خيرو ڳڙهي ■

(۱۹۲۷ع)

ڇا چوي شاعر ته ڇا اسرار آ خيرو ڳڙهي!
حسن سان معمور هڪ گلزار آ خيرو ڳڙهي!
عشق وارن لاءِ عجب آزار آ خيرو ڳڙهي!
خون - عاشق جي گرم بازار آ خيرو ڳڙهي!
ڳوٺ هي ٻوٽي جي دامن ۾ عجب اسرار آه!
هر ڳلي ڪوچي اندر جاري ڪسڻ جي ڪار آه!

حسن ڇا ۽ ناز ڇا انداز ۽ اعجاز آه!
مهر جينن نازنين جو هتي پرواز آه!
عشق وارن کان پڇو هي هڪ عجائب راز آه!
اهل - دل وارن ۾ هت جاري اهو آواز آه!

هڪ گهايل ٿو ٿئي ڪو ناز جو انداز جو.
ڪو ٿئي ٿو صيد هت ڪنهنجي خرام - ناز جو.

ڪيئن ڪري ٿوليون ٿلن ٿا ناز سان نازڪ بدن؟
هڪ عجب انداز سان گل ٿا ٿين غنچ - دهن!
ڇا ڪري چمڪا ٿا چمڪن سندن در - عدن!
ڇٽڪ بجليون عاشقن جي دل مٿان ٿيون راند ڪن!

حسن جو هڪڙو تماشو - گاه آ خيرو ڳڙهي!
دامن - ڊيزرٽ ۾ وهه، واه آ خيرو ڳڙهي!

[۷]

پر وڏو افسوس، جو پاڻي سندو هت ڪال ٿيو.
جو بنا پاڻي، رهاڪن جو برو آ حال ٿيو.
ڪي ورهيه ٿيندا خدا ڄاڻي پريشان مال ٿيو.
پر نه ڀلجي پي ڪڏهن سرڪار ڪي خيال ٿيو.

حيف پاڻي کان سواءِ گلزار ويران ٿي ويو.
اهلڪارن جي روش تي عقل حيران ٿي ويو.

هان اگر، اڄ پي ڪٿي انجنير ڪي ڪو خيال ٿئي.
ٽوپ پل کان جي ڪٿي ڪا ٿي جو قيل و قال ٿئي.
پوءِ پي شايد زميندارن جي دل خوشحال ٿئي.
ملڪ جو ويران آ، شايد ته مالا مال ٿئي.

يا خدا انجنير جي دل تي ڪٿي وجهه ڪو اثر!
جيئن غريبن جي مٿان ڪجهه ڏور ٿئي تنهنجو ڏس!

گهر دعا اڄ تون گدائي ملڪ شل آباد ٿئي!
ڌرت، ڏولائو، ڏڪر مولا ڪري برباد ٿئي!
جئن وري هر هڪ حسين خندان ٿئي دلشاد ٿئي!
درد مندن جي به دانهن جو خدا وٽ داد ٿئي!

ٿئي هتي پاڻي گهڻو، خيرو ڪڙهي گلزار ٿئي!
حسن وارن جي هتي پيئي گرم بازار ٿئي!

جواني کان پوءِ .

(۱۹۲۸ع)

حسرت نه آه رنج و الهر آرزو نه آه .
مضمون - حسن و عشق تي ڪا گفتگو نه آه .
دل آه ، کيس ڪنهن جي مگر جستجو نه آه .
هن کهر اندر مقبر ڪوئي خو برو نه آه .

شيشو پيو آه ، ها - مئي ، مشڪو نه آه !

جنهن عشق کي ازل کان مليو اضطراب هو .
۽ بارگاه - حسن ۾ جو بارياب هو .
ناڪامياب هو ته ڪڏهن ڪامياب هو .
پرپور مٽڪد - هوا ، دور - شراب هو .

چا جو شراب ، اڄ ته جگر ۾ لهو نه آه ؟

هو حسن جو جهان ۾ ڪڏهن لاجواب هو .
۽ هر قدم تي جنهن جي پيا ، انقلاب هو .
هر لطف خواب هو يا ڪنهن جو شباب هو .
سي ڏينهن ئي ويا جو پگهر پي گلاب هو .

اڄ عطري پي مڪي ته محبت جي بو نه آه !

ز پڙي حرف ڊيڙو ڀر ڀر ڏينهن.

(ڊسمبر ۱۹۳۵)

شاعر ڪري تعريف ڇا.

هر چيز آهي دل ڀريا.

مهنو ڊسمبر جو هيو

سردِي به ڏاڍي زور تي

برسات جون بوندون هيون

بادل ها مائل شور تي

اهڙي فضا ۾ شام جو

ڊيڙي شهر ۾ ٿيو گذر

اڃ اوچتو ڪنهن سانگ سان

مجبور، ٿيو ايڏهن سفر

وه واه ڊيڙي جي زمين

آرڻڪ - فردوس - برين

هر هڪ هتان جي چيز کي

قدرت بڻايو آ حسين

مون تي وڏو احسان ٿيو

سيد جي مهماني ملي

جيڪا مقدر ۾ هئي

مقصوم سا ماني ملي

بي گهر مسافر جي مٿان

سيد جي ٿي چشم - عطا

لڪ قرب مهماني ڏنا

سيد سندي دست - سخا

هت شاعرن جون پاڻ ۾

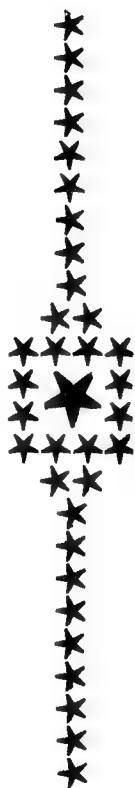
وه واه جو باتيون ٿيون

دلچسپ ۽ رنگين پڻ

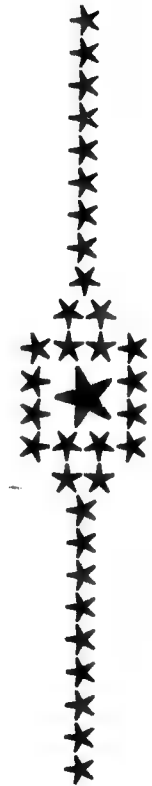
مٿيون ملاقاتون ٿيون

چرچا ، نٿوليون ، مسخريون
 ۽ ڦٽي ۽ تي اشعار ٿيا
 شاعر سخن جي فڪر ۾
 ڪي شعر کان بيزار ٿيا
 ڪنهن ڦٽي جي تعريف ڪئي
 ۽ ڪنهن ڦٽي واري سنڌي
 موضوع هي سارو مگر
 هو وندر بيڪاري سنڌي
 هيءَ رات سيني جي وٿي
 اهڙو ڦٽي رولو وڌو
 هن ڳوٺ ساري ۾ ڦٽي
 چئو طرف چؤڀولو وڌو
 هت ڳوٺ ڇا اوطاق ۾
 سيد جي سرداري ڏنم
 اهل - سخن جي باهمي
 هت گرم گفتاري ڏنم
 چئو طرف ساري ڳوٺ جي
 وٿراه وٿهاري ڏنم
 باغات کان اولهه طرف
 برباد گلزاري ڏنم
 هر شئي کي مون ڇڏي ڏنم
 هاري ڏنم ، ناري ڏنم
 پر نانءُ جنهن جو نٿو لکي
 تنهن ۾ فقط واري ڏنم
 مون ڳوٺ جي بازار ۾
 هر رنگ جا ماڻهو ڏٺا
 چرسي ، موالِي ۽ مسخرا
 حجام مڇي ڇا پڙيا

اولهه طرف اوطاق جي
 ٿيو صبح جو جڏهين گذر
 پر شور شهرين کان پري
 هو ماڻ وارن، جو شهر
 بي فڪر - دنيا کان چٽي
 هت پيا سمهي آرام ۾
 هي دور دنيا کان صفا
 نا صبح ۾ نا شام ۾
 مخمل ۾ جي ملبوس ها
 ۽ ها ڪڏهن افلاڪ تي
 هٿڙي مگر ڏسجي پيو
 سڀني جو بستر خاڪ تي
 هي شهر - خاموشان سڄو
 اڄ سانت سان سرشار آه
 هٿڙي هنن جو پاڻ ۾
 جهڳڙو نڪو تڪرار آه
 دنيا اندر جن جا سدا
 تڪرار ۽ جهڳڙا هوا
 زر ۽ زمين تي باهمي
 جهيڙا جهڻا رڳڙا هوا
 دنيا اندر سڀ ڪجهه هيو
 پر هاڻ ڪجهه پي ڪين آ
 دولت نڪو ڪو دٻڊو
 گهوڙو نه زرین زين آ
 جهوتو هوا جو دوستو!
 آهي اسانجي زندگي!
 هڪ دم گذر جي واسطي،
 ڪيڏي ڪريون ٿا گندگي؟

نادان، هي قبرستان نه آء
آ زندگي جو ٻيو ورقء
هي ”ماٺ وارن“ جو شهرء
ڏٺي ٿو هي عبرت جو سبقء
ڪهڙو؟

ساري خدائي سر ٻسريءَ
آهي گدائي دم گذرا

* ڳولا *

(۱۹۳۴ع)

جواني جي اچڻ سان، دل اندر طوفان ٿيو پيدا،
 نئون نت سور جا ڳيو، نئون ارمان ٿيو پيدا،
 ڪنهن جي ديد جو، دل ۾ ڇپيل پيڪان ٿيو پيدا،
 عجب هڪ انتظاري جو، اچي سامان ٿيو پيدا،

لهو دل جو تري آيو اکين ۾ يار جي خاطر،
 ويائي ديد مان رنڊي ڪنهن دلدار جي خاطر.

جبل جيڏيون ڊگهيون راتيون گذارين، بيقاري ۾!
 ورم جوڏينهن هڪ هڪ ٿي لنگهي ويو، انتظاري ۾!
 ڪتيون، ٿيڙو ڪٽين آڀري لهي ويا، آه واري ۾!
 مزا مون درد جا ورتا اڪيلا، رات ڪاري ۾!

سٺ سڀ ڪا مصيبت، حسن جي سرڪار جي خاطر،
 اڃائي پر ڪيم اختر شماري، يار جي خاطر!

نمازي ٿي، ڪڏهن مون يار کي مسجد اندر ڳولهيو،
 ڪليسا جي اندر ڪنهن دم، وڃي مون آلتڙ ڳولهيو،
 ڪڏهن مندر شوالوءَ، ڪڏهن مون جهنگ جهر ڳولهيو،
 شهر جي هر گهٽي ۾، يار کي مون دربدر ڳولهيو،

گداگر ٿي پيس مان، من گهرڻي منار جي خاطر،
 ڍڪي ڪفني فقيرن جان، هليس غمخوار جي خاطر.

پهاڙن ۾ به بڻجي تپشوي، مون يار کي ڳولهيو،
 لڳين لائي پيوتي، مون ڪڏهن سرڪار کي ڳولهيو،
 ڪڏهن سڀني جي دنيا ۾ به مون دلدار کي ڳولهيو،
 غرض هر رنگ ۾، مون پنهنجي پالڻهار کي ڳولهيو.

ملايو خاڪو ۾ مون پاڻ کي دلدار جي خاطر،
 ڪيو ڇا ڇا نه مون، هڪ يار جي ديدار جي خاطر!

تڪبر کي تڙي، جو اصليت پنهنجي سڃاڻي مون.
دوئي کي دور اچي، دل اندر جهاتي جو پاڻي مون.
جڳه دلدار جي، تڏهن وڃي آخر ته ڄاڻي مون.
مئل دل جي اندر محسوس ڪوڍا ڪئي حياتي مون.
لڌم دل جي اندر آخر، ريس جنهن يار جي خاطر.

گداڻي ڏر ڏر مون ڪئي عبث ديدار جي خاطر!

اڪيون ڪولي اندر جون، مان جڏهن گردن جهڪايان ٿو.
يگاني يار کي دل جي اندر، هروقت پاڻ ٿو.
خوشي جا گيت مستي ۾ اچي تنهن وقت ڳايان ٿو.
هميشه ناڪ سان مان نينهن جو ناتو ٺاڻ ٿو.

پلي جي سروي جي ته به دوستو دلدار جي خاطر.
گداڻي ساه پنهنجو وقت، آهي يار جي خاطر.

* بهار جو زلزلو *

(۱۹۳۷ع)

ٿو موت هن جهان ۾ نوش ۽ مير ماري.

پيڪ - اجل هزارين پير و فقير ماري.

جمنيد شاه جهڙا اردا امير ماري.

ڪنهن جا صغير ماري ڪنهن جا ڪبير ماري.

انسان جي حياتي جهڙو فقط هوا جو.

پاڻي جي ڦوڙي کي، باقي غرور ڇا جو؟

ٿو سلطنت جا مالڪ، عالي وقار ماري.

مائن جي گود ۾ ٿو، معصوم ٻار ماري.

ڪٽ ٿو ڪپائي هڪڙو، ڪٽ ٿو هزار ماري.

آهي قهار اهڙو، ٿو بيشمار ماري.

هر دم نظر جي سامهون منظر ٿيو فنا جو.

پاڻي جي ڦوڙي کي باقي غرور ڇا جو؟

دنيا شڪار گم آ، ۽ موت آشڪاري.

محلات ۽ منهن ۾ ان جو شڪار جاري.

مالڪ هجي يا نوڪر، مزدور يا ڪم هاري.

ڪمدار يا وڏيرو ديه دار يا بڪاري.

ڪو دير ڪو سويرو، لقمون ٿئي قضا جو.

ان ٿر اصل کان نالو آهي انهي بلا جو.

جا شئي هجي يقيني، تنهن کان هي عار ڇو آ؟

لرزي ٿو جسم سارو، دل بيقرار ڇو آ؟

ساري بدن ۾ ڏڪڻي، پوءِ بار بار ڇو آ؟

فاني دنيا سان ايڏو، پنهنجو پيار ڇو آ؟

دلڪش دنيا جو منظر ٿو پاڻ ڏي چڪي پيو.

هرڪو تڏهن گدائي ٿو موت کان لڪي پيو.

خ-واب .

(۱۹۳۲ ع)

ڪهڙو پڇو ٿا حال دل - پر عذاب جو ؟
طوفان آءِ جنهن ۾ پيا اضطراب جو .
هڪڙو حسين و ساءِ حسن تازن ڏنڀر
ڪٿ تي دراز هوس ۽ عالم هو خواب جو .
تازڪ مزاج ورشڪ - قمر ۽ ڪيڪ خرام .
ڇا ڇا ڪيان بيان ، مجسم شباب جو .
هڪ پيڪر - جمال نظر جي هو روپرو .
شرمند ، حسن جنهن جي لڳان لڳان جو .
ڇا سڙو همسري قد - دلدار جي ڪري ،
شمشاد ڪي پي رشڪ اچي ويو جناب جو .
هو مصحف - رخ غرت - گدازار هر نشين !
هو چشم - نرگسي ۾ اثر نيم خواب جو .
زلفون سپاه نائڪ يا سنبل جا گل هوا .
گاڙ هو ان تي رنگ هو خونين گلاب جو .

[IV]

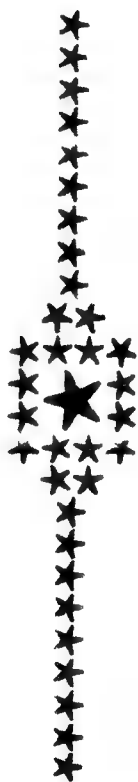
رخسار لعل ڇا چوان ڪشمير جا ها سيب .
غنچم - دهن ۾ رنگ ڀريل هو عناب جو .
تي بيقرار دل وئي تاب - جمال کان ،
خانو خراب شال ٿئي اضطراب جو .
بيتاب ٿي جو عرض گذار ٻو مون حال - دل ،
ٿي پيڪر - حسين ويو ، پيڪر حجاب جو .

رخسار - گلزار تي سرخي اچي وئي،
سارو پگهر ۾ ويو پسي رخ آن جناب جو.

قطرا پگهر جا جاء - ذقن تي ڏسي چيم،
محن - چمن ۾ حوض ڀريل آ ڪلاب جو.

نقاش - ازل ڪهڙو عجب نقش آ چيو،
تدريت خدا جي آه يا عالم شباب جو.

آ، ا، ف، -

(1952)

(گڙهي خيرِي ۾ ”ديوان جي باغ“ جي سُرڪان مٽائڻ تي لکيو ويو.)

ملڪي انڌيري رات هئي - چوڦر اڃا ظلمات هئي .
 سڙي پڪن جي لات هئي - هڪڙي حد اڃي ذات هئي .
 باد - صبا هئي سرد تر .
 جنهن دم جڏيو مون پنهنجو گهر .

تڪڙو ويڙ مڪتب اندر - جنهن ۾ رهيو ٿي ماستر.
 ساڻي هيو ۽ هم سفر - انکي چيم سستي نه ڪر.
 اٺ سئو لک تيار ٿي ۱
 ڇڏي بسترو پيدار ٿي ۱

وئندڙ ھئي ٿڌڙي ھوا - ۽ ھو ھوڻ وٺي ڄاڻ ٿيڻ ،
ھر ڇيز دلڪش ، دلربا - پر پاڻ مٽاڻي ٿي ڦٽا ،
ڇا وقت ھو سھڻا ادا ،
اٺي ٿي ، ھو ھو جي صدا ۱۱

گو نند ۾ هو بيخبر - گو کنهن خيال - خام ۾ .
کنهن درد واري جي بسر - ٿي رات هني آلام ۾ .
گو هو خدا جي ياد ۾ .
گو دانهن ۾ نمر ياد ۾ .

چپ چاپ، ٿي هڪڙي پٺيان — ٻا هر هليا سون شهر کان ،
ورتن سون رستو باغ جو ڪٽي ڪٽي هليا سمن نهر کان ۽
هستي کان پنهنجي بيخبر .
ويا سين امين گلشن اندر .

دلڪش نه ڇا گلزار آه - رنگين ڇڻ بازار آه.
هر سمت رونق دار آه - خوشبوءِ جو هڪار آه.

سهڻو سهانو وقت آه.

گل جو وڇايل تخت آه!

گل جو وڇايل تخت آه - سوسن کي پالو دست آ.
نرگس نشي هر مست آ - ڇا جانفزا گل گشت آ!

قمري پئي ڪوڪو ڪري!

بلبل پئي هو هو ڪري!

ڇا نازبو جو ناز آ - گل جو عجب انداز آ،
قدرت جو گويا ساز آ - هي ساز جو آواز آ.

ڪهڙو؟

گلزار جي نشو و نما،

هڪ ڏينهن ٿي ويندي فنا.

جنهن دم خزان جي واءُ گهلي - ٿيندو فنا، هر گل ڪلي.
سڀ خاڪو ۾ ويندا ملي - هڪٻئي پٺيان ويندا هلي.

رهندي نه بلبل جي نوا!

پڙنرو نه قمري جي صدا!

[۲۰]

رهندو نه گل جو ڪو نشان - بلبل نه قمري جو بيان.
مڪڙي نه گل ۽ گلستان - رهندو فقط هي داستان.

ڪهڙو؟

هت باغ هو ديوان جو،

ديوان به ليشان جو.

گلڙن جو ٻارو سڀ فنا - رنگين نظارو سڀ فنا!
گورو ۽ ڪارو سڀ فنا! - عالم به سارو سڀ فنا!

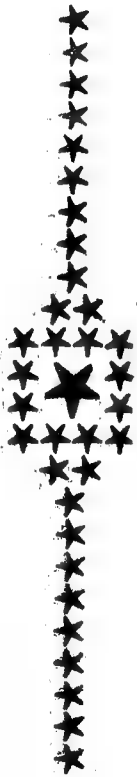
رهندو نه هت ڪوئي بشر،

ڪو جهو هجي يا خوبتر!

آهي نه هت ڪنهن کي بقا - مهمان سڀ شاه و گدا،
قدرت جو هي دستور آ - ”آخر فنا، فنا“

سارو جهان هي سر بسر،

آهي گدا ئي دم گذر!

وطن جي اڏاوت.

(۱۹۴۳ع)

[ٻي جنگ - عظيم جي پڇاڙي آڻڻ لاءِ لکيو ويو]

وطن جي اڏاوت جو سامان ڪر تون .
آڻي مرد مشڪل کي آسان ڪر تون .

چڙي خواب - غفلت تي بيدار هاڻي .
وڃن تنهنجا منجي نه آثار هاڻي .
ائين ڪين هلندو هي وهنوار هاڻي .
سڏي وقت توکي پيو يار هاڻي .

گلستان کي پنهنجي نه ويران ڪر تون !
وطن جي اڏاوت جو سامان ڪر تون !

لکڻ ۽ پڙهڻ ۾ نه توکي مهارت .
زماني ۾ مشهور تنهن جي جهالت .
صفائي کان عاري ، گهرن ۾ غلاظت .
اڃا ڪيترو وقت ، هلندي هي حالت .

آڻي مرد مشڪل کي آسان ڪر تون .
وطن جي اڏاوت جو سامان ڪر تون .

نه دولت آ تو وٽ ، نڪو هڪو هنر آ .
نه ڪپڙو ڍڪڻ لاءِ ، رهڻ لاءِ نه گهر آ .
تمهن جي توکي نه ڪا ئي خبر آ .
نه سڀنيو آ روشن ، نه دل ۾ نظر آ .

هتي سان نه گهر پنهنجو ويران ڪر تون !
وطن جي اڏاوت جو سامان ڪر تون !

تو واپار پنهنجو ڇڏيو آ و ساري .
هنر خواه حڪمت ڇڏيا تو ڌڪاري .
سڄي ۽ ڪٻي ڏس ، ته موڳا نهاري .
دڪي ديس تنهنجو ، ٿو توکي پڪاري .

آئي حال پنهجي تي ، ارمان ڪر تون !
وطن جي اڏاوت جو سامان ڪر تون !

نئين سر سان ، دنيا جي تعمير ٿيندي .
نئون فڪر ٿيندو ۽ تدبير ٿيندي .
نوالي زماني جي تصوير ٿيندي .
نئين ٽئڪ ، بندوق ، شمشير ٿيندي .

نئين آن پيدا ، نئون شان ڪر تون !
وطن جي اڏاوت جو سامان ڪر تون !

هي واپار وهنوار آسان ٿيندو .
۽ کاڌو ۽ ڪپڙو فراوان ٿيندو .
عجب ڪارخانن جو فيضان ٿيندو .
هي هر ڳوٺ بغداد تهران ٿيندو .

هنر سان هر ڳوٺ جاپان ڪر تون !
وطن جي اڏاوت جو سامان ڪر تون !

[۲۳]

پراڻا هي اوزار برباد ٿيندا .
هي هر ڦار ، گهوڙا ڪڏهن ڪم نه ايندا .
هي گاڏيون ۽ ڪيڙيون به ڪڙسي ڇڏيندا .
نئين هڪ نموني تي بستيون اڏيندا .

تدبير سان دنيا کي حيران ڪر تون !
وطن جي اڏاوت جو سامان ڪر تون !

هنر باغباني جا، ايجاد ٿيندا.
غم ورنج و حرمان برباد ٿيندا.
پيaban، شاداب و آباد ٿيندا.
دڪي ديس وارا، ڦري شاد ٿيندا.

آڻي خارزارن کي بستان ڪر تون!
وطن جي اڏاوت جو سامان ڪر تون!

بدلجي اڇو هڪي هي حالت سراسر.
اڇو ڪونه هاري، نه هاري جو هي گهر.
اڇو ڪو نه پتڪو، نه چولو، نه چادر.
اڇو ڪو نه جوتو، نه بوجھن، نه بستر.

آڻي اڇ رهڻي جو اعلان ڪر تون!
وطن جي اڏاوت جو سامان ڪر تون!

جهالت سندي پاڙ پئي سراسر.
وديا وان ٿيندو، قبيلي جو هر گهر.
کلي ويندا هر هنڌ اسڪول اڪثر.
وديا سان سڀئي ڳوٺ ٿيندا منور.

پسن کي علم ساڻ انسان ڪر تون!
وطن جي اڏاوت جو سامان ڪر تون!

پڪيون صاف سڙڪون، ڪٽي ڪوه جاري.
ڪٽي واه، نهرون، ڪندا آبياري.
ڪٽي ڪڪ، ڄاڻيائ، ڪٽي ونڻ ساري.
عجب ديس پنهنجي ۾، ايندي بهاري.

پيaban، شاداب و خندان ڪر تون!
وطن جي اڏاوت جو سامان ڪر تون!

سيئي ڳوٺ، بجلي سان ٿيندا منور،
پڪا روڊ سيمينٽ جا، سان ڏامر.
دو روپو وٺن جون قطارون برابر.
مٿان تن جي هر وقت، لارين جي فرفر.

تصور ۾ جنت جو امڪان ڪر تون.
وطن جي اڏاوت جو سامان ڪر تون.

مٿي علم سان جلد سرشار ٿيندين.
هنر ۽ سياست ۾ هوشيار ٿيندين.
زراعت ڪندين جي ته زردار ٿيندين.
سجائي مان نڪري، دنيا دار ٿيندين.

اٿي چشم - دنيا کي حيران ڪر تون!
وطن جي اڏاوت جو سامان ڪر تون!

بهاڊر، دلاور، سداشير نر تون.
ڪري جلد دشمن کي زيرو زبر تون.
عدو جي مقابل ۾ ٿي بي خطر تون.
شجاعت سان ڪر سوڀ نزديڪ تر تون.

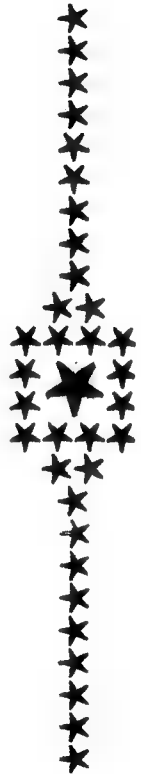
ڪم ڪش اٿي جوش - ايمان ڪر تون.
وطن جي اڏاوت جو سامان ڪر تون.

[۲۵]

اگر تنهنجي دل ۾، آ الفت وطن جي،
وگر جي گهرين تون اڏاوت وطن جي.
جيئارڻ جي چاهين ٿو، صنعت وطن جي.
مبدل ڪرين جي تون حالت وطن جي.

اٿي ويسر ويرين کي ويراف ڪر تون.
وطن جي اڏاوت جو سامان ڪر تون.

هليو شان مان وڃ ، وطن جا سپاهي!
خدا تنهنجو حافظ ، وطن تنهنجو واهي!
سگهو آڻ دشمن جي سر تي تباھي!
ڏئي سوپ جي ٿو گدا ٿي گواھي!
دو بالا وطن جو وڃي شان ڪر تون .
اڻي مرد مشڪل کي آسان ڪر تون .

رنگين دوکو .

(۱۹۴۳ع)

محبت دوستي ۽ اخلاص همدردِي ، نڪو ڪاري ۽
 اها دولت ڪٿي آيس ۽ مان انسانن جي بستي ۾ .
 مون سمجهو ٿي ، ته هيءَ دولت پياري آه دنيا ڪي ۽
 ضرورت سخت هوندي ۽ ان سنڌي هن بزم - هستي ۾ .
 دلين ۾ دوستي ۽ جا هت سوين ارمان پي هوندا ،
 هي انسانن جي دنيا آ ، هتي انسان پي هوندا .
 مگر افسوس ! منهنجو تجربو سارو غلط نڪتو ،
 غلط فهمي تي پنهنجي ۽ آه مونڪي اڄ پشيماني .
 وڏي غلطي هئي منهنجي ۽ سڃاڻم ڪين دنيا ڪي ،
 تماشا ٿو ڏسان انجا ، ۽ آهي سخت حيراني .
 ” نڪو ڪاري “ جي پردي ۾ سيه ڪاري جو جلوه آه ،
 قدس خانقاهن ۾ ۽ گنهگاري جو جلوه آه !
 هتي نالو محبت ، آه جسماني تعلق جو ،
 حقيقت ۾ ” وفاداري “ فقط رنگين دوکو آه !
 غرض جو نانءُ هت ۽ مطلب پرستن دوستي ناهيو !
 حقيقت دوستي جي هت ۽ رڳو ڪهنبي جو چنڪو آه !
 سرشتو آه هت جاري ۽ اڃا سرمايه داري جو ،
 ۽ عورت ۽ اقتصادي طور مردن جي غلام آهي !
 نڪمو ٿو مزا ماڻي ، مري مزدور ۽ هاري ،
 اڃا مفهوم - آزادي کان عورت تشنه ڪام آهي !
 بکن جي خوف کان لاچار ، مجبور - وفا آهي !
 سندس دل ڪين چاهي پل ۽ تڏهن پي مرد ڪي چاهي .

[۲۷]

وطن آزاد ڪر پنهنجو .

(۱۹۴۳ع)

(بي جنگ عظيم جي خاتمي آڻڻ لاءِ لکيو ويو)

لڳي دشمن جي دلبي ٿي ، نه گهر برباد ڪر پنهنجو .
ڏيئي صياد کي سيڪڻ چمن آزاد ڪر پنهنجو .
يڪن ۾ پاه آهن ، دربدر ، بي گهر وطن وارا !
وطن جا پاسبان آت تون ، وطن آباد ڪر پنهنجو !
نه ره لاچار ۽ مجبور ٿي ، هن باغ - دنيا ۾ ،
هوا ۽ برق تي قبضو ڪري ، صياد ڪر پنهنجو .
مجاهد پيم وڻيو ڪر وري پڻدا تون محفل ۾ ،
وساريل ویرتا وارو ، سبق اڄ ياد ڪر پنهنجو .
شجاعت تو سندي کان شان هندستان جو اعلى ،
ڪري پامال دشمن کي ، وطن اڄ شاد ڪر پنهنجو .
ملائي خاک ۾ اڄ محوري طاقت جا منصوبا ،
گداڻي خون ڏيئي تون ، وطن آزاد ڪر پنهنجو ،

اٺ اي جوان هندي.

(۲۴ فيبروري ۱۹۴۵ تي بزم - ادب نل جي مصرع -
طرح » اٺ اي جوان هندي ، سر جي لڳاءِ بازي «
تي پڙهيو ويو)

نالو بهادري ۾ مشهور - عام تنهنجو
سردان - صف - شڪن ۾ اونچو مقام تنهنجو

هر فرد ڏيهر ، ٽپو ، رستم ۽ سام تنهنجو
تون هند جو مجاهد ، روشن آ نام تنهنجو

محمود بت شڪن ٿي ، چوڻو ڪرين ايازي ؟

اٺ اي جوان هندي ، سر جي لڳاءِ بازي !

چو فرض منصبي تو ، پنهنجو ڇڏيو وساري .

هر هڪ وطن جو ٻچڙو ، تو ڏانهن ٿو نهاري .

اوڏيس جا سپاهي ، اڄ ڏيس ٿو هڪاري

» آهي ڪولعل منهنجو جو دشمنن کي ماري «

ٽپو جي حيت کي وٽ آزماءِ غازي

اٺ اي جوان هندي سر جي لڳاءِ بازي .

اٺ ڏيس جا محافظ للڪار دشمنن کي

ڏيکار پنهنجو جو هر تن ڪور باطن کي

بندوق توب سان ڪريڪار رهزن کي

ويجهو نه ڇڏ وطن جي جاپان و جرمنن کي

طاقت سان دشمنن کي ماري ڪراءِ آزي

اٺ اي جوان هندي ، سر جي لڳاءِ بازي .

» آزاد ايشيا « جو جن ڏونگ آرچايو

برمانواسين « جو جن خون آ وهايو .

» فلپين ۽ ملايا « جن زور سان ڦهاريو

مظلوم « چينين « سان تن پال ڇا پلايو ؟

ڪنهن جي گرفت آهي و سوما ترا ٿي تازي ؟

اٺ اي جوان هندي ، سر جي لڳاءِ بازي

ظلم و درندگي ۾ ، آهن سفاڪ پيئي
جمهوريت جا رهن ، هي خوفناڪ پيئي .
وحشانيت ۾ يڪسان هي هولناڪ پيئي
ڪر ديس جي زمين کان هي صاف وڍاڪ پيئي
في النار ڪر چاني ، ماري مچاء نازي .
ات اي جوان هندي سر جي لڳاء بازي .

ڇا حوصلو آڪنهن جو ۱ هندوستان تي ڪاهي ؟
اتر طرف هماليه ، ڏکڻ سمونڊ آهي .
ايران پئي طرف کان ٿو دشمنن کي ڊاهي
۽ تئين طرف کان چيني پينا محاذ ٺاهي .

چوٿين طرف آجو ڏا ، تنهنجي جوان بازي .
ات اي جوان هندي ، سر جي لڳاء بازي .
اڄ محورين جهان کي هڪ باهه آ لڳائي !
انسانيت پریشان ، تهذيب تنگ آئي !
نفرت نفاق واري ، آئينون نه وات وائي .
ات لڳاء ايڪتا جو ڪو گيت اي گداڻي !
آزادگي جو نسخو ، ٺاهي سواء سازي .
ات اي جوان هندي ۱ سر جي لڳاء بازي .

” جنگ جو خاتمو ”

(۱۹۴۵ع)

(ٻي عالمگير جنگ جي خاتمي تي لکيو ويو)

مبارڪباد، جو اڄ دور آيو شادماني جو.
ٻڌو اتحادين سهر و، فتح ۽ ڪامراني جو.

مبارڪباد، جو اڄ ظلم جون پاڙون ويون ٻڙجي.
مبارڪباد خاتمون ٿيو جنگ جي پيدرد باني جو.

مبارڪباد، دنيا جي بيڪسن ۽ ٻي زبانن کي.
مبارڪباد، هندي نوجوانن کي جواني جو.

هميشه روسين جي ضرب رهندي ياد هٿلر کي.
ٽٽڻ ڪندو قبر ۾ ٻي لاش ٻه گولن جي باني جو.

ٻڪن ۾ پاه ٿيندڙ ٻي زبانن کي مبارڪباد.
ٿيو جو خاتمون دنيا جي اڄ درد - نهاني جو.

گداڻي ديس وارن کي مسرت ڪا سلمي دائمي.
مبارڪباد دور دور وڌي، دنيا ۾ شادماني جو.

” ڀوتار نڪري پيا ”

(۱۹۳۶ع) (اليڪشن تي لکيو ويو)

وري آئي اليڪشن، ۽ وري زردار نڪري پيا.
 ڇڏي طره ڪلهن تي، قوم جا ڀڳدار نڪري پيا.
 ڇڏي بنگلا، بخاريون گرم، هن سردي ۽ پاري ۾.
 غريبن جي ڀلي جي واسطي، ڀوتار نڪري پيا.
 ڇڏن هي نرم بستر ڪين ها، هن سخت سردي ۾،
 مگر مخلوق جي خدمت جي خاطر، يار نڪري پيا!
 هنيا جن سوڌ هن جا ڏنگ ٿي هر دم غريبن کي،
 سي بلجي قوم جا همدرد ۽ غمخوار نڪري پيا.
 سدائين جن ڪيون هارين ۽ مزدورن جون برباديون،
 اهي ٿي قوم جا خادم ۽ خدمتگار نڪري پيا!
 ڇهن سالن اندر ڪوئي نه هاري کان بچڻ آيو،
 هزارين اڃ مگر هاري سندا حقدار نڪري پيا!
 وڏيرن جي حڪومت جي حفاظت ۾، غضب آهي!
 ڪرايه جا سوين سيد سوين حقدار نڪري پيا!
 اوهان جي ووت تي ڌاڙو هڻڻ جي لاءِ اڃ هاري
 سوين ملا، مشائخ، مولوي، چوڌار نڪري پيا!
 ڪڏهن اجلاس جي اندر نه ورتئون نانءُ هاري جو
 هزارين پروري اڃ ووت جا حقدار نڪري پيا!
 پروڊا جي حمام اندر، ته سڀ ننگا نظر آيا!
 ٿيو جي فيصلو ظاهر، ته سڀ بدڪار نڪري پيا!
 امانت ووت جي هاري، سنڀالڻ آءِ اڄ مشڪل،
 انهيءَ جي هٿ ڪرڻ جا، ڪيترا هٿيار نڪري پيا!
 اچي پتي اندر هاري سنڀاري ووت وجهه پنهنجا!
 سندءِ ووتن تي ڌاڙي لٽي سوين خونخوار نڪري پيا.
 ٿئي ٿو فاش پر دو خوب اڃ سرمايه دارن جو،
 گدائي سان گهڻا ئي محرم - اسرار نڪري پيا!

اڃا ڪجهه گيت ڳائڻ ڏي

(۱ مارچ ۱۹۴۷ع)

اڃا رک بند پنهنجي ميڪڊ ۾ جام اي ساقي |
اڃا ساز - بغاوت تي مونکي ڪجهه گيت ڳائڻ ڏي |
وطن جي ذره ذره کي اڃا باغي بڻائڻ ڏي .
مٿائڻ ڏي مونکي نام و نشان ظالم حڪومت جو .
اڃا پيغام ڏيڻو آ مونکي گهر گهر اخوت جو .
غلاميءَ جي پرستارن کي پيرن ۾ لتاڙڻ ڏي .
ڪنڊا سڀ راه - آزادي سنڌا مونکي بهارڻ ڏي .
بهادر شاه جو بدلو اڃان مونکي چڪائڻ ڏي .
سر - مغرور مغرب جو اڃا مونکي جهڪائڻ ڏي .
اڃا وڻو آ مونکي خون بها جهانسي جي راڻي جو .
شهيد - حریت سلطان ٿيو جي جواڻي جو .
اڃا ڪجهه خون سان پي کيڏيئون آهن مونکي هوليون .
اڃا سيني تي کائڻ ڏي مونکي انگريز جون گوليون .
اڃا صياد کان ڪسڻو وڙهي آ گلستان پنهنجو .
اڃا آزاد ڪرڻو ڏيس آ جنت نشان پنهنجو .
نه وٺ هاڻي خدا لڳ جام و مٿي جو نام اي ساقي !
اڃا رک بند پنهنجي ميڪڊ ۾ جام اي ساقي |

” دورنگي “

(۱۹۵۰ع)

دورنگي زماني جي مشهور آهي .
 ڪٿي رات ڪاري ، ڪٿي نور آهي .
 هزارين ڪمانن ، ڪري عيش هڪڙو !
 اها ڳالهه انصاف کان دور آهي .
 زميندار ، ڪڙميءَ جي ڪاٺي ڪماڻي !
 الا جي ڪٿان جو هي دستور آهي ؟
 گرانِي ۽ بيروزگاري کان هر ڪو ،
 پريشان ڏاڍو ۽ رنجور آهي !
 پٽيوالو ، منشي ، سپاهي ، معلم ،
 بکن جي مصيبت کان مجبور آهي !
 وڪامي ٿي عصمت جوڻڙ جي ڪٺن تي .
 قليجو ٿو ڦاٽي جگر چور آهي !
 غريبن جي فاقن اندر ، عيد گذري !
 اميرن جي دنيا ته مسرور آهي !
 اڃا امتياز — غريبي اميري ؟
 اڃا يار ! دهلي گهڻو دور آهي !
 اجهو جام — بيداد ، چنڪيو گدائي
 ٿيو جو ڪنن تائين ڀرپور آهي .

”زندگي جا ئي دور“

(۱۹۵۰ع)

خبر ڪانه ڪا هئي ته غم ڇا بلا آ؟
چون سور ڇا ڪي الم ڇا بلا آ؟
جفا ڪنهن جو نالو ڪرم ڇا بلا آ؟
حسين جو جو رو جفا ڇا بلا آ؟

هوا هم جليسن سان گانا بجانا!
صبح شام، لب تي خوشي جا ترانا!

هيس بي خبر، عشق و الفت کان بلڪل.
جهان جي حسين جي عادت کان بلڪل.
رهيس دور همدم، محبت کان بلڪل.
رقيب جي هر دم رقابت کان بلڪل.

صبح سنجھ سائين سان اک ٻوٽ ”راند يون.
مٺي ننڊ راتين جي ٻانهون سيرانديون.

نه ڪا انتظاري نه ڪا بيماري.
نه ڇاٽان ڪجي ڪيئن اختر شماري.
پرڻ سرد آهون، ڪرڻ آه و زاري،
مزي سان ئي زندگي مون گذاري.

خوشي جا ڏهاڙا! مسرت جون راتيون!
نه ڪو دل ۾ ڪينو، عداوت نه ڪاتيون!

” جواني ”

جواني اچڻ سان، عجب رنگ لاتو.
تيو روح ڪنهن سان ملڻ لاءِ آتو.
اچي دل ۾، ڪنهن دلر با پير پا تو.
ڪنهن سنگدل سان، لڳو ٺيهن نا تو.

ويا ياد وسري، خوشيءَ جا ترانا.
ٿيا خواب، سڀ ۾ جليسن جا گانا.

اچا نڪ ٿيو دل ۾ طوفان پيدا.
خوشي جي جڳهه رنج و حرمان پيدا.
عجب انتظار ۽ ارمان پيدا.
ٿيا بيقرار ڄا سامان پيدا.

اسان ۽ جدا ٿي جون راتيون ۽ دانهون.
صبح شام آه و فغان سر دانهون.

جنهن بيوفالا ۽ گهر مون لٽايو.
انهيءَ سنگدل ڪين نٿا تو ٺايو.
مون پنهنجي هٿن سان سڀ ڪجهه وڃايو.
ڏکڻي وقت سويي مگر ڪر نه آيو.

چڏي ويو اچانڪ ڪري بيوفائي.
ڏيئي ويو اچانڪ سو درد - جدا ٿي.

”جواني کان ٻو.“

نہ ارمان دل ۾ نڪا آرزو آ
نہ عشق و محبت سڀني گفتگو آ
نہ ڪنهن بي وفا جي هيٺر جستجو آ
نڪي دل جي اندر وري خوڀرو آ

شراب - محبت جو شيشو آ خالي ا
سڄي گهر جو ڪوئي نہ وارث نہ والي .

نہ ڪنهن ساڻ واعدو نہ ڪا بيمثرائي .
ڪڇي هاڻ ڪنهن لاءِ اختر شماري ؟
نہ دانھون نہ آھون نہ فرياد زاري .
شب و روز آھي عبادت گذاري ا

پڇي ڏند پيا، هاڻ ڇا سان ڇپاڙيون ؟
ندامت جا ڳوڙھا ٿا شب روز ڳاڙھيون ا

ڪٿي همٺين جا ڳاڻا بجانا ا
ويا ياد وسري خوشيءَ جا ترانا ا
عياشيءَ ۾ خالي ڪيا سون خزانا ا
هون ٿا جڏهن ياد سڀنا سھانا ا

پري سرد آھون ٿو ڳوڙھا وھايان .
هميشه گداڻي ٿو ھي شعر ڳايان .

[۳۷]

عجب چيز ھئي نٿو جواني لٽايم .
جواني جي صدي جواني لٽايم .

” حادثہ - ڪربلا “

(۱۹۵۰ع)

محرم لايڪهت هجري، قيامت جي تمازت آ !
عرب ۾ سخت گرمي آ، تپش آهي، قيامت آ !
بنا پاڻي جيئن پل پيچ، مصيبت ۽ هلاڪت آ !
پيا بانن جو هر ذرو جهنم جي علامت آ !

زمين - سرخ ٿي ٿانڊن جو گويا آه وسڪارو.
سبق آموز - جرئت، حادثو آ ڪربلا وارو !

بلا جي آه حدت، آه طوفان سخت ڪربل ۾ .
لهي ٿو، مختصر هڪ قافلو، ان وقت ڪربل ۾ .
زمين - خشڪ جو جاگي اٿي ٿو بخت ڪربل ۾ .
رسول الله جو ناموس آهي دشت ڪربل ۾ !

چڏي ٿو درس دنيا لاءِ، جو صبر و رضا وارو.
سبق آموز - جرئت، حادثو آ ڪربلا وارو !

زمين - شام تي ابليس جي فرمانروائي آ .
مقابل حق پرستن جي يزيدين جي گهڻائي آ .
انهيءَ کان پي زياده ڇا اڃان ڪا بي برائي آ ؟
محمد جي نواسي ساڻ باطل جي لڙائي آ !

چڏي ٿو جو سبق دنيا جي لاءِ صدق و رضا وارو.
سبق آموز - جرئت، حادثو آ ڪربلا وارو !

باهتر آدمي ۽ لشڪر - جرار جي سامهون ا
حسين - ابن - علي، باطل سنڌي تلوار جي سامهون !
پيمبر جا پيارا، تشن لب، ڪفار جي سامهون !
گلستان - نبي طوفان - آتش بار جي سامهون !

زمين خاموش آهي ! آسمان سڪتي ۾ آسارو
سبق آموز - جرئت، حادثو آ ڪربلا وارو

مٿان دريا جي پهرو، سخت يٺل آ ڪفارن جو.
 صفان بست، هٿيارن ساڻ، لشڪر شهنسوارن جو.
 پيا سو ٿو لڇي، هر هڪ پڇوايمان وارن جو.
 گلو آ خشڪ گرمي کان، پيمبر جي پيارن جو،
 ڦڙي پاڻي جي لٽي ترسي، نبي جو خاندان پيارو!
 سبق آموز - جرئت، حادثو آ ڪر بلا وارو.
 جهڪيو هرگز مجاهد ڪين، پر بدڪار جي آڏو.
 شهيد - حق هليو ٿي بي خطر، ڪفار جي آڏو.
 تريءَ تي سر رکي، آيو هليو تلوار جي آڏو.
 ڪيائين خم فقط سر پنهنجو هڪ غفار جي آڏو.
 صداقت جي بلنديءَ لٽي ڪيائين ڪين سر پيارو.
 سبق آموز - جرئت، حادثو آ ڪر بلا وارو.
 حسيني - ابن - عليءَ جي هٿيءَ عالشان قرباني ا
 بشر جي زندگي جو ڪارنامو آ. لائاني ا
 جهڪيو هرگز نه باطل جي اڳيان، انصاف جو باني ا
 نشان ظالم جو ڪونهي ڪو، مگر مظلوم لافاني ا
 لڳي حق و صداقت جو، پيو هر سال ٿو نعرو.
 سبق آموز - جرئت، حادثو آ ڪر بلا وارو.
 اٿو محنت ڪشوا مظلوم انسانو! اٿو ڪاهي .
 موافق آهي پاڻي، ۽ هوا پي سازگار آهي .
 اوهانجي عزم و همت جي اڳيان ڪنهنجي مجال آهي ؟
 هٿي نعو حسيني، ڪوٽ ڏاڍن جا وجهو ڊاهي!
 وجهو فوج - يزيدي م، وڃي چو طرف کان مارو
 سبق آموز - جرئت، حادثو آ ڪر بلا وارو

خطا ڪهڙي ؟

(۱۹۵۱ع)

زمانن جي روش بدلي ، چمن بدليو هوا بدلي .
عشاقن جي وفاءِ مهه جبينن جي ادا بدلي .
گلن جو رنگ بدليو ، بلبل - رنگين نوا بدلي .
مگر ظالم تو پنهنجي اها خوئي - جفا بدلي .
” ڀلا محنت ڪئن تنهنجي ڪئي آهي خطا ڪهڙي ؟ “

ڪري ڌرتي جو سينو صاف ، هو جنت بنائن ٿا .
عجب ترتيب سان ٺاهي پنا واهڙ وهائين ٿا .
پگهر پنهنجو ڏيئي سر سبز هي پوکون پچائين ٿا .
ڏيئي خون - جگر ، انبار ڪئنن جا اڀاڻن ٿا .
” مگر تن کي مشقت جي ملي آهي جزا ڪهڙي ؟ “

ٿڌيءَ ڪوسيءَ سڀن نانگن ۾ هر پنهنجو هلائين ٿا .
اگهاڙا پاڻ آهن پر هونگن کي ڍڪائين ٿا .
بکون ڪاٽي زماني کي اهي روزي رسائين ٿا .
مگر افسوس ! محنت جو ثمر هو ڪو نه ڪائين ٿا .

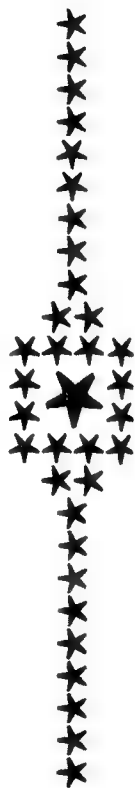
” خبر ناهي اميرن جي ، غريبن ڪئي خطا ڪهڙي ؟ “

تو پنهنجي سادگي ۾ آءُ سمجهو غمگسار آهي .
پيو جي وقت ڪو توتي ته هو ساڻي ۽ يسار آهي .
مگر موڳا ! اوهان کي خواب - غفلت جو خمار آهي .
جو تنهنجو خون چوسي ٿو ! اهو جاگيردار آهي .

” رسايو زخم جنهن توکي ڪندو تنهنجي دوا ڪهڙي ؟ “

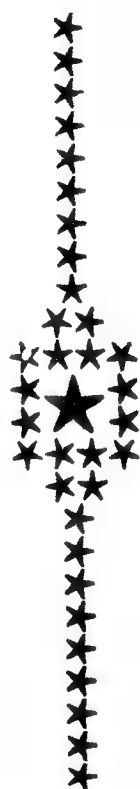
حياتي قيد آهي هت ، اڃا فولا و آهـن ۾ !
 سبق اخلاق سوزي جا ، ملن ٿا درس گاهـن ۾ !
 مقدس عصمتون و ڪرو ٿين ٿيون شاهـراهن ۾ !
 گنهگار ٿي جو جو آ ، مقدس خـانقا هـن ۾ !
 ” اها جي ابتدا آهي ، ته ٿيندي انتها ڪهڙي ؟ “
 سليفو آه هت جاري اڃا دربارداري جو !
 اڃا پي بول بالا آه هت ، سرمايهداري جو !
 نڪمون خون چوسي ٿو اڃان مزدور وهاري جو !
 ملي مزدور کي ڇا ٿو ، عيوض خد متگداري جو !
 ” ڀلا محنت مشقت ڪي ملي ٿي هي سزا ڪهڙي ؟
 اٿو اي شاعرو هاڻي ادب کي زندگي بخشيو !
 گلن کي رنگ بخشو ۽ چمن کي تازگي بخشو !
 سڪل ٻوٽن ، وڻن کي ، ۽ پنن کي زندگي بخشو !
 ۽ جيڪي خستہ حال آهن انهن کي ڪا خوشي بخشو !
 ” اوهان کي ڪئي سخن جي سوکڙي قدرت عطا ڪهڙي ! “

" جمهور کي خطاب "

(۱۹۵۱ع)

اٿي اڄ قافلي جو ڪوٺون منهندار پيدا ڪرا!
ر سائيه جو سر - منزل اهو سالار پيدا ڪرا!
خدا ٿي پاڪ بخشيو آءُ پاڪستان پاڪن کي!
عدل صالح هجي جنهن جو، اهو سردار پيدا ڪرا!
هوا بدلي زماني جي مگر تنهنجي نه خود بدلي!
دل - پر آرزو ۽ ديدنه - بيدار پيدا ڪرا!
زيخائون سنڌ ۽ جنس - محبت تي سوين مرنديون!
جمال - نه سفي ۽ مصر جي بازار پيدا ڪرا!
معطر لاشڪ پنهنجي سان ڪر ساري زماني کي!
سواد - سنڌ ۾ تون آه - تانار پيدا ڪرا!
اهي رنگ و نسب وارا صنم في النار ٿي ويندا!
مساوات و اخوت جو علمبردار پيدا ڪرا!
نه جهڪ هرگز ڪنهن پي ظالم و جابر جي چاٽ تي!
هسين ابن - علي جو پاڻ ۾ ڪردار پيدا ڪرا!
حيات - جاودان چاهين ته مثل " قائد - ملت "
فدا ٿي قوم ٿي ۽ جذبه ايشار پيدا ڪرا!
هزارين، برڪتن جون بارشون ٿينديون گلستان تي!
جمال - آدميت جو، فقط جنسار پيدا ڪرا!
خدا يا! زندگي جمهور جي جنسي جهنم آ!
غريب و غمزدہ جواڄ ڪوئي غمخوار پيدا ڪرا!
گدا ٿي خون - دل سان تون چمن جي آبياري ڪرا!
وطن جي گوشتي گوشتي ۾ گل و گلزار پيدا ڪرا!

”ملڪ جو معمار“

(۱۹۵۱ع)

جھالت ۽ غربت ۾ ھردم رھي جو،
سڄو سال سانده ڍڳن جيان وھي جو،
ٿڌي خواه ڪوسڻي صعوبت سھي جو،
بکڻي پيٽ ھردم وھي ۽ گھي جو،
اھو ملڪ پنھنجي جو معمار آھي.
اھو ديس پنھنجي جو سينگار آھي.

سڄي عمر جيڪو ٻين لاءِ ڪمائي،
ٻين لاءِ محلات ماڙيون بنائي،
ڪلون ڪارخانن ٻين لاءِ ھلائي،
ٻيو جو زماني کي روزي رسائي،
اھو ملڪ پنھنجي جو معمار آھي.
اھو ديس پنھنجي جو سينگار آھي.

وڌي جو وڏين جي در تي وڪاڻو،
ڍڪي انگ تي جو پراڻو سرائو،
ميسر نہ جنھنکي ڪا رلھي، وھائو،
جماعت بہ ڪوئي ٿي جنھنکي اڀائو،
اھو ملڪ پنھنجي جو معمار آھي.
اھو ديس پنھنجي جو سينگار آھي.

نہ اٿو جنھن کي، نہ اڄھو ميسر،
نہ ٻارن کي چولو، نہ عورت کي چادر،
نہ پنھنجي بدن تي لنگوٽي برابر،
نہ ڪوسڻي ٿڌي ۾، ڪو پيرن ۾ پادر.

اھو ملڪ پنھنجي جو معمار آھي.
اھو ديس پنھنجي جو سينگار آھي.

جنهن جنڊ پنهنجي، ٻين لاءِ گنوائِي،
سڄي عمر کاڌي پگهر جي ڪمائي،
جرڙي ڪين جنهن وٽ، ڪڏهن ڪين پائي،
ڏئي خون جو ٿو ٻين لاءِ گدائي،
وساري جو تنهنڪي خطاڪار آهي.
اهو ملڪ و ملت جو غدار آهي.

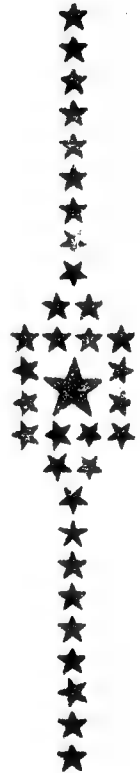
* خبر پي آه ڪا توکي؟ *

(هاريءَ کي خطاب)

(۱۹۵۲ع)

خبر پي آه ڪا توکي ته تنهنجو محنتي بازو،
زمين چيري، منجھائينس لعل ۽ گوهر آڀائي ٿو؟
مقدس ڦار تنهنجي هر سندو دشت و بيبان کي،
عجب رنگين دلڪش باغ ۽ بستان بڻائي ٿو.
پڇا تنهنجا بڪون ڪاٺن، مرن سردي ۽ پاري ۾،
وڏيرو تنهنجي دولت تي، مگر رنڊيون نچائي ٿو.
اوهانجي ووٽ تي، پهچي وڃي ٿو هو وزارت تي!
هوا بندر ۽ بندر روڊ تي مڇون منائي ٿو!
سندءِ لخت - جگر جا ڪوفتا ■ قورما ڪاٺي،
سند ■ خون - جگر هو جيب پنهنجي ۾ جلائي ٿو.
نمڪ ڪاٺي ٿو صبح و شام، تنهنجو ئي ادا هاري!
تڏهن پي سو ڏهن جا ڏنگ، هو توکي هڻائي ٿو!
اوهان جي ڦوٽ ۾ آهي، بقائي - زندگي ان جي!
اوهانکي پاڻ ۾ مقصد جي خاطر هو وڙهائي ٿو!
وڏيرن جو ڪرايه دار ملا، روز جمع تي،
ڪري تقدير جو واعظ توکي آلو بڻائي ٿو!
چوي ٿو برڪتون الله جون آهن. وڏيرن تي،
حديثون شڪر جون ۽ صبر جون توکي ٻڌائي ٿو!
ٻڌائي ڪين ٿو نسخو، اوهان کي زندگي وارو!
فقط روزن نمازن جو سبق توکي پڙهائي ٿو!

لخدا جي آه هي ڌرتي، مگر هي "پير ۽ ملو"
انهي جو پيٽ خاطر، مير کي مالڪ بنائي ٿو!
نه لڳ دشمن جي دلبي تي ذرا هوشيار ٿي سائي!
زمانو آه هي تنهنجو، آڻي بيدار ٿي سائي!

■ رحمت - پروردگار! *

(۱۹۵۲ع)

صدین کان زندگي آ امن لاءِ منتظر.
دنيا ۾ مگر جنگ ۽ جهڳڙو فساد و شر.
بندن جي دانهن ڪوڪ سموري ٿي بي اثر.
شیطان جو به آهي ندامت کان هيٺ سر.

آيو نه جوش رحمت - پروردگار کي!

پورهيو وڃي ٿو ڪاٺي تونگر غريب جو.
رڙڪي ٿو خون ماس هي تاجر غريب جو.
پرساڻ حال ڪين ڪو پيڙ غريب جو.
رت پي ويو اگرچ ستمگر غريب جو.

آيو نه جوش رحمت - پروردگار کي!

ڌيءَ ماءُ پيڻ جي هتي عصمت بزار ۾،
وڪرو ٿئي ٿي عام شرافت بزار ۾.
حق جي هلي ڏسو، ته حڪومت بزار ۾،
شیطان کي ٿئي ٿي ندامت بزار ۾!

آيو نه جوش رحمت - پروردگار کي!

لڙجن ٿيون هر گهڙي، هتي انمول عصمتون،
سرمایہ دار تي ٿيون وسن، روز رحمتون.
نادار لاءِ فاقم ۽ فڪرات زحمتون.
مزدور سان اگرچ ٿين ٿيون عقوبتون،

آيو نه جوش رحمت - پروردگار کي!

آئي مگر آ غيرت - مزدور جوش ۾.
بيهوش جو هيو اڳي، آيو آ هوش ۾.
هڪ بحر بيڪران اٿيو، جوش و خروش ۾.
زردار گار آه مگر نسا و نوش ۾.

ساڻيھ جا سورہ

چڱلينج ٿو ڪري هو خدائي قهار کي!
آيو نہ جوش رحمت - پروردگار کي!

”آٺ خوش نصيب دهقان“

(۱۹۰۲ع)

آٺ خوش نصيب دهقان، آيو سندء زما نو!
تڪڙو ڦري رهيو آ، دنيا جو ڪار خانو.
هر هڪ زبان تي آهي اڄ تو سندو ترانو،
تنهنجي مصيبتن جو دنيا ۾ افسانو.

ابر - بهار بڻجي، دنيا تي چائنجي وڃ!
آٺ باوقار بڻجي، دنيا تي چائنجي وڃ!
سستي ڇڏي ڏي سادا، بيدار ٿي آڻي پئو.
فرعونيت جي سامهون، تلوار ٿي آڻي پئو.
غفلت ڇڏي ڏي غافل، هوشيار ٿي آڻي پئو.
هاري هڪل ڪري تون، حقدار ٿي آڻي پئو.
تنهنجو نصيب آهي دنيا سندي حڪومت.
آٺ دور ڪر جهان مان سرمايه داري لغت.

تنهنجي مٿان نڪمن جو هي عتاب ڪيسين؟
سرمايه دارن جو تون، سهندين عذاب ڪيسين؟
تون دربدر جهان ۾، خراب ڪيسين؟
نادار وارو توکي، ملندو خطاب ڪيسين؟
اي بي خبر جهان جو آهين تون ”ان داتا“!
سلوار سوٽ سڀ ڪنهن تنهنجي پگهر جا پاتا.

ڪاوڙ ۾ جي اچين ۽ هر ڪين تون هلائين،
ڪلون ۽ ڪارخانن جي ڪين تون چلائين،
ريلون ۽ روڊ بنگلا جي ڪين تون بڻائين،
هي سڀ اجڙ زمينون جي ڪين تون وسائين،

هر خاص و عام جيڪر بک ۾ مري برابر!
= سبز باغ - هستي ويران ٿي سراسر!

قبضي ۾ توکي آھي ڪيڏي نہ يار قدرت!
افسوس پر تو پنھنجي سمجھي نہ آ حقيقت!
آٽ، جاگہ اڄ دنيا کي، ڏيکار پنھنجي طاقت!
ھڪڙيءَ جھيٽ سان ھاري ڦيراء پنھنجي قسمت!
تنھنجي مٿان چريا ھي، غربت جو داغ ڪيسين!
رھندو مڪان تنھنجو، ھي بي چراغ ڪيسين!

ذلت کان جلد نڪري، آٽ باوقار ٿي وڃ!
ھستي جي سِر و ورق جو نقش و نگار ٿي وڃ!
گم نام ٿي نہ نادان، آٽ آشڪار ٿي وڃ!
امن و امان جي دنيا جو تاجدار ٿي وڃ!
پرزا ڪري پڇي ڇڏ، ھي ڪاسٽ گدائي!
ساري جھان جي ھاڻي آٽ ڪر تون رھنماڻي!

”غريب جي عيد“

(۱۹۰۲ع)

خد ايا تون دنيا جو داتار آھين !

جيارين يا مارين ته مختيار آھين !

اڙين ۽ اڏين جو آڌار آھين !

چون ٿا، سترپوش ستار آھين !

تون ڄاڻين ٿو سڀ ڪجهه، ڄڻي ڇا ٻڌايان ؟

خوشيون عيد واريون، ڪٿان اڄ ملھايان ؟

نه ٻچڙن کي چولو، نه عورت کي چادر !

نه پنهنجي بدن تي، لنگوٽي برابر !

نه پنکو مٿي تي، نه پيرن ۾ پادر !

سندم ڏوھ ڪهڙو آخلاق - اڪبر ؟

تون ڄاڻين ٿو سڀ ڪجهه، ڄڻي ڇا ٻڌايان ؟

خوشيون عيد واريون، ڪٿان اڄ ملھايان ؟

گهرن ۾ اميرن جي ڪانا پچن ٿا.

حويلي ۾ خونچا، اڇن ۽ وڃن ٿا.

ننڍا ۽ وڏا سڀ، خوشي ۾ نجن ٿا.

ڏسي ٻار پنهنجا، مونکي وٽ پون ٿا.

تون ڄاڻين ٿو سڀ ڪجهه، ڄڻي ڇا ٻڌايان ؟

خوشون عيد واريون، ڪٿان اڄ ملھايان ؟

ڪيا مون سڄو سال، پورهيا ڪمايون.

۽ آيو ٿي ڪمدار، پادر پسا يون.

اميرن جي ڪتن به کاڌيون ملايون.

پلٽ ڪين پنهنجي، پيون چارپايون.

تون ڄاڻين ٿو سڀ ڪجهه، ڄڻي ڇا ٻڌايان ؟

خوشيون عيد واريون، ڪٿان اڄ ملھايان ؟

اوهانجا عجيب راز باريڪ يا رب !
تون رزاق سڀ جو، اهو ليڪ يا رب !
رهين ٿو جي شهر ۾ جي نزديڪ يا رب !
تم منهنجي دنيا ۾ ڇو آ تاريڪ يا رب ؟
ڪڏهن ڪا خوشين جي به تمهيد ٿيندي ؟
اسان جي به يا رب ڪڏهن عيد ٿيندي ؟

* چٽاءُ هاريءَ کي *

(۱۹۵۲ع)

(اليڪشن جي موقع تي لکيو ويو)

وري مند آئي، خبردار هاري!

کڻي چار نڪتا، پراڻا شڪاري!

سندءِ ووٽ جا هي، بکيا ۽ بڪاري!

ڪندا تنهنجي ڪچل جي پوري تياري!

سمهڻ توکي سڪ سان ڪڏهن ڪين ڏيندا،

اهي تنهنجا وڻ پي وڃائي ڇڏيندا.

ڪرايه جا ”ملا“ ۽ پاڙي جا ٿڌو،

اميڙي ۽ سرمايه داريءَ جا ٿڌو،

سوين پير هرشد نڪما ڪٽو،

وڏيرن جي در جا سوين دال ڇٽو،

سمهڻ توکي سڪ سان ڪڏهن ڪين ڏيندا،

اهي تنهنجا وڻ پي، وڃائي ڇڏيندا.

دوباره جي دوکي ۾ نادان ٿيندين،

خواري ۽ ذلت ۾ حيران ٿيندين،

اڃا پي زياده پریشان ٿيندين،

وري ووٽ ڏيئي پشيمان ٿيندين،

[۵۳] سمهڻ توکي سڪ سان ڪڏهن ڪين ڏيندا،

اهي تنهنجا وڻ پي وڃائي ڇڏيندا.

اٿيئي وقت هاڻي، جي هوشيار ٿيندين،

۽ خطري کان ساڻي، خبردار ٿيندين،

جي خود ووٽ پنهنجي جومختار ٿيندين،

بقصد حڪومت جو حقدا ٿيندين.

ساڻيه جا سور.

ڏيئي ووت پنهنجن کي، ڪر بادشاهي،
وگر نه قريب آھ ساڻسي! تباھي.

* خبردار هاري *

(۱۹۵۲ع)

(اليڪشن کان متاثر ٿي لکيو ويو)

ورهين بعد تو وٽ وري يار آيا !

اڳهاڙن بکين جا کڻي بار آيا !

کڻي سبز نوڻن جا انبار آيا !

ڌٿارڻ وري توکي زردار آيا !

خبردار هاري ! جو ڀوتار آيا !

پراڻا شڪاري کڻي چار آيا !

ڪيو ميمبري اڄ، اسيرن کي آتو !

انهن، جن نه وٽ، ڪڏهن پير پاتو !

ورهين بعد توکي، وري تن سڃاتو !

ڪرڻ توسان، ووڻن جو واپار آيا !

خبردار هاري ! جو ڀوتار آيا !

پراڻا شڪاري کڻي چار آيا !

آهي جن اوهان کي ڏيکي جان وهايو،

آهي خون جن آ، اوهان جو سڪايو،

آهي جن اوهان کي آ، جاعل بنايو،

آهي اڄ اوهان جا ٿي غمخوار آيا !

[۵] خبردار هاري ! جو ڀوتار آيا !

پراڻا شڪاري کڻي چار آيا !

تڪبر جا پتلا، تواضع کان عاري،

نظام - ڪهن جا، پراڻا مداري،

ڪري تنهنجي ڪچلڻ جي، پوري تياري،

وري توکي مارڻ لڳو، سگار آيا !

خبردار هاري! جو پوتار آيا!
پراڻا شڪاري ڪٿي چار آيا!
ڏڏا جن ڏنا ها، وفادار ٿيندا.
سدا سور پائي ۽ غمخوار ٿيندا.
غريبن جا همدرد ۽ يار ٿيندا.
قري سي غريبن جا غدار آيا.

خبردار هاري! جو پوتار آيا!
پراڻا شڪاري ڪٿي چار آيا!
وٺي پير مرشد ۽ قرآن آيا!
خريدڻ غريبن جو ايمان آيا!
بکين جي درن تي لنگهي خان آيا!
آگهاڙن جي پيرن تي پگدار آيا!

خبردار هاري! جو پوتار آيا!
پراڻا شڪاري ڪٿي چار آيا!
ملن مولوين ساڻ، موٽر پرائي.
آڻيا ليگ وارو، هي ليبل لڳائي.
هنن گرم جهولن ۾ جيون هلائي.
اچن ڪين ها، پر هي لاچار آيا.

خبردار هاري! جو پوتار آيا!
پراڻا شڪاري ڪٿي چار آيا!
هڻي جن جي مشهور گردن فرازي.
ڪندا ٿا وتن توکي آزي نيزاري،
خبردار موگا! نه اڄ هار بازي،
ٺڳڻ ووٽ توکان، هي عيار آيا،

خبردار هاري! جو پوتار آيا!
پراڻا شڪاري ڪٿي چار آيا!

وڏيرن جي منت، خوشامد، نيازي،
۽ پيرن فقيرن جي، تقرير بازي،
سموري سياسي، اڻڻي چالبازي!
اڳي ڀال ڪهڙا آهن ها ڀلڻا؟

خبردار هاري! جو ڀوتار آيا!

پراڻا شڪاري ڪٿي ڄار آيا!

اڳي آزمائڻ هي، ڪوڙا قرآني.

آهنن کان اڳي پي، ٻڌءَ لڻ تراني.

ڪسي آ اوهان کان آهنن ئي ته ماني.

بڻي اڄ جي هاري جا حقدار آيا!

خبردار هاري! جو ڀوتار آيا!

پراڻا شڪاري ڪٿي ڄار آيا!

گدائي جي گفتن تي ويچار ڪرتون!

پلائڻ ۽ پڙهڻ تي هرگز نه مرتون!

جو پهرن کان پهرن جو وڏندين نه ڦرتون!

وڃائج نه اڄ ووت پنهنجا اجايا.

خبردار هاري! جو ڀوتار آيا!

پراڻا شڪاري ڪٿي ڄار آيا!

* ڪنهنجي بدولت *

(۱۹۰۲ع)

بيا بان گلزار، ڪنهن جي بدولت؟
هي منڊيون ۽ واپار، ڪنهن جي بدولت؟
انا جن جا انبار، ڪنهن جي بدولت؟
هي پوتار، سردار ڪنهن جي بدولت؟
پگهر آه مزدور هاريءَ جو سارو.
حقيقت کان جو بيخبر آه يارو.

وزارت ۽ سرڪار، ڪنهن جي بدولت؟
ڪرائو ۽ ڪمدار ڪنهن جي بدولت؟
هي طره ۽ دستار ڪنهن جي بدولت؟
سدا گرم بازار، ڪنهن جي بدولت؟
پگهر آه مزدور هاريءَ جو سارو.
حقيقت کان جو بيخبر آه يارو.

هي ڪيمخواب - ريشم ۽ اطلس جا بستر،
هي گهوڙا ۽ ٽانگا، هي جيپون ۽ موٽر،
نڪما درن تي، هي نوڪر ۽ چاڪر،
وڏيرن کي ڪنهن جي بدولت ميسر؟
پگهر آه مزدور هاريءَ جو سارو.
حقيقت کان جو بيخبر آه يارو.

گهرن ۾ اميرن جي، هر شب ڏياريون،
سندن تيز رفتار، جيپون ۽ لاريون،
گرم چاءِ، بسڪيٽ، بنگلا، بخاريون،
بدولت هي ڪنهن جي، ٻرن ۾ بهاريون،

پگهر آه مزدور هاريءَ جو سارو.

حقيقت کان جو بيخبر آه يارو.

فلڪ بوس ماڙيون ۽ ڪشادا هي ايوان !

گلن ۽ ڦلن سان سنواريل ۽ گلستان !

ڪلب ۽ ناچ گهر ۽ ڪنواريون هي رقصان !

وڏي پيٽ وارل هي فرعون و هامان !

پگهر آه مزدور هاريءَ جو سارو.

حقيقت کان جو بيخبر آه يارو.

هي ڏي وٺ ۽ هي لا پا ۽ رشوت رسايون !

وڏيرن جا ديرن ۽ حصا ٻڌا يون ۽

نڪما مزورن جون ڪاٺن ڪما يون ۽

اميرن جي آڪڙ ۽ ٽڪرن ۽ وڏا يون ۽

پگهر آه مزدور هاريءَ جو سارو.

حقيقت کان جو بيخبر آه يارو.

غريبن جون آهون ۽ فرياد ڪيسين ؟

هي پورهيت نڀاڳا ۽ ناشاد ڪيسين ؟

هي ڏاڍن جا هيٺن تي بيداد ڪيسين ؟

هي هاري ۽ مزدور برباد ڪيسين ؟

جڏهن هي حقيقت کان آگاه ٿيندا.

وڏا انقلابات دنيا ۾ ايندا.

* ذوراڀو *

(هاريءَ جو بدرگاه - رب العزت)

(۱۹۵۲ع)

اوهان جو ته هر راز ٻاڙيڪ مولا!
تون رزاق سڀ جو، اهو ئيڪ مولا!
جي آهين تون شه - رڳو ڪان نزديڪ مولا؟
ته منهنجي دنيا ڇو آ، تاريڪ مولا؟
عياشيءَ جا اڏا نوابن جي دنيا!
۽ پنهنجي ڏڪن ۽ عذابن جي دنيا!
اهي مال املاڪ ماڙين جا والي!
بکيو مان ۽ بي گهر نصيبن کان خالي!
انهن آه دنيا جي دولت سنڀالي!
مٿي ۾ منهنجي فقط پائمالِي!
وڏيرن جا ڪتا ڪبابن تي ٽهڪن!
مگر ٻار منهنجا گره لاءِ ترسن!
اهي شان و شريڪت خطابن تي راضي.
خوشامد جي خاصن جوابن تي راضي.
ڪلب، ناچ گانن، شرابن تي راضي.
۽ منهنجي جگر جي ڪبابن تي راضي.

اڃا عدل و انصاف ۾ دير ڇو آ؟

پلا تنهنجي دنيا ۾ انڌير ڇو آ؟

فقط مون سان لاڳو هي قانون سارا،

۽ جرم و سزا جا هي مضمون سارا،

وڏيرا مصيبت کان مامون سارا،

پري ٿيا گناهين کان قارون سارا،

نصيبن ۾ ماني سڪي ۽ سڙي آ.

شرافت جي قيمت ملي هٿڪڙي آ!

او سرمايه دارن جا مشهور مولا!

تيس اڄ شڪايت تي مجبور مولا!

خزانہ اميرن جا ڀرپور مولا!

مگر مان ته ماني کان معذور مولا!

انهن لڻ بڻائڻ هي سنسار سارو!

ڪڏهن مونکي پي ڏيندين دنيا وارو!

دنيا ۾ غريبن جو فرياد ڪيسين؟

عياشي جا اڏا هي آباد ڪيسين؟

خدائي ۾ تنهنجي هي بيداد ڪيسين؟

هي پورهيت ٺپا ڳا ۽ ناشاد ڪيسين؟

ڪڏهن غيرت - حق ۾ طوفان ايندو؟

ڪڏهن ظلم بيداد برباد ٿيندو؟

★ ڪجهه منهنجي به سٺ ★

(۱۹۵۳ع)

گهٽجي مٺن دل جي بيتابي.

ڪجهه پنهنجي به چٽو، ڪجهه منهنجي به سٺ.

پل رات ائين گذري پنهنجي،

ڪجهه پنهنجي به چٽو، ڪجهه منهنجي به سٺ.

ڪر مات نه مٽو، ڳالهون ڪر.

دل هڪي ٿيندي، ڳالهين سان.

سڀ دل جا بار لهي ويندا.

ڪجهه پنهنجي به چٽو، ڪجهه منهنجي به سٺ.

ٻيءَ وار ملڻ مشڪل ڏاڍو،

ويج ڪين، گهڙي ڪن ويهه سڄڻ.

ڏس ڄاڻ اجپو هوڻ پره ڦٽي،

ڪجهه پنهنجي به چٽو، ڪجهه منهنجي به سٺ.

سنسار جي دڪم جي ڳالهه نه ڪر،

هي رات، اسان جي پنهنجي آه.

تقدير پري پرڪي ويندي.

ڪجهه پنهنجي به چٽو، ڪجهه منهنجي به سٺ.

هي زور و ستم جي اوندا هي،

مهمان اٿئي هڪ ساعت جي.

ڏس امن جي آهي باڪه ڦٽي!

ڪجهه پنهنجي به چٽو، ڪجهه منهنجي به سٺ.

ڏس تخت ڪرڻا! ڏس تاج لٽا!

ڪهرام مٽا محلاتن ۾!

جمهور جي قسمت آ جا گي،

ڪجهه پنهنجي به چٽو، ڪجهه منهنجي به سٺ.

ڏس چين اٿيو، ڏس روس اٿيو!
 ٽيونس ۽ ملايا، موراڪو!
 ايران، بم آرس آه پڳي!
 ڪجهه پنهنجي به چئو، ڪجهه منهنجي به سن.
 انسان جي عظمت جي آڏو!
 ايورسٽ، هماليه شرمندا!
 ڪنهن جي به نه هٿي دال گري،
 ڪجهه پنهنجي به چئو، ڪجهه منهنجي به سن.
 جمهور جي طوفان جي سامهون،
 جو آيو سو آڏري ويندو،
 هٿلر جي نشاني ڪانه ملي!
 ڪجهه پنهنجي به چئو، ڪجهه منهنجي به سن.
 ڏس امن جي فوجن آه ڪٿي،
 يلغار، امن جي دشمن تي،
 هي فتح و ظفر جي آه گهڙي.
 ڪجهه پنهنجي به چئو، ڪجهه منهنجي به سن.
 انسان جي عظمت جي سامهون،
 آڪاش ۽ ڌرتي ويچارا.
 انسان جي عظمت لافاني!
 ڪجهه پنهنجي به چئو، ڪجهه منهنجي به سن.

* وڏيري جي هٿيت *

(۱۹۰۳ع)

وڏيري جي هٿيت به آهي نرالي!

تمنچو گچيءَ ۾، کلهن ۾ دونالي!

ڪري حاڪمن جي سدا جي حضوري.

ڏسي ڪين ڪڙمي کي ماني به پوري.

ڪري ڪونه پورهيو، نه محنت مزوري.

مگر ڪاٺي زردا ۽ حلوا ۽ چوري.

وڏيري جي هٿيت به آهي نرالي!

تمنچو گچيءَ ۾، کلهن ۾ دونالي!

نگهو سڄو ڏينهن موٽر ڊڪاٺي.

سڄو ڏينهن سٽڪن جي چاٺي ٿو پاڻي،

ڪماڻي غريبن جي هر دم اڏاڻي،

ڪري ٿو هڙب، جيڪي ڪڙمي ڪماڻي،

وڏيري جي هٿيت به آهي نرالي!

تمنچو گچيءَ ۾، کلهن ۾ دونالي!

وڏيري جي هي ٻي اڻو هڪ نشاني،

صبح ساڻ ڪاٺي، مڪڻ، چانه، ماني.

ٻه پهرن جو ڪاٺي، پلا ۽ برياني،

پيئڻ، رات جو هو، مٿي ارغواني،

وڏيري جي هٿيت به آهي نرالي!

تمنچو گچيءَ ۾، کلهن ۾ دونالي!

نڪ هو صبح شام، هاريءَ جو ڪاٺي،

بدن تي هو ڪپڙا به ڪڙمي جا پاڻي،

مگر کيس شب روز، بيگر وهائي.
وري کيس هڪ سوڏهن ۾ اڙائي.

وڌيري جي هئيت به آهي نرالي!
تمنچو گچيءَ ۾، ڪلهن ۾ دونالي!

ڪچهري ۾، ڊاڪو ۽ پڙوا رهائي.
اگاڙن ۾ ڪتا ۽ سوئر وڙهائي.
شب و روز چڪلن ۾ ڪچريون نچائي.
ڪمائي غريبن جي هردم لٽائي.

وڌيري جي هئيت به آهي نرالي!
تمنچو گچيءَ ۾، ڪلهن ۾ دونالي!

ڪري ووٽ خاطر، سوين پير پاڙي.
مگر هونءَ اچي ڪين هاريءَ جي پاڙي.
اليڪشن جا واعداءَ اصل ڪونه پاڙي.
وٺي ميڙ چونڊن ۾ تڏا لٽاري.

وڌيري جي هئيت به آهي نرالي!
تمنچو گچيءَ ۾، ڪلهن ۾ دونالي!

وڏي پيٽ وارو، هي نمرود ثاني.
هلي جنهن جي ڳوٺن اندر حڪمراني.
اڪين تي آچشمو ۽ سوني ڪماني.
بندوقن جي پاڇي ۾ کائي ٿو ماني.

وڌيرن جي هئيت به آهي نرالي!
تمنچو گچيءَ ۾، ڪلهن ۾ دونالي!

[۶۵]

خدايا! وڌيرن جو بيداد ڪيسين؟
ڪسانن جون ڪيهون ۽ فرياد ڪيسين؟
ڪمائي غريبن جي برباد ڪيسين؟
هي پورهيت نياڳا ۽ ناشاد ڪيسين؟

اچي ٿو غريبن ۾ شان - جلالي!
مزورن هٿوڙو ۽ ڏاٽي سنڀالي!

ساٿيه جا سور.

افق تي هو ڪاڙهو شرارو ٿو ڏسجي!

ستايل دنيا جو سهارو ٿو ڏسجي!

آميدن جو اوڏو ڪنارو ٿو ڏسجي!

اجهو هو صبح جو ”ستارو“ ٿو ڏسجي!

ڦٽي ٿي پره امن و انصاف واري!

عوامي صنف منجهه آهي تياري!

گداڻي تشدد جا سامان، نه رهندا.

نه رهندا، هي فرعون و هامان نه رهندا.

هميشه نڪما هي شادان، نه رهندا.

۽ مزدور، آتش بد امان نه رهندا.

اچي ٿو غريبن ۾ شان - جلالي!

مزورن هٿوڙو ۽ ڏاڻي سنڀالي!

—* يلغار *

(۱۹۵۴ع)

چو پگهر جي پورهئي تي هٽي، ڦر مار لڳل چوڌاري آ؟
 الله جي ڌرتي تي ساڻي! ڀڄي جي اجاره داري آ.
 چو بخت نڪمي جو روشن، مزدور جي قسمت ڪاري آ؟
 زردار وڏيرو مڇن ۾، بيمار ۽ بي گهر هاري آ!
 ڏن دولت تنهنجي تي ساڻي، اڄ چپن جو آڪيرو آ!
 آڻ دور افق تي باڪه ڦٽي، ڏس ڀريو لال سويرو آ!
 هي منڊيون، بنگون، سٺيما ۽ شهرن جي هي چهل پهل،
 هي مندر، مسجد مينارا، هي رنگ محل هي تاج محل،
 سڀ خون پگهر تنهنجو ساڻي! سڀ تنهنجي محنت جو آڦل،
 افسوس مگر ڪنهن نعمت تي اختيار نه توکي ڪو حاصل.
 افسوس جو محنت تي تنهنجي رت چوسن جو واهيرو آ!
 آڻ دور افق تي باڪه ڦٽي، ڏس ڀريو لال سويرو آ!
 سر سبز جاريون، چٽا مٽر، شاداب ڀنيون هي ڪوه و دمن
 هي ڪڻڪ ۽ ٻاجهر جا داڻا، هي موتي موتي چمن چمن!
 هي انب ۽ اما، آلوچا، هي ڦلواڙين ۾ سرو و سمن!
 هي سنگ سٺا جي صبح جي اس ۾ موتين وانگر ٿا جرڪن!
 انمول خزانن تي تنهنجي اڄ ڌاڙيلن جو گهيرو آ.
 آڻ دور افق تي باڪه ڦٽي، ڏس ڀريو لال سويرو آ.

[۶۷]

ڪر بند هميشه لاءِ هينئر تون پنهنجي اشڪ فشاني ڪي.
 ڏيکار ڪو جوهر طاقت جو بيداد و ستم جي باني ڪي!
 للڪار اٿي گجڪار ڪري، نمرود ۽ هامان ٿاني ڪي!
 ڇڏ جيئرو ڪين ڪٿي ساڻي! انسان جي دشمن جاني ڪي!
 يلغار ڪري چڙه ڪوٽن تي، جت ظلم و ستم جو ديرو آ!
 آڻ دور افق تي باڪه ڦٽي، ڏس ڀريو لال سويرو آ!

* آزادي جا انگور *

(۱۹۵۶ع)

آزاديءَ انگور ڪڍيا ڪهڙا ڏيهه ۾؟
ساعت هڪ نه سنبران. ماروئڙا مسرور.
ڏينهان ڏسن ڏوجھرا - راتين جو رنجور.
آيل اباڻن سندا، پل پل مون کي پور.
سنگھارن جا سور، سرتيون سليان ڪنهن سان؟
”آزادي“ آئي، پر ماڳهه نه موٽي مارئي.
سنگھارن جي ساٿ ۾، ڪانهي سرھائي.
اڄ به هيئن سان هلن، ڏاڍا ڏاڍائي.
نڌڻڪن سان روز ڪن، عمر ارڙائي.
سکر سٺائي، ناھي ملڪ ملير ۾!
مارن جا مذڪور، آيل ڪريان ڪنهن سان؟
جيگل جو گيٽون جا، پل پل مون کي پور.
سدا ساڙن ساهه کي، سنگھارن جا سور.
سارو مصيبت ۾ چارئي پھر چور.
اڪيون اباڻن جون، بکن کان بي نور!
آزاديءَ انگور، ڪڍيا ڏاڍا ڏيهه ۾.
آزاديءَ آندا سنيها سورن جا.
بکن بيمارين ڪيا ماروئڙا ماندا.
پل نه هڪ واندا، گهي جي گهٽيءَ کان!
آزاديءَ عجيب ڏڪر آندو ڏيهه ۾.
ماروئڙن کي ماڳھين ماني ناه نصيب.
ڏاڻن منجهه غريب، مانيءَ ڪارڻ ملڪ ۾!

آزاديءَ جي آڱ ساڙي وئي سائيه، ڪي!
بکن بيمارين ڪيو، ماروئڙن ۾ ماڳهه.
ماروئڙا ملير ۾ سڪن ڪارڻ ساڳهه.
ڏاڍائي، ڏهاڳهه، ڏاج مليو آ ڏيهه، ڪي!

★ روداد - چمن ★

(۱۹۰۴ع)

(سابقہ، سنڌ حڪومت جي دپٽڊونس ڪان مٿاثر ٿي لکيو ويو)

دوستو! اڄ دل ۾ پنهنجي انتهائي - درد آ.
سوز ڪان سڀني سڙي ٿو، لب تي آه - سرد آ.
استحان جي باهم ۾، اڄ ديس جو هر فرد آ.
باه هن مان جو بچي نڪتو ته مانجهي سرد آ.

سچ وري نمرود جو آهي فروزان ٿي ويو!

همنشينو، زرد اڄ رنگ - گلستان ٿي ويو!

موسم - گل ۾ اچانڪ، هي هوا ڪهڙي گهلي؟

هر روش ويران ٿي، سنسان ٿي وئي هر ڳلي!

حسن - گل ويو مارجي، ڪوماڻجي وئي هر ڪلي!

چٽو طرف آهي نراسائي، اداسي، بي ڪلي!

مائل - بيداد چو هي چرخ - گردان ٿي ويو!

همنشينو! زرد اڄ رنگ - گلستان ٿي ويو!

اڄ فضا مسحوم آ، افسرده آ سارو چمن!

بحر - غم ۾ غرق آهي، انجمن جي انجمن!

سهجي ويا ديس جا، سڀ ماهرين - علم و فن!

ٿي ويا خاموش، سڀ آتش نوا اهل - سخن!

جبر و استبداد ڪان، هر گل هراسان ٿي ويو!

همنشينو! زرد اڄ رنگ - گلستان ٿي ويو!

ديس ۾ اڄ دور - استبداد آهي چار سو.

خوش نوايان - چمن خطري سان آهن دوبرو!

نونهالان - وطن جي خاڪ ٿي هر آرزو!

ملڪ جو معمار بي گهر ۽ بکيو آ ڪوبڪو!

جنهنجي هٿ ۾ رزق آهي سو پریشان ٿي ويو!

همنشينو! زرد اڄ رنگ - گلستان ٿي ويو!

بزم جنهن ۾ هلي خوشي سا رونق اڃار ٿي!
 زندگي ڏاڍي ڪئن ۽ باعث - آزار ٿي!
 ديس وارا ديس پنهنجي ۾ ويا لاچار ٿي!
 باغبان خود، باغ وڪڻ تي ويو تيار ٿي!
 غير پي اهڙي روش تي آه حيران ٿي ويو.

همنشينو! زرد اڄ رنگ - گلستان ٿي ويو!
 عارضي هن عيش خاطر ٿو ٿئي ڪيڏو ڪلور
 ظلم جي ليڪن، يقينا انتها ٿيندي ضرور
 بند ڪيسين هي زبانون بيڪسن جون، بي قصور؟
 ڪيستائين خود پرستي ۽ وڏائي تي غرور؟
 هن جهان اندر فنا، فرعون و هامان ٿي ويو!

همنشينو! زرد اڄ رنگ - گلستان ٿي ويو!
 ڏينهن ٻن جي دير آ، ايندي چمن اندر بهار!
 لاله و گل سان وطن جو باغ، ٿيندو لاله زار!
 ديس جو دهقان ٿي ويندو خوشي سان همڪنار!
 گيت هي پنهنجو گڏائي ڳائبو پوءِ بار بار!
 لطف ايندو، ديس هي جڏهن درخشان ٿي ويو.
 ۽ جڏهن سائو ڦري رنگ - گلستان ٿي ويو.

★ وقت جي رفتار جون ڳالهيون ★

(۱۹۵۴ع)

(مصرع - طرح ”همنشينو وقت جي رفتار جون ڳالهيون ڪريون“

تي پڙهيو ويو.)

- رهبرن جي قول ۽ ڪردار جون ڳالهيون ڪريون.
- همنشينو! وقت جي رفتار جون ڳالهيون ڪريون.
- ملڪ جي محنت ڪشن جي زندگي ٿي تلخ تر.
- روز شب ڦڪرن ۾ غلطان تنگ ٿيو تن جو گذر.
- سخت سردي ۾ اگهاڙا، بي اجهي ۽ دربدر.
- لڄ لڪائڻ لاءِ جن کي ڪونه ڪپڙي جو ٽڪر.
- چون، اُن بي گهر، بکڻي، بيمار جون ڳالهيون ڪريون.
- همنشينو! وقت جي رفتار جون ڳالهيون ڪريون.
- زندگي جي نعمتن کان ملڪ جو مالڪ نراس!
- پيت جي گهٽي ڪيو مزدور کي خبط الحواس!
- حيف، آزادي به آئي ڪين ويچاري کي راس!
- ملڪ جو معمار! محروم - ثمر، مونجهو اداس!
- اڄ ضرورت آه، اُن نادار جون ڳالهيون ڪريون.
- همنشينو! وقت جي رفتار جون ڳالهيون ڪريون.
- قوم جي دختر ٻڙي زينت انهيءَ بازار جي،
- جت سڃاڻپ ناه پت جي پيءُ جي ۽ يار جي،
- اوج تي بازار آ عورت سنڌي واپار جي،
- لڄ وڪامي ٿي جتي، مجبور ۽ نادار جي،
- جبر و فاقو جي انهيءَ لاچار جون ڳالهيون ڪريون.
- همنشينو! وقت جي رفتار جون ڳالهيون ڪريون.
- مفلسي ماري وڃايو، ديس جو حسن و جمال.
- بيڪسي سڀني اکين ۾، منهن مٿي حرن و ملال.

نوجوانن جون آميدون ۽ ارادن ۽ پائمال.
 اڄ بٽي آهي حياتي جان پنهنجي جو ويال.
 ڇا اڃا پي ابروئي - خمدار جون ڳالهيون ڪريون.
 همشينوا وقت جي رفتار جون ڳالهيون ڪريون.
 هن گرائي ڪي ڏسي لونءِ ٿي وڃي ڪانڊارجي.
 جنهن گهڙي تصوير ٿي آڏو اچي گهر ٻارجي.
 تار ٻرزا ٿي پوي ٿي خيال ۽ افڪار جي.
 ڳالهه ٿي وسري ۽ جي ٿي وقت جي رفتار جي.
 ڪهڙيون ڪهڙيون پنهنجي حال - زار جون ڳالهيون ڪريون!
 همشينوا وقت جي رفتار جون ڳالهيون ڪريون.
 جنگ بازن جي شرارت کان جهان خطري ۾ آه.
 ايشيا جي ارتقا امن و امان خطري ۾ آه.
 هرڀني، هر جهوپڙي، هر هڪ ڪان خطري ۾ آه.
 جوهر - عصمت سند و گوهر گران خطري ۾ آه.
 ڇا اڃا پي عارض و رخسار جون ڳالهيون ڪريون؟
 همشينوا وقت جي رفتار جون ڳالهيون ڪريون!
 جت هجي بندش حقيقت جي فقط اظهار تي،
 ۽ هجي قانون جو تالو لڳل گفتار تي،
 حق گران گذري جتي هر سيٺ ۽ سردار تي،
 هر سخن سمجهيو وڃي حملو، جتي سرڪار تي،
 ڪيئن اتي آزاديءَ - افڪار جون ڳالهيون ڪريون!
 همشينوا وقت جي رفتار جون ڳالهيون ڪريون!
 اڄ ڏسڻ ۾ ٿو اچي زردار ڪجهه ڪجهه بد حواس.
 ٿي ويو پيدا، اميري ۾ به آخوف و هراس.
 ظلم جا اڏا ڏسڻ ۾ ٿا اچن ويران اداس.
 ٿي اجهو جا گيرداري، همشين! نابود و ناس.

هان، زمينداري جي حال - زار جون ڳالهون ڪريون!
 هم نشينو! وقت جي رفتار جون ڳالهون ڪريون!
 اڄ ضرورت آه چيڙيون ان وساريل ساز ڪي.
 زندگي بخشون وري جمهور جي آواز ڪي.
 قوت - پرواز ڏيون تنهن غافل - پرواز ڪي.
 خواب - غفلت کان اڻاريون ملڪ جي شهباز ڪي.
 پوءِ ڀلي هن ملڪ جي سينگار جون ڳالهون ڪريون!
 هم نشينو! وقت جي رفتار جون ڳالهون ڪريون.
 آه هن پنهنجي ذلالت لاءِ ذميوار ڪير؟
 ٿو ڪري ڪڙمي ڪي لنگهڻ تي ڀلا لاچار ڪير؟
 ۽ گدامن ۾ پري ٿو ان جا انبار ڪير؟
 سچ ته چئو، ڪنهنجي ڪمائي جي مٿان آبار ڪير؟
 ڇا وڏين ڪي چئون؟ سرڪار جون ڳالهون ڪريون!
 هم نشينو! وقت جي رفتار جون ڳالهون ڪريون!
 هو ڏسو باڪون ٿيون، اونداه مان اڀري سحر.
 امن ۽ انصاف واري روشني آئي نظر.
 جبر و استبداد هٿ باقي اٿو ڪو پل پهر.
 هو ڏسو! جاڳيو، اٿيو، جمهور جو شير - بهر.
 دوستو! جمهور جي للڪار جون ڳالهون ڪريون.
 هم نشينو! وقت جي رفتار جون ڳالهون ڪريون!

* آزاديءَ جو انعام *

(۱۹۵۴)

آداسي ڇا ٿنڃي ويئي ڪن تي ڪلستان تي .
چمن جا خوش نوا خاموش آهن آشيانهن تي .
نراساڻي ۽ حسرت ڇو وسي ٿي بوسٽانهن تي ؟
فضا ۾ ڏنڌ ۽ گرد و غبار آ آسمانهن تي ؟
پلا آزادگي جو ڇا اهو انعام هو ساڻي ؟

چمن سان دوستي جي ڇا سزا دارو رسن آهي ؟
صداقت ۽ سچائي جو صلورنج صحن آهي ؟
ڪڇڪ ۽ مورقيدي اوج تي زاغ ووزغن آهي !
ٿيو موت ارزان زندگي ٿي پئي ڪئن آهي !
پلا آزادگي جو ڇا اهو انعام هو ساڻي ؟

اميريءَ کي ڇڪڻ خاطر قبائلي زرتڪار آهي !
مگر چادر غريبيءَ جي ٽڪر ۾ تار تار آهي !
مساوات و اخوت جي تڙ ڏس ڪهڙي بهار آهي !
مري مزدور ويچارو، سڪيو سرمايه دار آهي !
پلا آزادگي جو ڇا اهو انعام هو ساڻي ؟

غريبيءَ جو املهم ماڻڪ هتي ارزان وڪائي ٿو !
هتي بيدين خاطر دين ۽ ايمان وڪائي ٿو !
وڏيرن جي خوشيءَ خاطر هتي قرآن وڪائي ٿو !
غرض چند سڪن تي هتي انسان وڪائي ٿو !
پلا آزادگي جو ڇا اهو انعام هو ساڻي ؟

ٿيو آخود پرستن جي حوالي بوسٽان پنهنجو .
جي ڪن برباد پنهنجو پاڻ ٿا اڄ آستان پنهنجو .
مقابو ٿو وڃي اهڙي طرح نام و نشان پنهنجو .
ٿر رهندو داستان ۾ به ڪڏهن داستان پنهنجو .
پلا آزادگي جو ڇا اهو انعام هو ساڻي ؟

چمن وارن ۾ پيدا ٿيو مگر احساس بيداري ۽
پلاڪيسين هي خود غرضي، مٺي مادرسان مڪاري؟
فقط ڪرسيءَ جي لاڳ ۾ عظيم الشان غداري؟
نپايو ماءُ جنهن ترڪي انهيءَ سان هي وفاداري؟
پلا آزادگي جو ڇا اهو انعام هو سا ٿي؟

ڦٽي ٿي باڪ ڏس اهل - چمڪل بيدار ٿي ويندا!
وطن تي سر ڪٽائڻ لاءِ پي تيار ٿي ويندا!
ستم گارن جا قلع، ظلم جا مسمار ٿي ويندا!
وطن جا مٿ گهرا مٽن اندر في النار ٿي ويندا!
گهڙيءَ جي دير ۾ پنهنجو چمن آباد ٿي ويندو!
وطن دشمن جو منصوبو سڄو ڀر باد ٿي ويندو!

* بهار آيو *

(۱۹۵۴ع)

هي ڪهڙي رنگ ۾ پنهنجي چمن اندر بهار آيو؟
 جو هر اهل - چمن روئندو پئيد و، اشڪبار آيو!
 عجب انداز سان آئي، چمن ۾ حور - آزادي.
 جو هر هڪ گل گريبان چاڪ، ودامن تار تار آيو!
 رگورنگين واعدن تي، ڪٿي سون گهر جي بربادي.
 فقط دلبن دلاسن تي اسان کي اعتبار آيو.
 خوشي ۽ عيش و راحت سڀ، ميسر خاص ماڻهن کي،
 مگر مزدور و هاريءَ کي، نه آهي ڪو قرار آيو.
 ڀري اغيار چوڻو دم، اسان جي اڄ محبت جو؟
 سوال اهڙو زبان تي آه پنهنجي بار بار آيو.
 اسان کي جنهن مرن جي مٽ، نه سمجهو همنشين ڪڏهن،
 تعجب آ، اهو ئي اڄ، اسان جو غمگسار آيو!
 وڙهن ٿا پيشوا ڏس، قوم جا مال - غنيمت تي،
 غريبن کان ڀڄڻ پي ڪونه، اهل - اختيار آيو!
 نه ٿو ڏسجي ڪٿي اميد جو ڪو ترور و ساڻي!
 وطن جي آسانن تي، عجب گرد و غبار آيو.
 وئي پن چڻ جي موسم کي، چمن مان مدتون گذريون.
 مگر ڪنهن خشڪ ٿاريءَ تي، نه آهي برگ و بار آيو.
 مون سمجهو هو، ويو دور - خزان اڄ پنهنجي گلشن مان،
 مون ڄاتو هو، هميشه واسطي آهي بهار آيو.
 ٻڌايو ڪير ذميوار آهن، هن گراني جا؟
 سڻايو، ڪنهن جي صدقي ملڪ ۾ ايڏو ڏڪار آيو؟

[W]

ڪيو مجبور ڪنهن، عصمت فروشي لاءِ عورت ڪي؟
۽ ڪنهن جي دم قدم سان مڱجڻ ۾ هي بهار آيو.
جو آيو تنهنجي صحبت ۾، اهو مدهوش ٿيو ساقي!
سندءِ محفل کان جو نڪتو ته سرتا پا خمار آيو!
انهيءَ ڏينهن جي تصور کان گدائي دل ۾ آڏهڪو!
جڏهن جمهور جي ميني جي اندر ڪو اڀار آيو!

* رهبر ڏانهن *

(۱۹۵۳ع)

(آمريڪن اميرالبحر جي ڪراچي اچڻ ۽ دره - خير
ڏسڻ کان متاثر ٿي لکيو ويو)

رھائڻي ڇڏڻ نه پئتي، ڪو ستمگر امتحان باقي.
زمين تي جئن رهي پنهنجو نه ڪجهه، نام و نشان باقي.
گلستان ۾ فقط هاڻي رهي آهي خزان باقي.
نه بلبڻ آ، نه مڪڙي آ، نه گل ۽ نه اغبان باقي.
ستمر جي باهه سان ڇڏڻ تون سڪائي، پاڻي دريا جو.
رهي جيئن ديس ۾ ڪٿ پي نڪو آب - روان باقي.
بمن جي باهه سان سر سبز ڪيتيون سڀ جلائي ڇڏي،
نه ڇڏي ڪنهن سر لڪائڻ لئه اجهو يا آشيان باقي.
سهاڳڻ جي مٿي جي سيند جي سرخي به ساڙي ڇڏي،
جواني جي امنگن جا مٿاڻي ڇڏي نشان باقي.
ڌيئڻ پيئڻ جي عصمت پل وڪامي چند سڪن تي.
شرافت جون ڇڏي ڪاٿي، ستمگر ڪو نشان باقي؟
زبانون بند آهن پڪسن جون خوف و دهشت کان،
ڪيڍي ڪو بڙڪ ڪين ٻاهر، ڪري ڪوڪين فغان باقي؟
ڏڪر فاقا ۽ بيماريون جي هو مفهوم - آزادي،
ته هوءَ آزادگي خاطر، ڪلائي ڇو جهان باقي؟
ڇڙهي آ سیر تسي پيڙي، فضائون ۾ غبار آهي.
نڪي آ ناکو بيدار، نه اهي بادبان باقي.

ملا مت ڪيئن رهي هي قافلو هاڻي سر - منزل »
نه حال - بيڪسي ۾ آه مير - ڪارروان باقي »
رقيب مان رهائون ڇڏي ، رهيوڻ هي روزو شب تنهنجون »
نتيجو صاف ظاهر ، نه تون باقي نه مان باقي :

* احوال وطن *

(۱۹۵۴ع)

لڳي واءُ ڪهڙو ٿو پنهنجي چمن ۾ ؟

لطاقت رهي ناهي سوسن سمن ۾ .

اچي خوف پيدا ٿيو آ ڪلن ۾ .

هي سس پس آچاڃي ڪنن ٿي ڪنن ۾ ؟

هي سڪتو وٺي ويو ڇو اهل - سخن کي ؟

پڇين هم وطن ٿو ڇا منهنجي وطن کي ؟

خزان پي ڪڏهن کان وٺي موڪلائي،

چمن تي مگر رنگ آيو نه هاڻي !

ستمگر ڇڏين ڇو ڦلن کي ڦٽائي،

ڇڏين باغبان اڄ وٽن کي وڃائي .

ڏنم باهه پيدرد، سرو و سمن کي !

پڇين هم وطن ٿو ڇا منهنجي وطن کي ؟

غريبن کي ڪاڻي ويو پيٽ جو غم .

صبح سنجھ، ڪپڙي ۽ ماني جو ماتم .

مٿان تن جي مردم زميندار ظالم .

رهي اهڙي حالت ۾ ڪيئن هوش و سالم .

پڇي ڪين پلجي به ٿو، بي ڪسن کي .

پڇين هم وطن ٿو ڇا منهنجي وطن کي ؟

سڄو سال جي ڪن، مشقت ڪمايون .

پلم ڪين تن جي پون چار پايون .

اچن تن تي ڪمدار يادر پسايون .

نڪمن جا ڪتا به ڪاٺن ملايون !

ٽڪر پور ڪونهي، ته محنت ڪشن کي !

پڇين هم وطن ٿو ڇا منهنجي وطن کي ؟

گراڻي کان مزدور لاچار آهي .
حياتي کان هاري به بيزار آهي .
وطن جو مصيبت ۾ معمار آهي .
ڪري دانهن جيڪو ته غدار آهي !
لڳي سيفتي جو ٿو تسالو لبڻ ڪي .
پڇين ھم وطن ٿو ڇا منهنجي وطن ڪي .

پریشان پورهيت ۽ بد حال آهي .
نرين ۾ ڪوڏي ۽ سندو ڪل آهي .
ڪيو چور بازار ڪنگال آهي .
جيا پو غرين جو جنجال آهي .
ڪفن پي ملي ڪونه سڪن سجن ڪي .
پڇين ھم وطن ٿو، ڇا منهنجي وطن ڪي ؟

فرنڪي هٿن ۾ آ تقدیر پنهنجي .
سلاسل ۾ قيدي آ تحریر پنهنجي .
گران گوش - نازڪ تي تقرير پنهنجي .
خبر ٺاه ڪهڙي آ تقصير پنهنجي ؟
خدا لڳ چوي ڪو ته چاره گرن ڪي !
پڇين ھم وطن ٿو ڇا منهنجي وطن ڪي ؟

آڻو شاعرو، اڄ ادب ڪي سناريو !
پٽائي پلاري جي سنڌي جيارو !
دڪي ديس وارن طرف پي ٺهاريو !
ڪري دانهن چاره گرن ڪي پڪاريو !

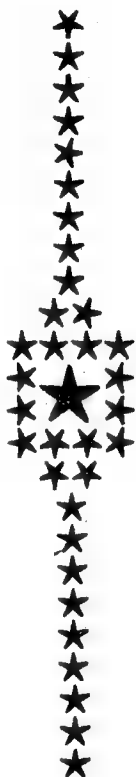
وساريو ڪڏهن پي نه محنت ڪن ڪي !
پڇين ھم وطن ٿو ڇا منهنجي وطن ڪي !

* ساقی نامون *

(۱۹۵۴ع)

اٿي اڄ ته چلڪاءِ جام - سڄن کي !
 ڪٿي آءُ هاڻي شراب - ڪهن کي !
 اڃن کي پيالا پيري ڏي خدا را !
 خدا را پيري ڏي پيالا اڃن کي !
 سند ۾ مٿي ڪده جو هجي خير ساقی !
 لڳي واءُ ڪوسو نه هن انجن کي !
 پيارج اها مٿي، جا بخشي حياتي،
 شراب - ڪهن، جو اٿاري متن کي .
 ڪري ناتوانن کي جيڪا توانا،
 حياتي جو پيغام ڏئي پيڪسن کي .
 ستمگار لئ، ٿئي نياپو فنا جو،
 ويهاري جا مخدوم سان خادمن کي .
 مٿاڻي جا احساس محڪوميت جو،
 ڏئي درس انصاف جو حاڪمن کي .
 ستاڻي نه جئن ڪو به ڪنهن کي ستمگر
 ڇڏي چيڪ حاڪم نه ڪو رهزن کي .
 اگهاڙن بکين کي اٽو ۽ لتو ڏئي
 اجهو آشيان جا ڏئي بي اجهن کي .
 ڪسانن کي ڌرتي جو مالڪ بڻائي
 ڏئي ديس جي واڳ محنت ڪشن کي .
 نڪمن جو نالو ڏنا ڪان مٿاڻي،
 ڪري نيست نا بود جا ڪاهن کي .

لڳائي نه تالو ڪو ڪنهن جي زبان تي »
دبي سڀني ۾ نه آلن سڪن ڪي »
الڪشن ۾ آڃي نه ڪو نوٽ ساوا،
نه آئي ڪوئي مرشدن ۽ ملن ڪي .
نه ڪوسيه ٿڌي ۽ هتي يا تني ۾ »
پڄاڻي نه پوتار ڪو موٽرن ڪي .
مساوات اسلام واري ڪٿي آ؟
پڄين هر وطن ٿو، ڇا منهنجي وطن ڪي؟

پاڪستاني ٻارن جو گيت

(۱۹۵۵ع)

اچو ته مٿڙو ملڪ وسايون ا

پاڻ پڙهون ۽ ٻين کي پڙهايون ا

تڙي ڪيون هن ديس مان اولده،

ڪهر ڪهر ۾ هڪ جوت جلايون.

ڪلون هلائي وستي وستي،

ڪپڙو ٺاهيون، ننگ ڍڪايون.

ديس ڪري آباد سمورو،

ڪنڪ ڪپه ۽ جوئر اهايون.

ترڪ ڪري ڏانڊن جي گاڏي،

موئر ريل جهاز هلايون.

پاڪستان ڏسو جنهن يارو،

گيت انهيءَ جا هر دم ڳايون.

* انمول امانت *

(۱۹۵۵ع)

آجونه هتي آه، ڪوفاقي جي فڪر کان!
 پيزار ٿيو آه، پندر لخت - جگر کان!
 هر عيش ۽ آرام، اميرن کي ميسر.
 محروم سدا محنتي محنت جي ثمر کان.
 ڏاڍي جي ڏسان چنبي ۾ هيٺي جي آگردن.
 خون خشڪ آ ڪمزور جو ڏاڍي جي ڏمر کان.
 قانون جو چنوبه، غريبن تي مسلط!
 پيخوف اميري، هتي هر خوف وخطر کان!
 واسينگ وڌين جو، ٿيو ڪٽڪ تي قابض.
 هاريءَ جا ٻچا رد جوئر کان ۽ مٽر کان.
 سڪن تي سدائي جتي انصاف، وڪامي،
 ناداراتي ڪيئن ٻڃي ظلم و جبر کان!
 سنجاب سمورن ۾ آ، ملبوس اميري!
 محروم غريبي، هتي ڪپڙي جي ٽڪر کان.
 لڄ قوم جي ٿي برسر - بازار وڪامي؟
 ٿا نير ندامت جا وهن ديهه - ترڪان!
 سودوسر - بازار انهيءَ جنس گران جو،
 آهي ته ڪجهه ڪين، حڪومت جي نظر کان؟
 دوشيزه - ديهات جي انمول امانت!
 افسوس ۾ محفوظ، آ زردار جي زرڪان!

ايندي ڪڏهن بهار

(۱۹۵۵ع)

مصرع طرح :- بلبل جي بند چو زبان فصل بهار ۾ ؟

گذري ويا ڏينهن ۱ سال انهيءَ انتظار ۾ ۱

ايندي ! ڪڏهن بهار سندم ڪشت - زار ۾ ؟

فصل - بهار ۾ به چمن آخ-زان رسيد !

مڪڙي ٽڙي نه گل به ڪنهن شاخسار ۾ .

بربادي ۲ - چمن سندي روداد ڪي ڏسي ،

دل جا ٽڪر لڙهي هليا ڳوڙهن جي تار ۾ .

بلبل جا گيت اهڙي چمن ۾ ڪٿان اچن ؟

صياد دام جنهن جي اڏي تار تار ۾ .

تون ٿو چوين ته رات ڪي به روشني چوان !

ڪا ڳالهه ڪانه ٿي اچي پر اعتبار ۾ .

مون کان نه ٻيچ سوال ، خدا را تون ئي ٻڌا ۱ ؟

بلبل جي بند چو زبان ، فصل - بهار ۾ ؟

دور - خزان ۾ ها اڳي به چمن گل رڳو ،

اڄ اضطراب آه مگر خار خار ۾ !

محنت ڪشڻ جو حال ٿو ڪهڙو پڇين نديم ؟

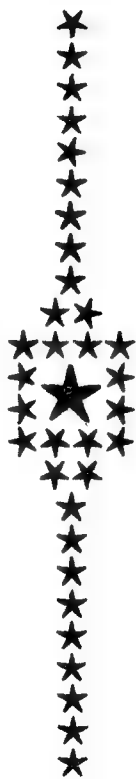
هڪڙو به خوش نه آه ڪو يارو هزار ۾ ؟

دهقان بد نصيب ڪي ماني نه آ نصيب .

سمجهو وڃي ٿو اجنبِي پنهنجي ديار ۾ .

جت ٿي ڳري نه دال ڪنهن تيسار جي ۱

پوهيت غريب آ اتي ڪهڙي قطار ۾ ؟

هن ارض پاڪ جو اڃا آئين پاڪ ناهي!
ملت جي ڌيءَ ٿي ٿئي وڪرو بازار ۾!
معمار-ملڪ خاڪ ۾، در بدر، خوار!
بي ڪار، عيش ٿو ڪري هر وقت ڪار ۾.
ايوان عيش ۾ ٿا اچن هاڻ زلزله،
قدرت جي ڊيگ آئي آ شايد اڀار ۾.
ڪنهن خاڪسار ڪي، تون حقارت سان ڪين ڏس!
شايد هجي سوار ڪوئي ان غبار ۾!

* گرد - کارواں *

(۱۹۵۵ء)

(مصرع - طرح بہ، دیتی رہی آٹھ، آٹھ کے گرد - کارواں
کیا کیا ہر لکھی گئی)

ہمارے دل پہ کیا گذری، بتائیں رازداں کیا کیا؟
خموشی ہی زبان سمجھ کرین شرح - بیاں کیا کیا؟
کبھی جو طور پہ آکر سر - موسیٰ پہ چمکی تھی -
اسی برق - تجالی نے جلائے آشیاں کیا کیا!
خبر کیا ہے کم کتنی آئیں آئیںکے انسان پر؟
چھپی ہیں پردہ - گردوں کے اندر آندھیاں کیا کیا؟
کبھی تو عرش والے دیکھ لے اپنے خرابے کو!
میرے دست و قلم نے کی یہاں گلکاریاں کیا کیا؟
آجڑکر راکھ بن گئے سب تیرے آتے ہی آزادی!
بسانے تھے تصور میں نہ جانے بوستاں کیا کیا؟
لٹا دیں عصمتیں، چھوڑے نشیمن سردائے لاکھوں -
خبر ہے؟ تیری کی ہیں ہم نے خاطر داریاں کیا کیا؟
وبائیں، بھوک، رشوت، چور بازاری و بیکاری!
ہمیں آزاد ہوتے ہی لکیں بیماریاں کیا کیا؟
امیر - کاررواں کچھ ملک و ملت پر رحم فرما!
قیادت سے تیری ہم نے اٹھائے ہیں زباں کیا کیا!
نظر آئیں کئی ویران نگاہیں، ان گنت لاشیں -
ہتہ رہی آٹھ، آٹھ کے گرد - کارواں کیا کیا؟

اچھو سا کم اور سیفٹی قانون دیکھے ہیں ۔
جائے اور دکھلائیں میری آزادیاں کیا کیا ؟
سکوت آموز طول ۔ داستان ۔ درد ھے ورنہ ،
آیتے میرے سجنے سے ابھی آتش فشاں کیا کیا .

* دولت جو نشو *

(۱۹۵۵ع)

مصرع طرح :-

”پرائو رند آهيان ميڪد - خلد - برين آهي“

نشو دولت جو ۽ جادوئي چشم - سر مڪين آهي .

جو هر زردار هٿي آسمانن جو مڪين آهي .

اڏائي آسمانن تي نڪارن کي پيو ناڻو،

مگر مزدور مفلس ڏوڙ تي ڌرتي نشين آهي .

ڪڪاين جهوپڙين جي چا نو ۾ بيمار ۽ عريان ،

بکن ۾ پناهه ٿيندڙ زندگي اندوه گين آهي .

ڏسو جنهن کي ته افسرده ، ڏسو جنهن کي حزين آهي .

خبر ناهي ته آزادي ڪٿي خلوت گزين آهي ؟

اوهان جا ميڪده هوندا برابر آسمانن تي ،

اسان لاءِ آب سنڌو جو شراب وانگين آهي .

نظام - ناروا ، دنيا ۾ آهي گند ٿهلايو ،

خداوندا ، وگرنه زندگي يشڪ حسين آهي !

جنهن آدم کي لوڏي تو ڪڍيو فردوس کان ٻاهر ،

اهو معسوب تنهنجو خالق - خلد - زمين آهي .

ليئو پاڻي ته ڏس هي ڪارناما ابن آدم جا

زمين کي جنهن پٺايو رشڪ - فردوس - برين آهي .

اجهو ڏس من جون ياکون ڦٽن ٿيون هاڻ مشرق کان .

اوهان پي خوب ڄاڻو ٿا اسان کي پي يقين آهي .

گداڻي ظلم و استبداد جون پاڙون نٿيون پٽجن ؟

چوي ٿو مولوي ”الله شهر ڪي قرين آهي“ !

وطن بيت الصنم آهي: وطن بيت الحرم پنهنجو.

(۱۹۵۵ع)

اسان جي ديس جون واديون، سدا سرسبز ۽ شادان.
پير، پيريون، ڪڇيون، ڪپڙيون به گويا باغ ۽ بستان.
ڪنڊيون، ڪرڙيون ۽ ڪانڊيرا اسان لاءِ منبل وريهان.
گهو گيرا ۽ پاڻيها، ڪبو تر مور خوش الحان.
سدا معمور گيتن سان هجي باغ - ارم پنهنجوا
وطن بيت الصنم آهي - وطن بيت الحرم پنهنجوا

هميشه هيچ مان جنهن ۾ ٿريچاڻيون پيون ٿرڪن.
مڪل ماکيءَ تي ماڙيجن، متريون مور جان مرڪن.
چنيون جوليون سنگهارن جون ستارن سدا جرڪن.
سيم واسينگ وارن جا سندن سينن مٿان سرڪن.
انهن جو عيش و غم سمجهون، سدائي عيش و غم پنهنجوا
وطن بيت الصنم آهي - وطن بيت الحرم پنهنجوا

ڪٿي ڪو دل جليو دلسوز الغوز ۽ وچائي ٿو.
ڪٿي چوهار ۾ ڪو هير - وارث شاهه گهائي ٿو.
تم ڪو راوي ڪناري صاحبان مرزا سڏائي ٿو.
سچل سامي ۽ بيدل جا ڪوئي نغمه ٻڌائي ٿو.
تم ڪو سسئي جي بيتن ۾، سلي ٿو سوز و غم پنهنجوا
وطن بيت الصنم آهي - وطن بيت الحرم پنهنجوا

هتي نديون ۽ نهرين جي سدائي آبياري آ.
هتي هاريءَ جي همت سان ٻرن ۾ پي بهاري آ.
مٽر، ڪڻڪون، چڻا، چانپا ۽ پٽن، وڻ، ساري آ.
لڻي لات جي جهر جهنگ ۾ جهونگار جاري آ.
ڏسي پوي تي بهي ڪو نظارو صبح - دم پنهنجوا
وطن بيت الصنم آهي - وطن بيت الحرم پنهنجوا

مشرق ۾ پاڪ ۾ ٿڌو ۽ نذرل جـ و فسانو آ.
 ته مغرب ۾ پٽائيءَ جي لڙائيءَ جـ و ترانو آ.
 هڙاڀا ۾ اگر مسافرن تهذيبي خزانو آ.
 ته ڪٿي پٽور و ڏيڇر ۾ پراڻو آڻيانو آ.
 عيان آهي انهيءَ آثار مان جاءِ و حشر پنهنجوا
 وطن بيت الصنم آهي - وطن بيت الحرم پنهنجوا
 اسان کي فخر آ ته تاريخ پنهنجي ته ثقافت تي.
 دڙي موئن ۽ ٿيڪسيلا تمدن جي قدامت تي.
 پٽائيءَ ۾ گهوٽ ۽ اقبال جي شعري بلاغت تي.
 ۽ پنهنجي قوم جي اڻ ٿر ارادي ۽ شجاعت تي.
 رهيو اونچو هزارين سال تهذيبي وطن پنهنجوا
 وطن بيت الصنم آهي - وطن بيت الحرم پنهنجوا
 وطن جي خاڪ سان آهي اسانجو عهد ۽ پيمان.
 محبت ديس جي آهي اسانجو دين ۽ ايمان.
 مجال آهي نظر بد سان بهاري ڪوڪڙي شيطان.
 ملن ماڻهن جي منهن مان جي نواو ڪنهن ڪسيو ڏان.
 حفاظت ۾ ملي مادر جي ٿيندو سر قلم پنهنجوا
 وطن بيت الصنم آهي - وطن بيت الحرم پنهنجوا
 اسان تي فرض پاڪستان پنهنجي جي محبت آ.
 انهيءَ خاڪ جو سرمون ڪري ٻاڻ سعادتي آ.
 ٿئي دشمن جو ان جي خاڪ جو ان سان عداوت آ.
 بغاوت جي ڪندو باغي ته پوءِ ان سان بغاوت آ.
 ٿئي ساڻيهه تي صدقي سداڻي شال دم پنهنجوا
 وطن بيت الصنم آهي - وطن بيت الحرم پنهنجوا

* امن جو پيغام *

(۱۹۵۶ع)

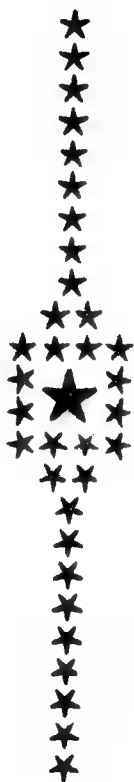
(جيڪب آباد ۾ هندو مسلم ڪشيدگي کان متاثر ٿي لکيو ويو)

اسان جو ديس هو امن امان، انصاف جو گلشن،
ڪٿي نرگس نشي ۾ هئي، ته ڪٿ مسٽن هو سون،
ڪيو هڪ ٻئي تي هندو ۽ مسلمان صدي جان و تن،
اسان جو راج هو پنهنجو، نڪو، هو راج انگريزن،
هيو هڪڙي طرف آواز جي "الله اڪبر" جو
ته ٻئي پاسي ٻڌو ٿي، سنڪ پولاناٿ شنڪر جو

اسين هڪ ٻئي سان ڏک سڪ ۾ هواسون حال جا پائي،
اسان جي وات تي ڪڏهن نه مٺي جهڳڙي سندي وائي،
فضا هن ديس ۾، نفرت سندي اصلي نه هئي آئي،
اهيءَ ايڪ جي صدي سنڌ پنهنجي هئي سڪي سائي،
خوشين جون پاڻ ۾ گڏجي، ملهايون ٿي اسان هوليون!
مگر افسوس! اڃ آهن نه سي هوليون نه هوليون!

نڪا هڪ ٻئي کان نفرت هئي، نڪا ڪا ٽوڪاڙي هئي،
نه جهيڙو جهانڪي تي هو، نڪا فتن طرازي هئي،
نه ڪنهن مسجد ۽ مندر تي هلي تلوار بازي هئي،
مگر هر قوم پنهنجي ڌرم ۽ مذهب تي راضي هئي،
اسان جو پاڻ ۾ ميثاج هو، الفت ۽ ايڪو هو،
نهت باجي تي جهيڙو هو، نڪوشدي جو ليڪو هو.

شريرن، شريسنڌن پر هتي هڪ چٽنگ ٻاري آ،
شريمن ۾ آ بيچيني، دلين ۾ انتظار آ،
حراس آ سيني ڇهرن تي، دلين تي خوف طاري آ،
جتي ڏس سي يقيني آ، جتي ڏس سقراڙي آ.

شريڻ جو هي منصوبو، مگر هت خاڪ ٿي ويندو،

اسان جو ديس نفرت ۽ دوئي کان پاڪ ٿي ويندو.

چوٿو

سبق اسلام سڀڪا ريو صداقت، پسا رسائي جو.

سچو قرآن خزانو آه، انساني پيلائي جو.

محمد مصطفيٰ خود ٿيو مخالف هر - ائي جو.

مسلمان آاهو، جيڪو هلي رستو سچائي جو.

فساد ۽ جنگ کي قرآن، سڏي ٿو ڪار - شيطاني.

محبت ۾ نهان آهي فقط رمز - مسلمان.

خدا خود پاڻ رحمت ۽ محمد خود ۾ رحمت آ.

وجود - مرد مومن، هن جهان جي لا ■ راحت آ.

سدائي ان جي دل ۾ درد انسان جو ۽ الفت آ.

نه انجي دل ۾ ڪجهه، ڪينو، نه ڪنهنجي لثم ڪدورت آ.

مسلمان آاهو، جو ڪين ڪنهنجي رنج پهچائي.

مسلمان آاهو، جو ڪين ڪنهنجي دل کي ايڏائي.

اسان سڀني کي ڪرڻي آه، هن گهر جي نگهباني.

نه ڏينداسون شريڻ کي ڪرڻ هت ڪا به شيطاني.

شرارت ڪار - شيطانسي ■ محبت آ مسلمانسي،

سبق ڏيئي ويو آهي، اهو اسلام جو باني.

[۹۵]

نگيل مرحوم جيان ٻاڙيسريءَ تي جان ڏينداسون.

وطن جي پاءُ جي عزت مٿان قربان ٿينداسون.

اسان جو پاءُ آهندو، اسان جي ديس جو پائي.

انهن جا ننگ، نياڻيون، پنهنجون پيٽر ■ ماءُ، ڀاڄائي.

مسلمان ننگ پسا ليندڙ، مسلمان آه سچائي.

مسلمانن جي سيني ۾ ڪدورت ۽ نڪا بهائي.

مسلمان آاهو ڪٽجي مري ٻاڙي جي عزت تي .

مسلمان کي هميشه نـاـز آ، پنهنجي شرافت تي .

نوٽ:- مرحوم **ماڪمل ٽگيل** درزي جيڪب آبا
مڪ هندو سِيٽ هو تو مل سوناري کي مسلمان ڌاڙيلن کان
بچائيندي شهادت حاصل ڪئي هئي .

* عزم - افساني *

(۱۹۵۶ع)

نظر جاڏي وڃي ٿي، هر طرف ظلمات طاري آ،
 افق ۾ باڪ جا اهڃاڻ ڪونهن، رات ڪاري آ،
 ڊکي انسان جون دانهون ۽ چيخون آه، زاري آ،
 جتي ڏس آهي چيني، جتي ڏس بقراري آ،
 فقط ڪي چند ماڻهو خوش پيا ڏسجن هزارن ۾!

ڪٿي پي زندگي جي، ڪا حرارت ڪن ٿي ڏسجي!
 بکن سان چور چهرن تي، ملاح ڪانه تي ڏسجي!
 ڪٿي پي حسن و رنگيني، نفاست ڪانه ٿي ڏسجي!
 زمين ۽ آسمان تي ٻن لطافت ڪانه ٿي ڏسجي!
 ڪشش ناهي رهي ڪا ماءُ ۾ يا ماءُ ٻارن ۾

هتي سڀ ڪجهه گران، پر خون - انساني جي ارزاني!
 مشقت جي عيوض، مزدور کي هوري نه آساني!
 عجب طرز - حڪومت آ، عجب رسم - جهانباني!
 وٺي جيڪي ڪري گذري پلي پيدا ڊو بانڊ!
 مجال آهي جو شڪوه ڪو ڪري مرڳو اشارن ۾!

اسان سمجهو، ته پنهنجي ملڪ ۾ خوشحال ٿيندا سون.
 دنيا ۾ دين جي دولت سان مالا مال ٿيندا سون.
 ڪمان پي ڪونه گذريو ته هيئن ڪنگال ٿيندا سون.
 وطن ۾ بيوطن، بي گهر، بکيا، بد حال ٿيندا سون.
 گداگر ٿي وڃي هر هنڌ پئدا سون قطارن ۾!

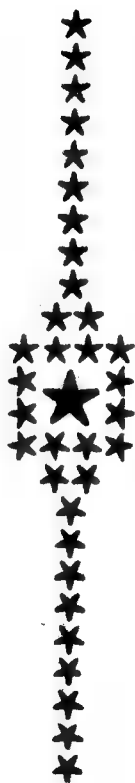
ڪڏهن هيءَ دل نه ڪنهن جي هجر ۾ رنجور هوندي هئي.
 محبت مهر لقا جي ۾ سدا مخمور هوندي هئي.
 جمال - حسن کان هي پي چراغ - طور هوندي هئي.
 هر - دنيا کان بلڪل بيخبر ۽ دور هوندي هئي.
 ڪڏهن پنهنجو نه نالو هو لکين ۽ لڪارن ۾.

غم - جانان ۾ هرء دل پي ۽ ڪڏهن سشار هئي ساڻي !
 رکيل پڻ منهنجي سيني تي سدا تلوار هئي ساڻي !
 گريبان چاڪ ڇهاڙيون ، ته دامن تار هئي ساڻي !
 ڪڏهن محفل حسين سان گل و گلزار هئي ساڻي !
 غم - دوران مگر اچيو وڃي اڄ خار زارن ۾ !

گهڻي ڌنڌن مگر رهندي نه فٺاري ۽ سلطاني !
 پلا ڪيسن هي انسانن تي رهندو ڏور - هائي ؟
 پڇي آرس اڻي ٿو - همشينو ، عزم - انساني !
 لکي بيداد ٿي رهندو ، نڪي بيداد جا هاڻي !
 ٿيو آڻ - ٿرڻو پيدا ، اچي اڄ تاجدارن ۾ !

رائقوا ڏيو - استبداد ، چڪنا چور ڪرڻو !
 نظام - ناروا جو هر نشان ڪافور ڪرڻو !
 شب - تاريخ پنهنجي کي سراپا نور ڪرڻو !
 مساوات و اخوت ماڪ - جو دستور ڪرڻو !
 چٽوڪولي چوان ٿو جي نه سمجهو استعمارن ۾ .

شعور - آدمي هاڻي ! نرالا رنگ لائيندو !
 درياهن کي ڪندو قابو ۽ برساتيون وسائيندو !
 وڃي اوج - ٽريا تي هوائن کي هلائيندو !
 جا جنت عرش تي آهي اها هٽي ٻڌائيندو !
 هلن ٿيون اوج - انساني جون سرڪوشيون ستارن ۾ !

* بهار ايندو *

(۱۹۵۶ع)

اجهه موسم ڦري ساڻي، خزان ويندي بهار ايندو.
 گجي گرتار پاهي کان، اجهه اير - بهار ايندو.
 وڻن ۾ پور ايندا ۽ پنور ٻي اختيار ايندو.
 ڪليون ڪڙديون اميدن جون دلين کي ٻي قرار ايندو.
 وڻن تي برگ و بار ايندو!

ڏرن تي ٿيندا وسڪارا، سنگهارن ۾ سڪار ايندو.
 بهار ايندو، قرار ايندو!

ڪري سينگار ساهيڙيون سهاڻا گت ڳاڻينديون.
 هٿن پيرن کي ميندي، سيند ۾ سندور لائينديون.
 دلين جا راز رمزن ۽ اشارن ۾ پڻ لائينديون.
 ڪري هڪ ٻئي کي ڪٽڪايون ڪليم شرمرڪلا ٿينديون.
 ۽ جوڀن تي اڀار ايندو!

ڏرن تي ٿيندا وسڪارا، سنگهارن ۾ سڪار ايندو.
 بهار ايندو، قرار ايندو!

دما دهل شرفاڻيون ملي دمچر مچائينديون.
 ملي الهڙ جوانيون گيج ڳاڻا خوب ڳاڻينديون.
 دهل جي ٿال تي نچندي ملي تارڻيون وڄائينديون.
 ڪنواريون گهوٽ سان چرچا ڪندي ميندي لڳائينديون.

[۹۹]

بنو ٿي شرمسار ايندو!
 ڏرن تي ٿيندا وسڪارا، سنگهارن ۾ سڪار ايندو.
 بهار ايندو، قرار ايندو!

ڪراڙيون رات جو ويهي، جڳن جا راز ڪولينديون.
 نڪن تي آڱريون نڀي، نرالا ڀول ڀولينديون.
 قطارن ۾ ويهي جيڙيون، جوانان هڪٻئي جون ڳولينديون.

جڏهن هو پنهنجي سڃي تي سیه واسينگ ڪوليئديون.

تم عاشق بقرار ايندو!

ٿرڻ تي ٿيندا وسڪارا، سنگهارن ۾ سڪار ايندو!

بهار ايندو، قرار ايندو!

منهن تي مينهن پوندا ۽ ترايون تار ٿي وينديون.

وطن جون وادين گلپوش ۽ گلزار ٿي وينديون.

مليرائيون مسرت سان مڙهي سرشار ٿي وينديون.

نئين رت سان نوورنيون سڃي گلزار ٿي وينديون.

سمون خود سازگار ايندو!

ٿرڻ تي ٿيندا وسڪارا، سنگهارن ۾ سڪار ايندو.

بهار ايندو، قرار ايندو!

جوانيون اوڻ اولي ۾ سلينديون رازِ الفت جا.

ونڊيندا درد هڪ ٻئي سان ويهي دمِ سازِ الفت جا.

ڪنڊن ڪمڙن منجهان ايندا مٺا آوازِ الفت جا.

ليون لائون سٺائينديون گدگي سازِ الفت جا.

مسز و بي اخبار ايندو!

ٿرڻ تي ٿيندا وسڪارا سنگهارن ۾ سڪار ايندو!

بهار ايندو، قرار ايندو!

پيغام رهبران قوم ڏانهن.

(۱۹۵۶ع)

وڃي پيغام پهچايو اسان جو تاجدارن کي!
 ته ٿا پاڻ ۽ ڌڪا چوڻا ملن خدمت گذارن کي!
 وطن وارا وطن ۾ بيڪر ولاچار ٿا ڏسجن.
 بنايو آه جن جنت وطن جي خار زارن کي!
 ڪن مان جن ڪڍي ڪشئي لڳائي هئي ڪناري سان.
 اهي مانجهي نماڻا ٿي نهارن ٿا ڪنارن کي.
 وطن مان رات اونڌاهي ته ٿي وئي ختم مدت کان.
 مگر هو ۽ پي قرار آيو نه آهي پقرارن کي!
 سموريون نعمتون حصي ۾ آيون خود پرستن جي.
 بکون فاقه ۽ بيماريون ۽ مليون طاعت گذارن کي!
 مزي ۾ چور بازاريا ۽ رشوت خود موچن ۾!
 پریشان پيٽ جي فڪرن ڪيو پرهيزگارن کي.
 سڀني بسدديانت فڪر - فردا کان ٿيا فارغ!
 وئي امروز جي گهٽي، وئي ايمانوارن کي!
 مسلمانن ۽ مساوات و اخوت ۽ چاهائي هئي؟
 مڙيو لولو ملي ٿو ڪونه جو پنهنجي سنگهارن کي.
 اسان جي خون ٿي آندي وطن ۾ حور - آزادي.
 مگر انعام سڀ ان جا مليا سرمايه دارن کي.
 حديثن ۾ ته آيو آه "الڪاسب حبيب الله"
 ملي ٿي چونه ماني هوءَ ڀلا مولا جي بهارن کي؟
 محبت پي تڏهن ممڪن ۽ هجي جي پيٽ ۾ ماني ۽
 بکيو بيمار چاهي سمجهي محبت جي اشارن کي؟

پيل سڌڪا، غريبن جون لاجون، آهون ۽ بي چيني،
 ڪڏهن طوفان بڻجي، غني مڙيندا تاجدارن کي.
 اڪيون ڪوليو اسان جي ئي پگهر رت تي ٻاڻ وارا،
 ٿيو هوشيار، سمجهو وقت جي ميهه اشارن کي.
 زمين جو ٻيٽ چھري، جن ڪيا لعل و گوهر پيدا.
 خدا را گهٽ نه ڄاڻو خود پرستو خاکسارن کي!

✽ حسرت - بهار ✽

(۱۹۵۶ع)

نه سالن ۾ اسان جي لڙڻ سانو ساڙگار آيو.
 نه پنهنجي خشڪ ڪيتي ۽ نه پنهنجي اڀ - بهار آيو.
 تڪنڊيون ٿي رهيون هر هر اڪڙ ۾ آسمان ڏي.
 مگر سائيه پنهنجي ۾ نه سالن کان سگار آيو.
 مڪين جان ٿي مري انسانيت هت پيٽ جي خاطر.
 ٻچن ڪنهن غمزدہ کان ڪو نه اهل - اختيار آيو.
 سمورين آڱريون سڀ ڪا ڪا ٿي پيٽ ۾ پنهنجي.
 اسان جي رهنه ٿي - عجب ڪو انتشار آيو.
 سياري جي سوڙ سڀ ڪو بهو ٿي پاڻ ڏي ٿاڻي.
 ٿڌي ڪوسيءَ نه ڪو ٻڄي ڪنهن جو غمگسار آيو.
 هوا همدرد ۽ خادم ۾ مڙي پنهنجي مطلب جا.
 ڏکيءَ ۾ ڪو ڪم ڪنهن جي ڪوئي خدمتگار آيو.
 جي آيو پي ته هي ڪهڙو اسان جي لڙڻ بهار آيو؟
 نڪا مڪڙي ٿڙي ڪاڻي نه گلشن تي نڪار آيو
 ڪجهه اهڙي ڍنگ سان آئي اسان وٽ حور - آزادي.
 جوهر اهل - وطن روئيندو، پٽيندو، اشڪبار آيو.
 رهي آهي نه ساڃهه دوست ۽ دشمن سڃاڻڻ جي.
 اکين ۾ بادع - مغرب جو اهڙو ڪو خمار آيو.
 ڏيون اڄ ڏوه پنهنجو پاڻ کي، يا پيشوائن کي؟
 سوال اهڙو زبان تي آه پنهنجي بار بار آيو.
 خزان خود خنده زن آهي گداڻي پنهنجي گلشن تي.
 عجب انداز سان پنهنجي گلستان ۾ بهار آيو

* اڃا رات آهي *

(۱۹۵۷ع)

اڃا رات آهي، نه آيو سويو.
 اڃا دور منزل. اڃا دور ديرو.
 مسلط فضا ۽ تن تي راکاس جنگي.
 اڃا امن وارو نه ٿو ٿيڻ ڦيريو.
 اڃا آدمي، آدمي ته مسلط.
 اڃا پنڌ انسانيت جو ٻريرو.
 مٿي ٻئي رڙي ٿي اڃا روه ٻريو.
 پنهل جو اڃا ڪين ڏسجي ٿو ٻيرو.
 نه ڪنهن منهن تي آئي آروڻي صبح جي.
 اڃا رات ڪاري ۽ گهرو اٿڻ ديرو!
 لکين لڏليون ٿيون وڪامن هٿن تي.
 اڃا عصمتن ڪڍي لٽي ٿو لٽيرو.
 عمر پسي اڪيچار ۽ ماريون پسي.
 اڃا باز ڏاڍو ۽ ڪمزور گهرو.
 اڃا صنف - نازڪ ستاڻي وڃي ٿي.
 اڃا - مرد جو مرتبو آ مٿيرو.
 ازل کان اهو آه دستور ساڻي.
 هجي دور منزل، ته هلجي سويرو.
 فقط ٿوري همت ۽ محڪم ارادو.
 نظم - قشدد ۾ آڻيندو آهيرو.
 نه گهٻراءِ همدم! سحر دور ناھي!
 اڃهو دور اوڀر کان اڀريو سويرو.

* انجام - محبت *

(۱۹۵۷ع)

موسوم نه ڪي ماحول، نه دڪام - محبت!
اي يار نه وٺ نام - خدا نام - محبت!
فڪرات ڪان دل ۾ نه رهي همت عالي،
۽ ساڻ ڇڏي پنهنجو وڃي فسارغ الباني.
هڪ هڪ ٿي ڀڄن يار اها لي ۽ سوالي.
پسي ڪان جڏهن جيب سراسر ٿئي خالي.
۽ دل تي هجي تلخي - ايسام - محبت.
يسود انهيءَ وقت آ پيغام - محبت.

هر فرد پريشان هجي، هر چهر ۾ پرڻم.
چئو طرف گرائيءَ جو هجي نالو و ماتم.
جمهور تي طاري هجي سڪرات جو عالم.
۽ پٽ جي جمهوريءَ ڪان هجي هوش نه سالم.
ان وقت ڀلا ڇا ڪري ناکام - محبت؟
يسود انهيءَ وقت آ پيغام - محبت.

محفوظ هجي ڪين شريفن جي شرافت!
سمجهي نه ڪوئي پاڻ کي ڪهن وقت سلامت!
بازار ۾ نيسلام ٿئي عصمت و عفت،
يهود و مذاق آه، سراسر آ حماقت،
ان وقت اگر ڪوئي کڻي نام - محبت.
يسود انهيءَ وقت آ پيغام - محبت.

ماحول جي تلخي ڪان هي روح پريشان.
۽ ختم جوانيءَ جا ٽين حسرت و ارمان.
ويران سراسر ٿئي - مر مبرز گلستان.
۽ سارا سڙي خاڪ ٿين سنبل و ريحان.

هر دل ۾ هجي نلڙيءَ - آلام - محبت .
يسود انهيءَ وقت آ پيغام - محبت .

قزڪي پيو جتي شان مان بيداد جو پرچم !
هي ظالم و مست ڏاڍ ۽ بيداد جو عالم !
بي چينيءَ - جمهور ۾ هي موج = طلاطم !
ڪهڙي جو ڪٿي روڳ ڪٿي پيٽ جو ماتم !
آغاز ۾ اهڙا مليا انعام - محبت !
ڇا ٿيندو خبر ٿاهم ته انجام - محبت ؟

* احوال - جمهور *

(۱۹۵۷ ع)

پڄين دوست ڪهڙو ٿو احوال منهنجو؟
اڳي کان به بدتر ٿيو حال منهنجو.
نه هي ملڪ منهنجو، نه هي مال منهنجو،
ڏهاڙو نه هفتو، نڪو سال منهنجو،
اسين ملڪ پنهنجي ۾ بد حال آهيون.
پرئي پاڳ هوندي به ڪنگال آهيون.

چون ٿا ته آهي حڪومت عوامي.
هي ميمبر، مسٽر، وزارت عوامي.
وطن جي سموري رياست عوامي.
نصيبين ۾ ڪهڙي مگر آءِ خدائي؟
نه پنهنجو ڪو مالڪ نه نوڪر اسانجو.
مٿو پسي اسانجو ۽ پاڌر اسانجو.

گرائسيءَ ڪيو حال مجبور پنهنجو.
سين کي ٿيو پٺ جو سور پنهنجو.
نه آئين پنهنجو، نه دستور پنهنجو.
وڪامي ٿو پئسي تي جمهور پنهنجو.
اسان جي هي دولت اسان جي ڪمائي.
مگر ڪم اسان جي اها ڪين آئي.

[۱۰۷]

پڪهه پي اسان جو، مشقت اسان جي.
وڪامي ٿي ڪوڏين تي محنت اسان جي.
نڪم لڏائڻ ٿا دولت اسان جي.
صبح سنجھه گهنجي ٿي طاقت اسان جي.
اسين جهل پنهنجي ۾ سرشار آهيون.
ٿيا هارڻ ڌرتيءَ مٿان بار آهيون.

هتي هر لوت جو سامان وڪامي .
 هتي ٻيٽ خاطر ٿو ايمان وڪامي .
 هتي چند پئسن تي قرآن وڪامي .
 نهايت ئي مستو ٿو انسان وڪامي .
 وڪامي ٿي هتڙي غريبن جي غربت .
 ملي چند سڪن تي انمول عصمت .

ٿيون ڪاش! اڄ پي جي بيدار ساڻي .
 زمانو ٿي پنهنجو غمخوار ساڻي .
 هٿن ۾ آ وولن جو هٿيار ساڻي .
 ڪريون هاڻ گڏجي جي هڪ وار ساڻي .
 نه لاريب آهي حڪومت اسان جي .
 رياست، رياست جي دولت اسان جي .

اٿو هاڻي گڏجي نصيب آزمائيون .
 وطن جي ترقي ۽ طاقت وڌايون .
 صحيح ووٽ ڏيئي مقرر بڻايون .
 ڪريون دشمنن جون چڱيءَ پر صفايون .
 وڃايون نه وولن تي ايمان پنهنجو .
 نه پئسن تي وڪرو ڪريون شان پنهنجو .

* شاعر - قوم ڏانهن *

(۱۹۵۷ع)

ذڪر خوبان کانسواءِ، ٻيا فڪر - جانان کانسواءِ .
ڇا ڪوئي موضوع ٺاهي حور و غلمان کانسواءِ ؟
ڇو غم - جمهور ڪسان اڪثر رهين ٿو بي خبر ؟
ذڪر ڪوتو وٽ نه آهي پاغ و بستان کانسواءِ ؟
تنهنجي منهنجي درميان هي فرق آهي هم سخن .
تو کي نظري ڪجهه ٿو رخسار - جانان کانسواءِ .
پر غم - انسانيت مون لاءِ سرمائيه - حيات
ذهن منهنجي ۾ نه آ ڪجهه فڪر - دوران کانسواءِ .
مان غم - انسان جو قائل تون غم - جانان سندو ،
منهنجي دل ۾ ڪجهه نه آهي درد - انسان کانسواءِ .
مون ٻڌو آ ”شاعري جزو يست از پيغمبري“
پر پيغمبر پي نه گذريو درد - انسان کانسواءِ .
هم سخن جمهور - ملت جي ته عريائي به ڏس !
جسم تي جنهن جي نه آ، تار ۽ گريبان کانسواءِ .
ڪجهه نظر ايندو ته توکي، ديدنه - مزدور ۾ .
نوڪ - مشرڪان تي فقط هڪ اشڪ - لرزان کانسواءِ .
قوم جي رهبر جي ڪهڙي قول تي ويسه ڪجي ؟
ڇا مليو آهي اسان کي عهد و پيمان کانسواءِ .
هم سفر، اڄ قوم جي هن بي وسي جي مرض جو،
انهن نسخو، انقلاب - چرخ گردان کانسواءِ .

✽ اسان جي عيد ✽

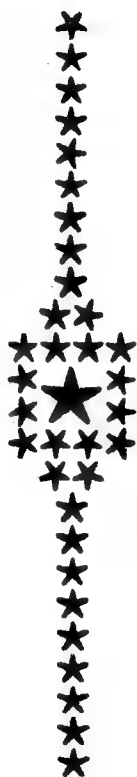
(۱۹۵۷ع)

نرالي رنگ ۾ هن سال آئي عيد قرباني !
 اها ئي تنگ دستي آها ئي تنگ داماني .
 جي ڪا ئي آتہ گهہ ڪونهي جي گهہ آهي ، اڻو غائب !
 ڏنہ ڪهڙي خدا يا هي غريبن کي پريشاني .
 ڏهاڙو خير و برڪت جو ، گهرن ۾ روج ۽ ماترہ
 عجب آرحمت - حق ، تنهنجي رحمت جي فراواني !
 مٺايون برف ۽ شريت اي مولا ، ڇا ڪنداسون پر ،
 ميسر ڪين ٻارن کي رکي ڪا ڪنڪ جي ماني .
 خدا يا عيد ڇا نالو انهيءَ جو آھ جو گهر ۾ ،
 وسي ٿي ياس و حسرت ، يڪسي ۽ خانہ ويراني !
 ڀلا مسڪين قرباني ڏين ڪهڙي ارڙي زاهد ؟
 جي خود صدقي سندا ٻڪرا ڏين سي ڪهڙي قرباني ؟
 نڪما عيش ، عيدون ڪن غريبن جي ڪمائي تي .
 غضب آ ، دولت - املا مہ ! قانون ، شيطاني !
 ادب سان "شاعر - مشرق" جي تربت کان بچان ٿو اڃ ،
 ڪٿي آتو سندي جمهور واري ڏس تہ سلطاني ؟
 جتي جمهوريت سان هر گهڙي هاڃان ٿين همدم ،
 اتي مزدور مسڪين کي ميسر ٿئي ڪٿان ماني ؟
 مبارڪ عيد جي يا رب ! ٺهي تنهنجي اميرن کي
 غريبن کي تہ هر صورت ۾ ڏيئي آھ قرباني .
 خبر ناهي تہ ڇا ٿيندو ، گداڻي ڇا چوي همدم ؟
 اٿيو جو ڪفر ڪم کان ڪٿي رهندي مسلمانن ؟

غزل

(۱۹۵۸ع)

اگر بخت پگڙيو سنواري ڇڏيوسين .
 سڄو وقت کلندي گذاري ڇڏيوسين .
 نه وانجي رکيو سون شراب - محبت .
 پاسو جي آيسو، پياري ڇڏيوسين .
 هتي زهد و تقويٰ تي زاهد کي دعوا .
 مگر کيس ڪنهن سر پياري ڇڏيوسين .
 سمايو جڏهن درد - انسان دل ۾ .
 غم - عشق جاناڻ و ساري ڇڏيوسين .
 خوشيون زندگي جون ڪسيون ويون جڏهن کان،
 ته پوءِ خواهشن کي به ماري ڇڏيوسين .
 مري دل جي مڪڙي جي ويٺي ته ڇا غم ؟
 وطن جو ته گلشن سنواري ڇڏيوسين .
 وسامي وٺي شمع گر زندگي جي ،
 هزارن چراغن کي پياري ڇڏيوسين .
 وڙهي تيز طوفان ۽ موجن سان همدم ،
 وڃي نيٺ ٻڙو ڪناري ڇڏيوسين .
 سفر زندگي جو ڪئن هـ و گداڻي ،
 بهر طور گذريو، گذاري ڇڏيوسين .

[۱۱۱]

* گيت *

* تنهنجو هي سنسار *

(۱۹۵۸ع)

وڪڻ نه ووت کي سادا هاري هاڻي ٿي هوشيار.
نام وڌيرو ملڪ جو مالڪ، تنهنجو هي سنسار
سمورو تنهنجو هي سنسار!

دنيا ۾ سڀ تنهنجي محنت، تنهنجي ڌرتي تنهنجي دولت.
تنهنجي رت مان آسريءَ جا مندر، مسجد ۽ مينار.
سمورو تنهنجو هي سنسار!

جڳ ساري جو تون ئي داتا، سڳنهن ڪپڙا تنهنجا ڀاتا.
ادنيٰ اعلىٰ جو ان داتا، خلق جو ڀالهار،
سمورو تنهنجو هي سنسار!

رهل جهاز ۽ رستا لاريون، هوٽل ۽ بئنڪون ۽ بازاريون.
تنهنجي دم سان سڀ گلزاريون، گل ڦل ڀاڱ بهار،
سمورو تنهنجو هي سنسار!

لڄ ڪهن ۾ ناچ ۽ گانا، گيت سنانا، رقص شبانا.
تنهنجي پورهئي تي سڀ جلجا، ميلا، شوق، شڪار،
سمورو تنهنجو هي سنسار!

تنهنجي خون جي ڀاڱي ڀاڱي، تنهنجي ڪم ۾ مر آئي.
تنهنجا پيلي، تنهنجو ڪاٺي، ٻڄي ويسا ڀوتار.
سمورو تنهنجو هي سنسار!

هر ڦورو ۽ چور لٿيرو تنهنجي ان تي آه وڌيرو.
تنهنجي محنت تي سڀ آڪڙ، طسڙ ۽ ستار.
سمورو تنهنجو هي سنسار!

پير فقير به توکي ٻوڙي ، هر ڪو تنهنجو خون نچوڙي .
سمجھ سڃاڻها طاقت پنهنجي هاڻي هوشيار ،
سمورو تنهنجو هي سنسار .

ووت حڪومت کي ٿو ٺاهي ، ووت وزارت کي ٿو ڏاهي .
ووت هر ساري طاقت آهي ، ووت نه ڪر بيڪار ،
سمورو تنهنجو هي سنسار .

محنت تنهنجي دولت تنهنجي ، همت سان حڪومت تنهنجي ،
قوت شير ، شجاعت پنهنجي دنيا ڪسي ڏيکار ،
سمورو تنهنجو هي سنسار !

* جشن آزادي *

(۱۳ - آگسٽ ۱۹۵۸ع تي لکيو ويو)

شاعر - شيرين بيان بيدار ٿيئي!
هٽي مسرت پي، اٿي سرشار ٿيئي!
پيڻبر اڄ جشن - پاڪستان آه.
ننشرڪ کان نثر ٿيو اعلان آه.
اڄ ته آهي پنهنجي آزادي جو روز.
قوم جي جشن و طرب شادي جو روز.
اڄ بدلجي وئي اسانجي ڪائنات.
جو ملي طوق - غلامي کان نجات.
ڏينهن هن بخشيو اسان کي اقتدار.
قوم لئه هي آه يوم - افتخار.
تنهنڪري تون پي اٿي تيار ٿيئي.
تلخين کان ڪجهه ته اڄ بيدار ٿيئي.
دور دل تان اڄ غم و آلام ڪر.
دور دل کان تلخي - ايام ڪر.
تلخيون يارهن ورهين جون وسار.
جشن - استقلال جي وڃ ڏس بهار.
ڏس وڃي ڀولو ڳرايو ٻڌ جو نڪار.
شهر ساري جتي آئي بهار.
ڇا لڳو آ جشن - آزادي جو رنگ.
هر طرف قومي ترانا، رقص و رنگ.

رنگ ويو جو آءِ دريا موجزن .

هر طرف ڪافر ادا سيمين بدن .

ڏس ڀريدون پارڙيون لٽج وڌنرا

دولت - اسلاميه جو ڪر و فر .

ٿنڪ ، بڪتر بند ، جوهي شور و شر

فوج جي قوت ، نمائش العذرا

تيز طيارن جا ڪرتب ۽ سلام .

رهبرن جا قوم ڏي خوش ڪن پيام .

دلڪش و با رعب سارو انتظام .

قوم کي سروي وجهن جو اهتمام !

هنشين ! منظر ته آهي پروقار .

پر خدا را ٻئي طرف پي ڪجهه نهار .

هت اکر آهي جهان - رنگ و بو ،

اهل - دولت ۽ سندن جوش - نمو .

ٻئي طرف دنيا اگهاڙي ۽ اداس !

جنت - ارضي کان محروم و نراس !

هن طرف ساري جهان جون نعمتون ،

ٻئي طرف فاقه ، فلاڪت زحمتون .

هن طرف سرخي ۽ ڀنڊر جي بهار ،

ٻئي طرف ميرا مٿا ۽ حال - زار .

هت اميري شاد - خندان ، خوش لباس .

هت غريبي در بندر - عريان اداس .

اهل - دولت جي چمن ۾ هت بهار .

۽ غريبي ٻئي طرف آ خوار و زار .

حاڪمن وٽ جشن و شادي رقص و رنگ .
 ملڪ جو مزدور مانيءَ لاءِ تنگ !
 محفل ماڙين جي اندر عيش و خوشي .
 سر ٻئي ديهان ۾ ٿي فلسفي !
 ملڪ جي قصر - صدر اندر بهار .
 ٻئي طرف فقر - ڪش جي آپڪار !
 هر ڄم - اسلام جي جهلڪار هت .
 هارين جي گهر ۾ هاها ڪار هت !
 ڏس ، مساوات و اخوت جي بهار !
 چشم - يزدان پي جنهن کان شرمسار !
 ڇڏ پلاهن ڪي ، اچي پيو رنگ ڏس .
 ديدنه انسانيت کي دنڪ ڏس .
 بجليون گولا ٿا ڪوئن تي ٻرن .
 ٿا هتي هڪ ٻئي مٿان ماڻهو ٻڙهن .
 دختر - ملت جي هيءَ بازار آه .
 جسم عورت جو هتي واپار آه .
 چند سڪن تي ملي عصمت هتي .
 ٿي وڪامي قوم جي غيرت هتي .
 ڏينهن هت جورات ، ۽ شب ، روز آه .
 هي نظارو هم نشين هر سوز آه .
 پٽ اچي ، پيءُ اچي هت " ڀاءُ پيءُ "
 ڌيءُ آ ، هيءُ پيڻ آ ، هيءُ ، ماءُ پيءُ .
 هي نظام - جبر کان مجبور آه .
 ورڻه عورت ، آه مرير حور آه .

مرد جي پيداد کان لاچار آه.
ورنہ هيءَ هڪ مخزن - انوار آه.

جسم وڪڻي پيٽ جو دوزخ پري!
هن نظام - ظلم هر ٻيو ڇا ڪري؟

ختم ٿيندو ڪين جيسين هي نظام.
حنف - نازڪ ڪين ٿيندي شاد ڪام.

فـسـرق جيسين آه طبقاتسي هتي،
فائدو مد - نظره ذاتسي هتي،

تيستائين ٻڙيو رهندو عوام.
۽ فقط ڪي خاص ماڻهو شادڪام.

حور - آزادي اچڻ تيسين محال،
آ نظام - جو رجو جيسين وبال.

رشتون ۽ چور بازاری جو چار!
ظلم ۽ اندر گردي ڌاڙ، مار!

هي گرائي، هي بکون ۽ اضطراب!
هر نشين! آ اهتمام - انقلاب!

ديد - ٻينا ڏسي ٿي بي حجاب.
اهل دولت جي اکين تي آ نقاب.

ڇا ڀلا ڪولي ٻڌا ڀان هر نشين!
فتم - فردا جو آ زير - زمين!

ماڻ ڪر هاڻي گداڻي ماڻ ڪر،
ٿئي نه ڏاڍن جو مٿان توتي ڏمر.

کوش - نازڪ تي گران گذري نه لڙ.
چوٽه سچ هر مرج آهن ڪوڙ ڳڙ.

* اي پٽائي گھوٽ *

(۱۹۵۸ع)

اي پٽائي گھوٽ سائين ، سيد - عالي وقار ،
 بحر وحدت جا شناور ، شاعرن جا تاجدار ،
 سنڌ جي سانگين جا ساٿي - غمزدن جا غمگسار ،
 دائما تنهنجي دعا ، سائپھ ۾ آئي مڪار ،
 اي حڪيم - سنڌ ، توکي سنڌ ٿي ساري وري ،
 مارئي ، سسئي ۽ سهڻي لڙڪ ٿي هاري وري .

آد کان توکي عطا ، فطرت ڪيو فڪر - بلند ،
 دل غم - دوران ۾ تنهنجي ٿي سدائي درد مند ،
 معرفت جي راه ، تنهنجي بيت جو هر بند بند ،
 هر سخن ۾ سوز تنهنجو سادگي توکي پسند .
 بيت تنهنجا آيتون آهن بلاشڪ آشڪار ،
 ۽ رسالو آه ، دنيا جي ادب جو شاهڪار .

سو سلامن جا اوهان تي رحمتون هر دم هزار ،
 وادي - مهراڻ جا انمول گوهر آبدار ،
 هر تخيل پاڪ تنهنجو ، ۽ نظر يزدان شڪار ،
 سنڌ جا رومي اوهان تي رحمتون ليل و نهار .
 مورث - سنڌي ثقافت ، سيد عالي نڙدا ،
 تا قيامت نانءُ تنهنجو ، زنده و پائنده باد !

عام جي جذبن ، امنگن جو هميشه ترجمان ،
 ملڪ جي مظلوم مارن جو سدائين پاسبان ،
 سور سانگين جي ڪيو توکي سدا گريم ڪنان ،
 هر زبردستي جي آڏو ، شاه تون ڪوه - گران ،
 دل وٺي آئين ازل کان تون جهان ۾ درد مند ،
 هر سخن ۾ سوز تنهنجو سادگي توکي پسند .

پاڻ تون پنهنجو "تماجي" پاڻ نورجيءَ جو نياز
 پاڻ تي ڪنٺورو ڪيئن لپلاڻ ڪي پابند - نياز.
 پاڻ ٿي سومل ڪيئن مومل شڪار ساز و باز،
 پاڻ سسئي، پاڻ سهڻي، پاڻ گندريءَ جو گذار،
 مارڻو بلجي، عمر جو تو ڪٿي ٿوڙو غرو،
 ڪٿ بهي ساهڙو، ڪٿ بهي سوهڻي جي دل ڪي ڇڏي ڇڏي!

لال لاکيڙ اوهان جو اڃ به آهي فرض - عام،
 عالم و فاضل، مفڪر، سڀ اچن ٻا احترام،
 تنهنجي آڻ تي اچيو هر سال ڪن سھسين سلام،
 قرب مان ڪوڙين ٻڌن، ڪامل اچي تنهنجو ڪلام

پنج ڪو اهڙو ڀٽيئي، سنڌ پنهنجي هر سڪارا
 ملڪ جا مارو، مسرت مان وڃن ٿي همڪارا

عارف - ڪامل حڪيم و عابد شب زنده دار،
 سوکجن ديوان، تنهن تي بيت هڪڙي تان ٺار،
 مسرت جا بحر - بي پاڻ و ٺا پيدا ڪنار،
 سنڌ جا رومي اوهان تي رحمتون ليل و ٺهار،

شاه اڄ تنهنجون دعائون ٿي وڃن شل مستجاب!
 ملڪ جي مارن جي منهن تي من اچي ڪوآب تاب!

* نئون دور *

(ڊسمبر ۱۹۵۸ع)

[۱۲۰]

ٻين هو، جڏهن ملڪ آزاد ٿيندو،
 سڪيو سبز، ساڻو آباد ٿيندو.
 مهاجر ۽ انصار سڀ شاد ٿيندو.
 عربن جي دائهن سنڌ وڌاڻ ٿيندو.
 اميدون نڪري رهيون سڀ اڌوريون.
 عربن جون آسون ٽيون ڪين پوريون.
 وزيرن اچڻ سان اها بهه ٻاري.
 رهيو جنهن کان محفوظ هاري نه ناري.
 سڙي سوک ٿي جنهن ۾ مخلوق ساري.
 ويو ديس بچي بکيو ۽ بکاري.
 لڏو جن ڏنو هو سي بد حال ٿي ويا.
 ڀرني ڀاڳ هوندي به ڪنگال ٿي ويا.
 بگهڙ قوم پنهنجي جا رکيال ٿي ويا.
 رياست جا وارث ڪتن ٻال ٿي ويا.
 بکن ۾ شريفن جا بد حال ٿي ويا.
 جيا به عربن جا جنجال ٿي ويا.
 چڙهيا قوم جي سر تي اهڙا شڪاري.
 اچي جن کراڻي سنڌي ساهه ٻاري.
 وليد ادبجي ويا ملڪ والي.
 اچي خود پرستن رياست سنڀالي.
 ڪيائون وطن جي اها ٻائوالي.
 ٿيو ملڪ ڀاڳو اناجن کان خالي.
 ڀريو ملڪ ڀسا ڪيو، پنڻ هساب ٿي ويو.
 سڪل ۽ ٽاڙيل، نواب ٿي ويو.

رهي ڪن ڪنهن جي شرافت سلامت.
 نه ڪٿ ڪا غريبن جي غيرت سلامت.
 نه عزت، ٺڪي مال و دولت سلامت.
 حڪومت، نه پنهنجي رياست سلامت.
 امن، عدل و انصاف منصوب ٿي ويا.
 حياتي ۽ جا اقدار نسا بود ٿي ويا.

ڪٿي چور-بازار پيدا، گرائي،
 هلي هت سفارش ۽ رشوت ستاني.
 وڪيلن وڪي، پنهنجي قانون دانن.
 سفارش لياقت، جي ٿي پئي نشاني.
 ڏٺو جنهن ڇڏو سو، اهو پيار ٿي ويو.
 ڀريو جنهن نه ڏوڪڙ، سزاوار ٿي ويو.
 رهيو ٻاڪ رشوت کان ڪوئي نه دفتر.
 سڀن سمجهيو ان کي مٺو شير-مادر.
 مڃو خون ٻي ويو، نفعي خور تاجر.
 ڪڍي سون ٻاهر ويو سڀ سمگلر.
 ملاوت سوا هت نه ڪاشي وڪائي.
 مليو کير بدران غريبن کي ٻائي.

ڪٿي پيٽ خاطر ٿيو ايمان وڪرو!
 خدا ۽ نبي جو ٿيو، فرمان وڪرو!
 اليڪشن ۾ پئسن تي، قرآن وڪرو!
 ٿيو چند سڪن تي، انسان وڪرو!

[۱۲۱]

صبح شام ملت جي غيرت وڪائي
 نهايت ئي ارزان ٿي عصمت وڪائي

فرض هر طرح سان حالت بري هئي.
 جتي ٿي نظر پئي، اتي گندگي هئي.
 ذلالت رزالت ۽ شهرمندي هئي.
 ڪن ملڪ و ملت سنڌي زندگي هئي.

ڪيو ڪند اسڙو ته ڪندي سياست
جو خطري سان دوچار ٿي وئي رياست

قتل، خون ڌاڙڻ جو دستور ٿي ويو
لفنگو، لڇو، چور مغرور ٿي ويو
جو هيٺو هو ڪمزور، معزور ٿي ويو
هي ٿوڙو ٿسي نيٺ لاسور ٿي ويو

رهي ڪن ڪٿ زبردگي جي علامت.
نڪي مال و دولت ڪهرن ۾ سلامت.
مگر غيرت - حق ۾ طوفان آيو.
ورق هڪ وجاهد مسلمان آيو.
ڊڪي دمس پنهنجي جو درمان آيو.
هلي آخرش مسرد - ميدان آيو.

افق تي جو چمڪيو ستارو اڀرڻي.
اچي گلستان ۾ ويسا حسن و خوابي.

بقايا جي پوکي کان وڌيڪ لکي ويا.
ستمگر سڀني ڀرن ۾ ڇپي ويا.
سڀني بدديانت مري ۽ ڪبي ويا.
ملاوت جا مالڪ سزاڪان ڏکي ويا.

وئي خود پرستن سنڌي خوء نڪري.
لفنگن لڄن جي وٺي هو نڪري

سنگر ۽ ڌاڙيل في النار ٿي ويا.
ڪيئن بدديانت سزاوار ٿي ويا.
پڇي ڪي گناهن کان بيزار ٿي ويا.
وطن سان وري سي وفادار ٿي ويا.

سڄي ملڪ اندر صفائي اچي ويئي
هليدڻ اندر پارسائي اچي ويئي

ٿئون دور آيو ڪريو شادمانا
ٿين دور آندا خوشيء جا ترانا

ٿيا اڄ حقيقت سي سينا مهاڻا!
ٿيا بدديانت وڏي گهر روانا!
ڪٿي صدر ايوب اهڙي صفائي،
جو نڪري وئي ديس مان هر ٻرائي.

وري بي اجهن کي ملي ويو سهارو،
اسيدن جو اڀريو آ، تا بنده تارو.
نھاري ٿو جنهن ڏي دڪي ديس سارو.
فقط مرد - مومن جو هڪڙو اشارو.
وطن جي ٿو ساعت ۾ تقدير بدلي.
ڪروڙين ڏکين جي تو تصوير بدلي.

نظام - زراعت ۾ ايندو سڌارو!
مقدر جو چمڪي اٿيو آ ستارو!
هينئر ڪين رهندو هي ماري هچارو!
مبارڪ نئون دور انصاف وارو!
وطن ۾ گداڻي مساوات ٿيندي!
ستر جي وري رات موٽي نه ايندي!

— انقلاب —

(۲۷ آڪٽوبر ۱۹۵۸ع)

خزان جو دور ختم ٿيو، بهار ٿيو آخيم زن.
روش روش ڪلي اٿي، ٽڙي ويو چمن چمن.
ڪلي ڪلي جي لام تي، آغند ليپ نفه زن.
ويا ٿي دفع ديس مان سڀيئي زاغ ۽ زغن.
نهن امنگ سان وري، هي ديس همکنار ٿيو.
هي انقلاب بساعت - هزار افتخار ٿيو.

ورهين کان قوم بست ۽ شڪار - انتشار هئي.
۽ رهبران - ملڪ جي هوس سندو شڪار هئي.
قدم قدم تي زندگي، ذليل و خوار زار هئي.
وطن جو ڪنڌ هيٺ هو ۽ قوم شرمسار هئي.
خدا خدا ڪري ڪو بيقرار ڪي قرار ٿيو.
هي انقلاب بساعت - هزار افتخار ٿيو.

بديءَ جا يار پاڻ ۾، رفيق و همسفر هوا.
هوا جي خود اگها همي، اسانجا چاره گر هوا.
وطن جا چور راهزن اسان جا راهبر هوا.
شريف و خير خواه سڀ غبار - رهگذر هوا.
ڪچيو جي ڪنهن ته سو ذهين سندو شڪار ٿيو.
هي انقلاب بساعت - هزار افتخار ٿيو.

بليڪ مارڪيٽ و قتل و خون عام و جام هو.
گران فروش جو سماج ۾ وڏو مقام هو.
ملاوتن جو مرض هو، حلام پي حرام هو.
حراس و خوف ۾ سدا غريب و عوام هو.
خلاطتن جو ٽوڪڻو، ڦٽو ۽ تار تار ٿيو.
هي انقلاب بساعت - هزار افتخار ٿيو.

مهانگ جي ڪري ۽ هتي عوام ۾ هو ٿرڻو.
سنگرن جو ملڪ ۾ وڏي ويو هو حوصلو.
حفاظت - وطن سندو ڪنن هو سخت مرحلو.
هو انتظام گهر گهلو، نظام - ملڪ ڪو ڪلو.

قدم قدم تي قوم ۾، ٻيا هو انتشار ٿيو.

هي انقلاب باعث - هزار افتخار ٿيو.

ٻيا هئي جتي ڪٿي وطن ۾ جنگ - زرگري.

شعار رهبران - قوم جو هو خویش پروري.

عجيب خلفشار هو، هئي عجيب ايتري.

محيط قوم تي هئي سڪندري و قيصري.

مگر مجاهد - وطن اٿيو ۽ چاره ڪار ٿيو.

هي انقلاب باعث - هزار افتخار ٿيو.

ڏسي هي بيوسي دل - ايسوب بي قرار ٿي.

وطن جي حال زار تي اٿيو هو اشڪبار ٿي.

جڏهن مجاهد - وطن جي چشم شعلہ بار ٿي.

ته زندگي کلي اٿي، فنا هلي فرار ٿي.

خزان خوار ٿي هلي، چمن چمن بهار ٿيو.

هي انقلاب باعث - هزار افتخار ٿيو.

سياه رات ختم ٿي ۽ روشني اچي وئي.

سحر جي نور جي گلن ۾ تازگي اچي وئي.

فنا فرار ٿي وئي ۽ زندگي اچي وئي.

جنهن جو انتظار هو، اها گهڙي اچي وئي.

صبح جو نور آخر هن وطن تي آشڪار ٿيو.

هي انقلاب باعث - هزار افتخار ٿيو.

گداڻي شال تا ابد، وطن ۾ زندگي هجي .
ڪلي ڪلي تي نور ۽ گلن ۾ تازگي هجي .
۽ سرزمين - پاڪ ۾ سحر جي روشني هجي .
عمل جو عزم، نظم و ضبط ۾ ربط - باهمي هجي .
ڦلي ڦلي وطن سدا ۽ قوم با وقار ٿئي |
هي انقلاب باعث - هزار افتخار ٿئي |

* زرعي سڌارن جو اعلان *

(۱۹۵۹ع)

مبارڪ: جو ٿيو اعلان اڄ زرعي سڌارن جو.
مبارڪ، خاتمو ٻا الخير ٿيو جاگيردارن جو.
ٿيوتسليم ڌرتيءَ تي وري حق ڪڍڻڪارن جو.
روانو ڪارروان ٿي ويو نڪمن ۽ نڪارن جو.

اچي هڪ مرد - مومن ملڪ جي تقدير بدلائي.
سندس اعلان آندي ملڪ جي ماون ۾ سرهائي.

هلي ويو دور هاڻي ديس مان پوتار گرديءَ جو.
زمينداري زبردستي سندو، زردار گرديءَ جو.
سندن لاهي، رسائي، ڇيڙ ۽ بیکار گرديءَ جو.
سرشتو ختم ٿي ويو خير سان سردار گرديءَ جو.

مبارڪ، ملڪ جي معمار و محنت ڪش ڪسان کي!
مبارڪ بيڪسن، مظلوم و بيوس بيزبانن کي!

معين وقت آيو، زور باطل جو ويو گهٽجي.
غريبن جي غلاميءَ جي وٺي زنجير اڄ ڪٽجي.
تفاوت ڪمٽري ۽ برتري وارو ويو مٽجي.
نظام - جبر و استبداد جون پاڙون ويون پٽجي.
دفعي ٿيو ديس مان آخر ستم سرمايه داري جو.
جنازو ملڪ مان نڪري هليو جاگيرداري جو.

[۱۲۵]

ستائيندو نه زوراور هينئر ڪو زبردستن کي.
تونگر تنگ ڪندو ڪونه هاڻي تنگدستن کي.
زبردستي جي جرئت ڪين ٿيندي زبردستن کي.
خدائي ۽ خودي جي خون رهندي خود پرستن کي.

مٺي - وحدت سان سڀ اهل وطن سرشار ٿي ويندا!
تفاوت وڌ ٿيندائي جا سڀئي هموار ٿي ويندا!

هينئر هاري جي ممت سان ٿرڻ تي ٿينديون گلزاريون!
چٽا، چٽا ۽ ڪڻڪون ڄام ٿيندا، وڻ، تر، ساريون!
نيون بستيون اڀرنديون ۽ ڀرڻ ۾ ٿينديون بازاريون!
دفعي ٿي ديس مان وينديون بكون فاقا بيماريون!

هوا بيڪار جيڪي، سڀ سڀئي پاڪار ٿي ويندا!
اناجن جا اسان جي ديس ۾ انبار ٿي ويندا!

ٺٽين هڪ عزم سان، ڪڙمي زمينن تي ڪهائيندا.
ٺٽين هڪ شان سان هاري مشيني هر هلائيندا،
عجب اتسا - سان پنجر زمينن کسي وسائيندا.
جو جنت عرش تي آهي، اهو هٿي پٽائيندا.

هي پاڪستان، خدا جي فضل سان ڪشميري ويندو.
زمين تي جنت الفردوس جي تصوير ٿي ويندو.

اڀا بان سبز ٿي ويندا، ترايون تار ٿي وينديون.
وطن جون واديون، گل پوش ۽ گلزار ٿي وينديون.
مسرت سان مليرائون مڙئي سرشار ٿي وينديون.
ترقيءَ جون سموريون قوتون بيدار ٿي وينديون.

زراعت خواه صنعت ۾، وطن ۾ ٿيندو واڌارو.
مقدور جو هينئر چمڪي اٿيو آعرش تي تارو.

ڪيو مظلوم جي دانهن وڃي آخر اٿسري پيدا.
ٿيو شياخ - تمنا ۾ غريبن جي - ٿمسري پيدا.
خليل الله جي دريا ۾ آخر ٿيو گهر پيدا.
ورهن کان پوءِ وطن ۾ ٿيو وري هڪ ديدوار پيدا.

صدر ايوب جو هي ڪارنامو آه لاٿائي!
ڪها جنهن ختم پنهنجي دور ۾ بيداد جا بائي!

ٿيو ڇا چند ماڻهن ۾ گڏ آه ڪر ماتر ؟
 لادين سانگي ٿيا سرها، هوا جي سالجا پر غم .
 خوشي مان ٿو کلي، جنت ۾ روح - قائد اعظم .
 بلندي تي رهي يا رب ! هي پاڪستان جو ڇم .
 مبارڪ ملڪ جي مظلوم و محنت ڪش ڪسان کي .
 زينداري جي ظلمت جي ستايل بيزبان کي .

✽ بلندي ۽ پستي ✽

(۱۹۵۹ع)

(عید قرباني تي لکيو ويو)

صبح عيد جو آدرخشان، درخشان.
 ٿيا دل ۾ پيداوري تازه ارمان.
 بظاهر مسلمان خرامان، خرامان.
 مگر دل جي حالت ڀرپشان ۽ ڀرپشان.
 چٽا صاف ڪپڙا، اکين ۾ اداسي.
 ۽ ويران نگاهون پياسي ۽ پياسي.
 ڳلن مٿس ڪوريل ۽ ڇهرا فردہ.
 بظاهر ته جيئرا مگر مثل - مردہ.
 اڏاوت لکن جي مگر جيب خالي.
 نڪم مان ٿي جهلڪي ڀرپشان خالي.
 ائين گهليا عيد ۾ ڏي وڃن ٿا.
 انڌيريءَ ۾ کويسا جنازه هلن ٿا!
 مساوات ڇا جي؟ اخوت ڪٿي آه؟
 اها دين و دلڻا جي دولت ڪٿي آه؟
 ڪٿي عيد آندا خوشيءَ جا خزالا!
 ڪٿي روج مسافر، سرم جا فسانا!
 سون ۾ ڪو هڪڙو فقط شاد وڃندڙان.
 گهٽائي ٿي ڏسجي، مگر زار و ٺالان.
 ڪٿي اڃا سلاڻ ۽ ڪٿي تنگدستي!
 خداها ڇو اڀڙي بلندي ۽ پستي!

نمازن بر وحدت ۽ ٻاهر تفاوت !
 مساوات آهي ڪٿي ؟ ابر - رحمت ؟
 هتي عيد گم بر مساوات مڙجون .
 مگر عين در تي فقيرن جون فوجون !
 هزان اهاج ۽ ٻين جو لشڪر !
 نه آجن ڪي ماني نه ڪپڙو ميسر !
 لڪي جن جو ڪوئي اجهو آشيانوا
 زمين بسترو ، آسمان شاميانوا
 هتي ڏس ضعيف اهاج ۽ ڪراڙي
 بدن تي نه اڳڙي ۽ چاٽي اکهارڙي
 اس جي سڙيل گل ۽ چنڊ پريشان !
 هاڻ کان به عاجز آفتان و خيزان .
 فقط هيٺ ٿي هڪ لٽيل لنگوٽي .
 اسو عمر جو آ لڪڙي ۽ لوٽي .
 نه لٽي ڪي اولاد ٽڪو نه ٽارو ،
 نڪو سور ماريءَ جو ٻيو ڪو سهارو .
 ڀلا ٻيٽ آخر ڀري ڪيئن هجاري ؟
 ڪري ڇا ، ٻنهي جي نه دردن جي ماري ؟
 هتي ڏس هو لنگڙو ، جو اونڌو پيو آ ،
 خير ناهن هن جرم ڪهڙو ڪهه ؟
 ڌڪائي ٿو گردن ۽ ڪرڙيون هتي ٿو .
 ٻئي هٿ هو خيرات خاطر ڪئي ٿو .
 لهاري نٿو ڪوبه هن بيڪسي ڏي !
 امارت تڪي ڪين ٿي ، مفلسي ڏي !

اسين نه بيشڪ خه شي جو ڏهاڙو،
 شرين جون عيدون فقط روج راڙو!
 ٻڌي گوڏ پورهيت ڪا ڪپڙاڻي ڏوئي!
 جترة لاءِ مفلح جو ٻچڙو ٿو روئي!
 سڄي جسي حياتي سنور و سياهو!
 مري پي ته مشڪل ۽ جنجل جيا هو!
 مري جي ته ڪانهي ڪفن لاءِ هاڻي!
 جئي جسي ته ويتر مصيبت سوانئي!
 صبح شام فڪرات ۽ ٻيٽ جو غم.
 لڳاتار فاقه ۽ فڪرات ٻيهم!
 ٻين کي نه لڙو نه عورت کي چادر!
 نه پنهنجي بدن تي ڪا اڳڙي برابر!
 غريبن کي مساري ڇڏيو آ ڪراڻي!
 گهرن قرض پي جي ٻڌن لن تراني!
 نه ڪاڏي جو برتن نه بستر نه چولو!
 ٻراڻي آ دلهي ڇڳو-وڪڙو-و!
 گدائي آ دولت وڏي خوش نصيبي!
 وڏو جررم اهي جهان ۾ غريبي!

هينئر بنياد ڳوڻڻ ۾ ٿو رکجي لوڪشاهي جو.

(۱۹۶۰ع)

(هارين کي خطاب)

اچي ٿو دور هاري ، هاڻ تنهنجي سربراهي جو !
 زما لو ختم ٿيو ، تنهنجي ذلالت ۽ تباھي جو !
 هينئر بنياد ڳوڻڻ ۾ ٿو رکجي لوڪشاهي جو !
 مليو ميوو مشقت ۽ اوهان جي جانگاهي جو !
 سنڀالي ووت ڏج هاڻي وطن جي جان نثارن کي !
 ڪڍي اڇلائي ٻاهر ڪر لڪمن ۽ لڪارن کي !

الهن کي ووت ڪر ، جذبو آجن ۾ غمگساري جو .
 اکر جنهن ۾ نه آ ڪنهن جي ربا يا پاسداري جو .
 سڃاڻي ننگ جو پاڙي سندن ۽ ڳوڻداري جو .
 هجي جنهن کي سليقو ، قوم جي خدمت گذاري جو .
 انهن کي ووت ڏيو ، جيڪي هجن خوف خدا وارا ،
 نه گهرجن عيوضي ، خود غرض يا مڪرو ربا وارا .

وڃي اڄ ووت اهڙن خادمن کي بي خطر ڪر تون ،
 وڌيري يا ڪنهن ڪمدار جو هاڻي نه پڻو ڪر تون .
 هجي حاڪم ته ڇاڻي ٻيو ، ڪنهن کان ڪينڪي ڏر تون ؟
 نه لالچ لوپ ٿي ڪنهنجي ڪڏهن پي ڪينڪي مروتون .
 لڳج تون ڪمن هرگز ، پير ۽ مرشد جي لاري تي ،
 نه وڪڻج ووت ، ملا ، مولوي جي ڪنهن اشاري تي .

انهيءَ کي عيوضي چونڊج ، هجي منصف ديات ۾ .
 علانتي ۾ سين کان سرس جو علمي لياقت ۾ .

ڪو - ڏاڏو ۾ ڀڄي رهيا جيڪي امانت ۾ .
 ڪي مائڻ ۾ مشهور جو پنهنجي ذهانت ۾ .
 ڀلائي ملڪ و ملت جي هجي مد - نظر جنهن کي "
 ترقي ديس پنهنجي جي هجي پيش - نظر جنهن کي .

صدر ايوب جي، سهڻي ڏسو هر ڪار فرمائي!
 گڏ ٿي لوڪ شهري جنهن وڃي ڳوٺن ۾ پهچائي!
 خوشيءَ کان ملڪ جي مزدور و هاري ۾ آسرهائي!
 حڪومت ملڪ جي، عوام جي حصي اندر اٿي!
 نظام - ماڻڪ ۾ هاري ۾ حميدار ٿي ويندا،
 رموز - مملڪت جا محرم - اسرار ٿي ويندا.

✽ آءِ تہ گڏ جي گواريون ✽

(۱۹۶۰ع)

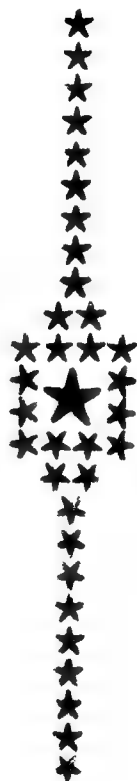
(گيت)

ساوڻ آيو سرتيا ساوا گسل ٿي تيا گلزاريون .
 جهنگل جهنگل منگل برها ، ٿر برهاغ بهاريون .
 سارنگ سان ڪيا اڃ سڙيا ، ڪڪريون ڪاريون ڪاريون .
 جنهن ڪيا مانڊاڻ ، وسن ٿيون پوندون رهين واريون .
 ٿڌن اس پوساڻ ويا ، جن ساه سڪايو سڀ جو .
 وسنديءَ واري واءُ گهلي ٿو ، ٿر بر ٿيون ٿڌ ڪاريون .
 واهڙ ، واهيون ، تيون ترايون ، ڍورا ڍنڍون جل ٿل .
 ڀاڳ سهاڳ وسي ٿو اپ مان ، ووت ٿيا ڪٽ ساريون .
 سانگي سڀ سرها ٿا ڏسجن ، مارونڙيون مشڪن ٿيون .
 وار ڪنڌي ڪنڌي سان ويٺيون منهن ڏوئي مڇاريون .
 ڪونجن وانگر ڪري قطارون تڙ ڏي ٻائيءَ خاطر ،
 گهڙا ڌري سرگهر کان لڪرن ، ڀرت منجهان پنهوريون .
 ڌار ڌار تي ڳيرا ڪهوڪن ، ڳائڻ ڳيچ خوشي جا .
 ساون چهچ وڻن تي ويهي ، چيها ڪن چونگاريون .
 ڪڙڪڙ ، ڪڙڪڙ ڪوڙڪڙن ۾ ، بوندن جا وسڪارا ،
 بجليءَ جا بادل ۾ چهڪ ، جهلڪا ڪن جهلڪاريون .
 سنوان ڪوي سڙه باڪ ڦٽيءَ جو ، ڪري الاهي توهار .
 پيڙهيون ڏس مهراڻ ۾ مانجهين هيچ منجهان هاڪاريون .
 هڪ جيڏا سڀ ٻڌي لنگوئا ، ٽولا ٽولا ٺاهي .
 ساڻي نڪتا سيل ڪرڻ لئي ڪئي انين جون ڪاريون .

(۱۲۳)

ڪنهن به شيءِ جي وٽس، ڪا به ڪنهن راتين جو
 ست ڏين ۽ ڳاڙهيون ڪن ٿا، اوهاريون لهاريون.
 آليءَ ڌرتيءَ مان ٿي نڪري سونڌي سونڌي خوشبو
 وادي وادي، جهنگل جهنگل، خوشبو جون هڪاريون ا
 موسم هيءَ مستاني منڙا، ڀاڳ مڙي پئي پيري ا
 مست سي هر چيون ڪشئي آءُ ته ڪڏهي تاريون ا
 هر ٻي نڪر هر روڪ روڪ ڌنڌون پاتيون ڇاچيون؟
 حد بنديون هٿرادو توڙي، آءُ ته ڪڏهي گهاريون.

سمي تي سيارو، سمي تي بهاري.

(۱۹۶۰ع)

وري خير سان آئي فصل - بهاري .

فضائن ۾ موسم جو اڪيف طاري .

سياري جي سردي ستايو هو جن کي .

لڏي تن جي اوچن سندي انتظار ي .

سڪل ٺوٺ شاخن تي انگور آيا .

ڏسو مست موسم سندي سازگاري .

خزان ڏيڍ باغن جي تختن تي قدرت .

گلن جي رنگا رنگ ڇادر پتاري .

لئين زندگي سان گيندو ٿو جهومي .

لڏي موج مستي ۾ ٽانگر جي ٽاري .

امنڪون اميدون وٺي ڇيٽ آيو .

خوشي ۾ نه ماڻن ٿا هاري وٺاري .

چئن ڪنڪه ڄاڻي جو جوڀن ٿو ڦاٽي ا

وري لال لالسي جي آهي تياري .

سڄو ديس آرس پڇي آه جاڳيو ،

ڪسان آڪوڏر - ڪهاڙي سنڀاري .

اهوئي آڏستور روز - ازل کان ،

عناصر سان آدم جي آڄنگ جاري .

ثبات آه ڪنهن کي نه ڌرتي تي دائر ،

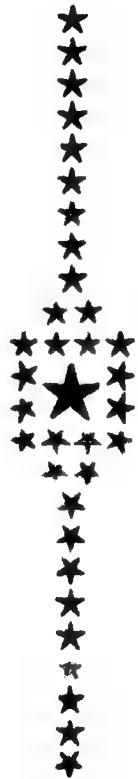
نه گهرا ۱ ساڻي ڏسي رات ڪاري .

هتي آه هر ڇيز اچڻي ۽ وڃڻي ،

سمي تي سيارو ، سمي تي بهاري .

بهاريءَ جي آخر اگسڙ ۾ خزان آ،
خزان بعد ايندي يقيناً بهاري .
حوادث جا طوفان اجهائي نه سگهندا،
اسان جيڪا جهون مندي جوت ٻاري .
چئي ڇا مڻايسان، بهر طور گذري .
ڪن زندگي جا گدا گئي گذاري .

غزل

-(مارچ ۱۹۶۰ع)-

و پو ته آه پيامي جي ڪامياب اچي .
 حضور يار کان دانهن جو ڪو جواب اچي .
 مزو ته آه تڏهن جو حضور - ساقِي ۾ .
 وڃي جي ڪوبه پياسو ته هارياب اچي .
 ٿلي ٿلي هي سدا سبز رهي شاد رهي .
 رخ - وطن تي الاهي ڪو آب و تاب اچي .
 پيار اهڙو ڪو ساقِي تون مست ٿيڻ جو ،
 جو وجد و حال ۾ زاهد به بي حجاب اچي .
 ديار - حسن ۾ ڪوئي نه نامراد رهي .
 جهان - عشق ۾ اهڙو ڪو انقلاب اچي .
 اڃا ته رنگ تي محفل نه آه اي ساقِي .
 اچي ، اچي ڪو اڃان ، تلخ تر شراب اچي .
 اڃا ته تلخيءَ - حالت ۾ ڪمي ناهي .
 نئون ڪو ساقِي اچي ڪو نئون شراب اچي .
 اکرچ آغم - دوران جي شڪايت برحق .
 مگر آخوف گدائي متان عتاب اچي .

* ڏياري *

(نوجوان بيوه (ودوا) جا ورلاپا)

(گيت)

هليو ويو جيون جو سهارو.

چوڏس آهي گهور انڌارو.

ٻڌي ويو قسمت جو تارو.

ڄم ڄم نير وهايان، پينرا ڪنهن لڻ دٻپ جلايان؟

سڄي سڄي ٿي، چرڪن ڇاڻيون.

سڀنا سڀ ٿيون، پيار جون ٻاڻيون.

نيرن ڪيئن، برسات جون راتيون؟

ويئي وره وسايان، پينرا ڪنهن لڻ دٻپ جلايان؟

گهر گهر ۾ اڃ آه ڏياري!

گد گد آهن سڀ نر ناري!

هر مان ڏاڻن ڪرمن هاري!

هن هن ڏي واجهايان، پينرا ڪنهن لڻ دٻپ جلايان؟

سرتيون ويس وڳا ٿيون ٻاڻن.

تيل مساکڙ ۽ سرخيون لائڻ.

ساجن پنهنجا، ٿيون سر ڇاڻڻ.

مان ڪنهنڪي پرڇاڻان، پينرا ڪنهن لڻ دٻپ جلايان؟

ٿوه جوالهي ۽ تنهائي!

عمر ڏهاڳ جي سرتي آهي.

سورن پائي ڪونه ”گداڻي“

ڪنهنڪي سور سڻايان، پينرا ڪنهن لڻ دٻپ جلايان؟

★ وچڙيل وٺيءَ جا ورلاپ ★

—(۱۹۶۰ع)—

سانوڻ آيو ساجن آيا بادل ۽ برساتيون .
 نيرن ڪين ولهيءَ جون وارث مينهوگيءَ جون راتيون .
 بات انڌيريءَ رات پنيءَ ۾ وچڙيل وات ٺهاري .
 ڪنوڻ ڪنوي ٿي، گوڙ ڪڪن ۾ چرڪائي ٿو چاٽيون .
 دور انڌيريءَ ۾ واجهاڻان، گهر سڪو ٿو ڪائي .
 درد پريون ڪوئل جون دانهون ڪان هڻن ٿيون ڪاٽيون .
 سڄي سڄيءَ تي پاڳ ڏهاڪن پاسا پئي اٿلايان .
 سڀ ڪا پنهنجي ور سان پئي آ، پيڙي پاڪر ٻاٽيون !
 پيار محبت واريون مينهون اهڙيون ڪي اٽڪاين .
 نڪري ڪين سگهن ٿيون ساجن توجي جيءَ ۾ لاتيون .
 تريو اچن ٿيون دم دم دل تي هل هل پور هون ٿا .
 باد ڪري مي مٺڙيون مٺڙيون رات سهاڳ جون ٻاٽيون .
 سنهڙيون سنهڙيون بوندون ٻنجي چنگون جسم جلائن .
 الڳ الڳ ڪي باه لڳن ٿن ٿڌڙيون ٿڌڙيون راتيون .
 کلي کلي مريون اڄ ساجن مهڻا مارن تنهنجا .
 ڪير سهي ها سهه ۾ سڀ ٻه سڏايون ٻاٽيون .
 هنن ڪئي پالوٽ پتن ۾ هن منهنجا ٻاند هسايو .
 ڪڪرن جون برساتيون هت، هت نئين جون برساتيون .
 دير لاءِ ڪر دلدار هلي آءُ هاڻ ڏکيءَ جي ديري .
 محب ملن جي خاطر آهن اکيون ڏاڍيون آتيون .

لغت آهي اڳي ڪي لالن، ڏوهه نه آهي ڪهههجو
پنهجي پنهنجي قسمت آهي بخت جون آهن باتيون.
ڪن ڪڙڪي تي آهن مرد مرد ڏيد گداڳي درم،
ويڙيل ٿي واهائي وائون، جهت جهت پائي جهاتيون

★ جيڪب آباد جو جلسو ★

(۱۹۵۹ع)

سوين سيمين بدن آيا ڪري سينگار جلسي ۾ .
 لڳي وئي حسن و رنگيني سندي بازار جلسي ۾ .
 سڌا ۽ صاف رستا چٽوڪ چوراھن تي باغيچا .
 انهن تي موٽرن جي تيز تر رفتار جلسي ۾ .
 پوليس آفيس ۽ گھوڙيال جيڪب جو ۽ گھنٽا گھر .
 قديمي هي اٿو تاريخ جا آثار جلسي ۾ .
 هي گورستان گورن جو بہ عبرت جو مقام آهي .
 مزار - جان جيڪب ڏس وڃي هڪوار جلسي ۾ .
 وڏي منڊي هئي ڪنهن وقت جيڪب باد گهوڙن جي .
 هليا ٿي خوب گهوڙن جا هتي واپار جلسي ۾ .
 هي جلسو دور - برٽش جو قديمي يادگار آهي .
 ڪمشنر ۽ گورنر ٿي ڪئي درٻار جلسي ۾ .
 بلوچي نيڪ مردن کي ، مليا ٿي آفرين ناما .
 ٻلا ڪن کي ته ڪن کي ٿي ملي تلوار جلسي ۾ .
 هي ڪپڙي مارڪيٽ آهي قديمي دور - برٽش جو .
 رهي ٿي گرم ڪپڙي جي جتي بازار جلسي ۾ .
 يلوج ۽ تاج هوٽل تي بلوچن جون بهيرون ڏس .
 سنگل سالن بريانيءَ جي جتي ڀر مار جلسي ۾ .
 وڏي تاريخ جو حامل ، هي جيڪب باد جو جلسو .
 ٿئي ٿو خوب جيڪب باد جو جنسار جلسي ۾ .
 هي رنگين بلب ، راڊون روشني رنگين نمائش جي .
 اچي ڏس رات جو تون بارش - انوار جلسي ۾ .

نمائش گاه آيا نازنين جو پريخانو.
 ٿئي پوري هتي ٿي حسرت - بيدار جلبي ۾.
 هنن ۽ هوڻن تي، گوء ۽ گهوڙن جي شرطن تي،
 هزارن ۽ لکن جا ٿا هلن وهنوار جلبي ۾.
 غراه، سوٽ، ساڙهيون، ڪوٽ، پتلونون ۽ پاڄام،
 عبائون ۽ عمامو، جبه و دستار جلبي ۾.
 ڪنهن کي تنگ پاڄامو پيل هڪ وال يا پن جو،
 ته ڪنهن کي ٿان پوري جي پيل سلوار جلبي ۾.
 وصال - يار جي جنڪشن هي جيڪب باد جو ميلو،
 ورهين جا وچڙيل ساڻي ملن ٿا يار جلبي ۾.
 سنڀالڻ جيب و دامن سيٽ آڪڙ سان هلڻ وارا!
 گهمڻ ٿا جام جنڻلنن کيسي مار جلبي ۾.
 ڪهن هڪ داو ۾، دستيون ڪمايون سرخ نوڻن جون.
 ڦرائي ڦڙڪڙي ڪوئي، ڪڍي ٿو پار جلبي ۾.
 جتي لاهي ڪيٽ جي ٻوٽ ٻئي پاسي تماشي ۾،
 ته پو پيرن ۾ ياد رکين ڏسندين يار جلبي ۾.
 سڀئي نائڪ، تماشا، نعمتون نيٺهه - ٽونگر ڪي،
 نماڻو ٿي ٽڪيندو ٿو ڦري نادار جلبي ۾.
 وسارڻ، تلخيون، محنت، مشقت، سال ساري جون،
 سوين هاري هلي آيا، ڇڏي هر ڦار جلبي ۾.
 رڪي هٿ سينڌ تي جيڪو، ڪيو تو يار يارن سان!
 اچي سو پاڙ پر وارو پيرين اقرار جلبي ۾!
 دل - حسرت زده جي آرزو ڪهڙي ڪريان پوري؟
 هزارين خواهشون دل ۾ ٿيون بيدار جلبي ۾.
 ”گدائي“ انقلاب - نٿو جو شايد هي اثر آهي،
 جو ڏسجن ٿا فقط ڪي ٿورڙا پوتار جلبي ۾!

★ ڪانڊيري جي عيد ★

(۱۹۶۱ع)

پڇو عيد جو حال ڪهڙو ٿا يارو؟
 رهيو روج پٽڪو سڄو ڏينهن سارو.
 سٺو جيي ته روئداد ساري سڻيان،
 اچي ياد ننديڻ ٿو ڳوڙها وهان.
 زمانو عجب هو خوشي ئي خوشي هئي،
 سٺو وقت، سهڻي، سڪي زندگي هئي.
 لڌو ۽ اڏو پاٽ ها سخت ارزان.
 نه ڪوئي هو نالان نه ڪوئي پريشان.
 نه مانيءَ جي ڳڻتي نه بيروزگاري،
 عجب چين سان مون حياتي گذاري.
 الائي ڇا بابي جي دل ۾ سمائي؟
 چڪي جنهن کڻي منهنجي شادي رچائي.
 ٿيا دهل دمچر هليا ڳيچ ڳانا،
 سڄي رات سهرا ۽ گانا بجانا.
 ڪنيون ٿيون سموري برادر جون فوجون،
 لڳو هوجمالو ۽ جهمريون جون موجون.
 هليا صبح جي وقت سڀ موڪلائي،
 ڏيئي بار قرضن جا ڪاٺي ڪپائي.
 اسر جو ڏنا ٿون نئين ڪنوار آئي،
 ڳهن ڳهن سان پيري ۽ پالاڻي.
 نئين سوکڙي جو ننڍيئي ملي وئي،
 خوشيءَ مان ٽڙي واڇ ۽ دل کلي وئي!

هو ڀرپور سينو ۽ عارض گلابي !
 اڪيون ڪيف آور، شرابي شرابي !
 گچي ڪونج جي وار ڀنڀور ڪارا !
 نگاهن ۾ شوخي هئي، آشڪارا !
 گلابي لبن ۾ خوشين جو خزينو !
 گلن تي هو شرم و حيا جو ڀسينو !
 بدن نرم نازڪ ڀريلو ڀريلو !
 صفا مرمرين ريشمي چٽن گڏيلو !
 چڪي مون کڻي کيس سيني سان لاتو !
 جوانيءَ محبت سندو پيچ ڀاتو !
 جواني جو پاڪ ۾ منهنجي اچي وئي !
 اڻيون خواهشون دل ۾ هل چل مچي وئي !
 اچي دل ۾ جذبن جو طوفان جاڳيو !
 ستل هو جو سالن کان، حيوان جاڳيو !
 سڄي جو شرارت ڪيم چيڙخاني،
 جواني سان آخر ملي وئي جواني .
 نه ڪم ڪار هو ڪو فقط هئي فراغت،
 شب و روز جاري رهيو عيش - عشرت .
 ٿيو نيٺ بابسي جو لايو سڃايو،
 جو ٻارهن مهينن ۾ هڪ ٻار آيو !
 ٻه ٽي سال جاري رهي عيش راني،
 هلي موڪلائي اسان کان جواني .
 ٿيو چند سالن ۾ ٻارن جو لشڪر،
 ڪڍي جن رکيو منهنجو سارو ڪچومر !
 ٿيو گهر ۾ پيدا اچي روج راڙو،
 سڄو ڏينهن ٻارن جو ٻڙڌڪ ٻلهارو .

ستت ئي ابو پي خدا ڏي سڏائو،
 رهيس مان اڪيلو ۽ قرضن جو گهاٽو.
 امان پي وڃي ٿي خدا کي پياري،
 اسان پنهنجي ڪوڏر ڪهاڙي سنڀاري.
 مگر ڪين آئي ڪمائي ۾ برڪت.
 رهيو روز روڊن ۽ فاقا، فلاڪت!
 وڃي عرش پهتي شين جي گراني،
 ڀلائي ڇڏي جنهن سڄي لسن ترالي.
 سوين مسئلا پڻ اچي ٿيا هويدا.
 اتي پيٽ ڪپڙي جا فڪرات پيدا.
 نه ڄاتم ته ڪو وقت اهڙو به ايندو،
 برادر برادر کان بيزار ٿيندو.
 عجب علم و حڪمت جو هي دور آيو!
 ويو ٿي جو بيزار پنهنجو پرايو!
 ٻچا چار جنهن کي ۽ هڪ زال آهي.
 جهان ۾ جيئن ان جو جنجال آهي.
 ڪمياڻ ڇهه ويهان مهيني ۾ يارو،
 مگر ڪونه پورو ٿئي ٿو گذارو.
 بچي ٿو نه پئسو نه اٽو نه داڻو،
 ٺهي ٿو نه ڪپڙو نه، رلهي وهائو.
 نه گهر ڪڏهن شڪل ڪنهن کي ٿي ڀائي،
 سڄو خون ڳڻئين ڇڏيو آسڪائي.
 جڏهن گهر ۾ ٿي ويئي پوري صفائي.
 خرامان خرامان تڏهن عيد آئي.
 دينڙ پنهنجي روداد ڪنهن کي سڻايان،
 هجي ڪوئي مونس ته ان کي ٻڌايان.

سڄهي ٿو نه ڊاٽو نه پڳسو نه پاڻي .
 هزارين مسئلا کڻي عيـد آئي .
 اجهو زال ويئي آ منهن کي سڃايون .
 کڻي ڌار بيٺو آ تڏوڻي تپايون .
 هتي ٻار چارئي اگهاڙا ٿا روئن .
 پيا نور پنهنجي اکين جو نچوئن .
 هتي ٽين اٿي جو کڙڪي ٿو خالي .
 ۽ پاڻي جنا پڻسا گهري ٿو پخالي .
 ڪٿان زال ٻارن جا ڪپڙا ڪرايان ؟
 ڍڪيان ننگ پنهنجو يا آڪه ڍڪايان .
 ڊڪيءَ ۾ نه گهم ۽ نه ڪاڻي آ گهم ۾ .
 نه اوڌر ڏيڻ وارو ڪوئي نظر ۾ .
 وڃان عيدگ ڏي ته ملان ٿو ماري .
 چوي ٿو ته فطراڻو هت ڏي سنڀاري .
 نه ڏيندڻ ته روزا نمازون نه ٿيندڻ .
 نڪي جاءِ جنت اندر ڪا به ڏيندڻ .
 اچي نانگ ڪارا لحد ۾ ڏنگيندڻ .
 جهنم جا وچون بدن کي پڻيندڻ .
 انهيءَ خوف هر دم چڙي جان ڳاري .
 ڀلو آه هاڻي ته سائين سنڀاري .
 تمدن ۾ آيو ته بيشڪ سڌارو .
 رهيو پر نه زنده رهڻ جو سهارو !
 ڪريان ها نه پيدا جي ٻارن جو لشڪر .
 حياتي ڪئن ڪين گذري ها جيڪر .
 گراني جي اڳ ۾ خبر جي هجي ها .
 گدائي ڪڏهن ڪين شادي ڪجي ها .

* نه آ معلوم *

(۱۹۶۱ع)

چمن ۾ ڪهڙي گهلي ٿي هوا نه آ معلوم .
 گلن جو حال نه مڪڙين جي ماجرآ معلوم .
 پنور خموش نه بلبل جي ڪانوا معلوم .
 ٻين تي چاڻو وهي واپري سو نا معلوم .
 الائي ڇا ٿئي اگتي، اهو خدا معلوم،
 نه ابتدا جي خبر آ، نه انتها معلوم .
 قرار لاءِ رهي بقرار ٿو تنهن .
 مگر نه راس اچي ٿو خيال کي ڪو فن .
 ٿي آند مانڌ رهي دل ۾ هڪ نه ٻي الجهن .
 سڪون محال ٿو ڏسجي فرار ناممڪن .
 نجات ڪهڙي بلا آه سو نه آ معلوم .
 نه ابتدا جي خبر آ، نه انتها معلوم .
 چوي ٿو سڀ ڪو ته هي دور ارتقائي آ .
 ڏسو ڪمال - بشر چند تي چڙهائي آ .
 سندس عروج جي قائل سڄي خدائي آ .
 مگر انهيءَ کان زياده به ڪا برائي آ؟
 بشر کي ناه بشر جي ڪا مدعا معلوم .
 نه ابتدا جي خبر آ، نه انتها معلوم .
 هلن جهاز ٿا اڄ برق جي اشارن تي .
 وڻي بشر جي نظر چند ۽ ستارن تي .
 پئي نه حيف مگر پنهنجي خاڪسارن تي .
 رکيو غريب ويو آ ٺلهن سهارن تي .
 اها جي آه ترقي ته ارتقا معلوم!
 نه ابتدا جي خبر آ، نه انتها معلوم .

ستم رده جو هتي ڪوبه آسرو ڪونهي.
 چئون ته ڪنهنڪي چئون ڪنهنجو ڀروسو ڪونهي؟
 افق تي روشني جو ڪوبه ترورو ڪونهي.
 انڌيري رات آ ڪاڻي به سوجهرو ڪونهي.
 سکن جو ڏينهن پي ٿيندو ڪڏهن خدا معلوم؟
 نه ابتدا جي خبر آ، نه انتها معلوم.
 روش روش تي هتي نوڪدار خار آهن.
 گهڻي مان ڪهڙا گهڻيان، زخم بيشمار آهن.
 قدم قدم تي هتي، آستين جا مار آهن.
 اڃا حيات جا اقتدار، شرمسار آهن.
 ڪهين جي درد جي ڪنهنڪي نه آ، دوا معلوم.
 نه ابتدا جي خبر آ، نه انتها معلوم.
 پتو بهار جو ڪونهي، اڃا خزان آهي.
 لهو بصر جو، جهان ۾ روان دوان آهي.
 سهل آ موت مگر زندگي گران آهي.
 اڃا ته گرد و غبارن ۾ ڪارروان آهي.
 انڌيري رات آ، منزل جي راه نا معلوم.
 نه ابتدا جي خبر آ، نه انتها معلوم.
 اٿو اٿو، هي زمان و مڪان بدلايون،
 هلو هلو، ته هي ڪون و مڪان بدلايون.
 ملو ملو، ته زمين و آسمان بدلايون.
 اچو اچو، هي سچو خاڪدان بدلايون.
 اچو ڪو دم آغيمت، سپان جو ڇا معلوم؟
 نه ابتدا جي خبر آ، نه انتها معلوم.

★ اچي ڏس قائد - اعظم ★

(سال ۱۹۶۱ع ۾ ۲۵ ڊسمبر قائد - اعظم

جي يوم ولادت تي پڙهيو ويو)

بلندي تي پيو ڦڙڪي اوهانجي ديس جو پرچم ،
 اچي هڪوار جنت مان ڏسي وڃ قائد - اعظم !
 رسي اوج ٿريا تي اسان جو ديس پاڪستان .
 وڌي ويجهي ٿيو آهي سڪيو سائو سندھ بستان ،
 جوان و پير مردوزن ، وطن جا شاد ۽ خندان .
 سڀئي مطمئن ، صابر ، سڀئي شاڪر و خرم .
 اچي ڏس قائد - اعظم !

هتي امن و امان انصاف جي آهي فراواني .
 اتي ڪپڙي ، اجهي ، مانڀي جي آهي ، خوب ارزاني .
 وڏيرپ گهر وڃي ويئي ، رهي ميري نه ڪا خاني .
 نه ڪنهن تي ٿو ڪري بيداد ڪو بيداد جو باني .
 مجال آهي جو هيئي جي اڳيان ڏاڍو هڻي ڪو دم .
 اچي ڏس قائد - اعظم !

خدا جي ملڪ ۾ آهي ، فقط قانون قراني .
 منور آه هر دل جي اندر ، هڪ نور - ايماني .
 جهان ۾ آه ضرب المثل ٿي ، پنهنجي مسلماني .
 مساوات و اخوت جي ته ڏس بابا ، فراواني !
 نه ڪنهن کي پست جي ڳڻي ، نه ڪپڙي جو ڪٿي ماتم .
 اچي ڏس قائد - اعظم !

نه رشوت حاڪمن ۾ ۽ نڪي لاپرو رسائي آ .
 نڪي واپار ۾ دوکو ، نه تاجر ۾ لچائي آ .
 ملاوت جي جڳهه هئي ، صفائي پارسائي آ .
 فقط مد - نظر سڀني کي ، ملت جي پلائي آ .
 ٻئي جي غم کي هراهل وطن سمجهي ٿو پنهنجو غم .
 اچي ڏس قائد - اعظم !

هتي چوري چڪاري جو، نڪونام و نشان آهي.
 نڪي ڪو قتل ڏاڙو، هر طرف امن و اسان آهي.
 زيان هڪ فرد جو، سڀني سندو گويا زيان آهي.
 مزي سان سوئي، منزل، ڪاروان پنهنجو روان آهي.
 عجب هڪ شان سان ڦڙڪي پيو اسلام جو پرچم.
 اچي ڏس قائد - اعظم!

نه زوراور ڪوئي هت هاڻ هيٺي ڪي ستائي ٿو.
 نه ڪنهنجي زال ڪي، زوري ستمگر ڪو ڪٽائي ٿو.
 نڪي هڪ سو ڏهن ۾، ڪوبه ڪنهنڪي اڃ اڙائي ٿو.
 نه لکپڙهه لاءِ ڪامورو، غريبن ڪي رلائي ٿو.
 نه دل ڪنهنجي آرنجينده، نه ڪنهنجي چشم آهرنم.
 اچي ڏس قائد - اعظم!

هي ارض - پاڪ آ، هت دور دورو آ شريعت جو.
 ويا ٿي بند ميخانا، جو ڏنڊو آ حڪومت جو.
 ٿيو پڻ سرد هت سودو سر - بازار عصمت جو.
 رهي صبح و مسا جاري ٿو چرچو علم و حڪمت جو.
 شريعت جي اڳيان، بدعت جو آخر ٿي ويو سرخم.
 اچي ڏس قائد - اعظم!

گهڻي جي ڪانه آ گهڻي، نڪا بيروزگاري آ.
 جو ارزاني سبب، سڀني تي هڪڙو ڪيف طاري آ!
 خدا جي خوف کان سڀني اندر پرهيزگاري آ.
 ٺهن ٿيون مسجدون جت ڪٿ، نمازن جي بهاري آ.
 خدا جي ذڪر جو ڪن تي، پوي آواز ٿو هر دم.
 اچي ڏس قائد - اعظم!

گدائي ڪاش! سچ ثابت ٿئي، حسن - بيان پنهنجو.
 ڦلي ڦولي وطن بڻجي وڃي، جنت نشان پنهنجو.
 وطن جو دوست بڻجي شل وڃي، پير و جوان پنهنجو.
 رسي هي جلد منزل تي خدا يا، ڪاروان پنهنجو.
 سدا سرهو رهي جنت ۾ روح - قائد - اعظم!

پڙهندڙ نسل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لُڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ جڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ٻرندڙ، ڄرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آس رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پَڪَ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پَن جي نالي کي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پَڪَ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پَن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن کا خصوصي ۽ تالي لڳل ڪلب Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پَن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غيرتجارتِي non-commercial رهندا. پَن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پَن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پَن کي کليل اڪرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وس پٽاندڙ وڌ کان وڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليگن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي همٿائين. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رڪاوٽ کي نه مڃن.

شيخ اياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٽ، ڀُڪار سان
تشبيه ڏيندي انهن سڀني کي بمن، گولين ۽ بارود جي مد مقابل بيهاريو
آهي. اياز چوي ٿو ته:

گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

.....

ڄڻ ڄڻ جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ چڻ ٿا،
ريٽيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي منجهه پهڙ چڻ ٿا،

.....

ڪالهه هيا جي سُرخ ڪُلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

.....

هي بيت اٿي، هي بم-گولو،

جيڪي به ڪٿين، جيڪي به ڪٿين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فرق نه آ، هي بيت به بم جو ساٿي آ،
جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چم جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته ”هاڻي ويڙهه ۽
عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني
آهي.

پڻ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين
محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج
۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي
پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پڻ نصابي ڪتابن
سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين

ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نسل جا پڻ سڀني کي چو، چالاڪ ۽ ڪينئن جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پڻ پڻ جو پڙلاءُ.“
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)